

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΙΑΡΚΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

στοιχεία ελληνικού πολιτισμού

ΚΕΝΤΡΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Επιστημονική Ευθύνη - Συγγραφή

Αντώνιος Μαστραπάς, Δρ Ιστορίας

Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό παράχθηκε στο πλαίσιο του Έργου «Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων III», το οποίο εντάσσεται στο ΕΠΕΑΕΚ II του ΥΠ.Ε.Π.Θ, Μέτρο 1.1., Ενέργεια 1.1.2.β. και συγχρηματοδοτείται κατά 75% από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Κ.Τ) και κατά 25% από το Ελληνικό Δημόσιο.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή του εκπαιδευτικού υλικού, ολόκληρου ή μέρους του, και η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή χωρίς τη γραπτή άδεια του Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	5
Ο πολιτισμός.....	7
Οι πολιτισμοί του Αιγαίου.....	14
Ο πρώτος ελληνικός πολιτισμός.....	28
Η προετοιμασία για τη μεγάλη ανάπτυξη.....	34
Η μεγάλη ανάπτυξη.....	42
Η εξάπλωση του ελληνικού πολιτισμού.....	53
Ο Βυζαντινός πολιτισμός.....	62
Ο Ελληνισμός κάτω από ξένη κυριαρχία.....	79
Ο πολιτισμός του Νέου Ελληνισμού.....	92
Βιβλιογραφία.....	115

Πρόλογος

Το εκπαιδευτικό υλικό που έχετε στα χέρια σας και έχει τον τίτλο «Στοιχεία Ελληνικού Πολιτισμού» έγινε για να βοηθήσει γονείς Τσιγγάνους και έλληνες πολίτες που ανήκουν στη Μουσουλμανική Μειονότητα να γνωρίσουν κάποιες πτυχές του ελληνικού πολιτισμού.

Το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού υλικού χωρίζεται σε εννέα (9) ενότητες και επιμέρους υποενότητες. Η διαίρεση αυτή έγινε ώστε κάθε ενότητα να αντιστοιχεί σε μία περίοδο της ιστορικής εξέλιξης του Ελληνικού Πολιτισμού. Με τον τρόπο αυτό ο εκπαιδευόμενος θα γνωρίσει τις διαφορετικές μορφές του Ελληνικού Πολιτισμού στη διαδοχική τους εξέλιξη. Θα είναι σε θέση έτσι να καταλάβει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ελληνικού πολιτισμού σε κάθε εποχή από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι τις ημέρες μας.

Στην αρχή κάθε ενότητας υπάρχει σε πλαίσιο ένα σύντομο εισαγωγικό σημείωμα από το οποίο ο εκπαιδευόμενος πληροφορείται τι θα γνωρίζει όταν θα έχει ολοκληρώσει την ενότητα.

Κάθε ενότητα περιλαμβάνει τις πληροφορίες που ο συγγραφέας θεώρησε αναγκαίες για τον επιδιωκόμενο στόχο. Οι πληροφορίες παρατίθενται: α) σε μικρά κείμενα, β) σε εικόνες με επεξηγηματικούς τίτλους, γ) σε μικρά βοηθητικά κείμενα ενταγμένα σε πλαίσιο με φόντο ανοικτού γκρι χρώματος. Τα κείμενα αυτά λειτουργούν ως πρόσθετο υλικό και περιλαμβάνουν τις απόψεις ανθρώπων που η γνώμη τους έχει ιδιαίτερη σημασία για το γεγονός στο οποίο αναφέρονται. Θα μπορούσαμε ένα πούμε ότι τα κείμενα αυτά λειτουργούν ως ιστορικές πηγές.

Η προσέγγιση του περιεχομένου για να γίνει με ευχάριστο τρόπο από τους εκπαιδευόμενους και συνεπώς πιο αποτελεσματικό, στο εκπαιδευτικό υλικό περιλαμβάνονται: α) δραστηριότητες, β) λεξιλόγιο και γ) πίνακας με λέξεις/όρους που θεωρούνται κλειδιά για την κατανόηση της ενότητας.

Οι δραστηριότητες είναι ενταγμένες σε πλαίσιο με φόντο κρεμ χρώματος και έχουν ως στόχο να προκαλέσουν το ενδιαφέρον των εκπαιδευόμενων ώστε μέσα από κάποια ενέργεια να ασχοληθούν περισσότερο με τις πληροφορίες που τους δίνονται. Με τον τρόπο αυτό διευκολύνονται στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης αλλά και στην απόκτηση δεξιοτήτων.

Το λεξιλόγιο μπαίνει κάτω από τον τίτλο Τι σημαίνει η λέξη σε διάφορα σημεία του περιεχομένου συνήθως κοντά στις άγνωστες λέξεις ή στο τέλος της υποενότητας. Οι άγνωστες λέξεις ξεχωρίζουν μέσα στο κείμενο με έντονα και πλάγια γράμματα (π.χ. **ήθη** και **έθιμα**).

Στο τέλος κάθε ενότητας ή υποενότητας τοποθετούνται μέσα σε πλαίσιο με φόντο σκούρο γκρι και κάτω από τον τίτλο **Λέξεις-έννοιες που πρέπει να γνωρίζουμε** οι λέξεις που θεωρούνται ιδιαίτερης σημασίας. Αυτές οι λέξεις σκοπό έχουν να υπενθυμίσουν στους εκπαιδευόμενους στο τέλος της ενότητας ή της υποενότητας τα κυριότερα σημεία της.

Τέλος, ο εκπαιδευόμενος που θα ήθελε να βρει περισσότερες πληροφορίες για ένα θέμα θα μπορέσει να ανατρέξει σε ενδεικτική βιβλιογραφία που βρίσκεται στο τέλος του εκπαιδευτικού υλικού και η οποία έχει καταγραφεί σε ενότητες αντίστοιχες με τις ενότητες του βιβλίου.

Αθήνα, Απρίλιος 2007

Αντώνης Μαστραπάς

Ο πολιτισμός

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος αυτής της ενότητας θα γνωρίζετε τι σημαίνει πολιτισμός, ποια είναι η σχέση του πολιτισμού με την ιστορία, ποιοι ήταν οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί και πόσο επηρέασαν τον ελληνικό πολιτισμό.

Προσπαθήστε να εξηγήσετε τι σημαίνει η λέξη πολιτισμός στις προτάσεις που ακολουθούν:

- Ο πολιτισμός ενός λαού φαίνεται από τον τρόπο που ζει.
- Οι άνθρωποι που έχουν πολιτισμό φροντίζουν για την καθαριότητά τους.
- Αυτό είναι ένα έθιμο που υπάρχει σε ανθρώπους που έχουν αγροτικό πολιτισμό.
- Αυτή χώρα έχει ανεπτυγμένο πολιτισμό.
- Η διάδοση του Ισλάμ άλλαξε τον πολιτισμό των Αράβων.
- Ο σεβασμός στις παραδόσεις και τα έθιμα ενός λαού είναι στοιχείο εξελιγμένου πολιτισμού.
- Η γλώσσα ενός λαού φανερώνει τον πολιτισμό του.
- Το κράτος πρέπει να διαθέσει περισσότερα χρήματα για την ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών, πρέπει να βοηθήσει στην ανάπτυξη του πολιτισμού.

α. Ο πολιτισμός ενός λαού είναι όλα τα δημιουργήματά του:

- ✚ οι καθημερινές συνήθειες
- ✚ τα ρούχα και τα φαγητά
- ✚ οι εργασίες και τα επαγγέλματα
- ✚ οι γιορτές και τα πανηγύρια
- ✚ η κοινωνική και πολιτική οργάνωση
- ✚ η θρησκεία
- ✚ η γλώσσα και η γραφή
- ✚ τα τραγούδια, τα παραμύθια
- ✚ τα **ήθη** και τα **έθιμα**
- ✚ οι ιδέες και οι παραδόσεις
- ✚ τα κείμενα
- ✚ οι τέχνες και οι επιστήμες

Όλα αυτά τα δημιουργήματα που βοηθούν ένα λαό να κάνει καλύτερη τη ζωή του τα ονομάζουμε *επιτεύγματα*. Τα επιτεύγματα ενός λαού φανερώνουν το επίπεδο του πολιτισμού του. Τον πολιτισμό μπορούμε να τον χωρίσουμε σε *υλικό πολιτισμό* και σε *πνευματικό*. Στον υλικό πολιτισμό περιλαμβάνονται όλα τα υλικά δημιουργήματα που βοηθούν και διευκολύνουν την καθημερινή ζωή του ανθρώπου. Στον πνευματικό περιλαμβάνονται όλα τα πνευματικά δημιουργήματα, ιδιαίτερα εκείνα που τα έφτιαξε ο ανθρώπινος νους για να καλυτερεύσει το επίπεδο της ζωής του, να ευχαριστήσει την ψυχή και το πνεύμα του. Πολλές φορές στις συζητήσεις που κάνουμε χρησιμοποιούμε τη λέξη πολιτισμός με τη σημασία των πνευματικών επιτευγμάτων του ανθρώπου.

Να χωρίσετε ποια από τα παραπάνω επιτεύγματα ανήκουν στον υλικό και ποια στον πνευματικό πολιτισμό ενός λαού.

β. Η ιστορία και ο πολιτισμός

Αφού γνωρίσαμε τι είναι ο πολιτισμός και ποια είναι τα δημιουργήματά του, εύκολα μπορούμε να καταλάβουμε ότι ο κάθε λαός έχει το δικό του πολιτισμό. Ο πολιτισμός ενός λαού μπορεί να διαφέρει ή να μοιάζει σε ορισμένα στοιχεία με τους πολιτισμούς άλλων λαών.

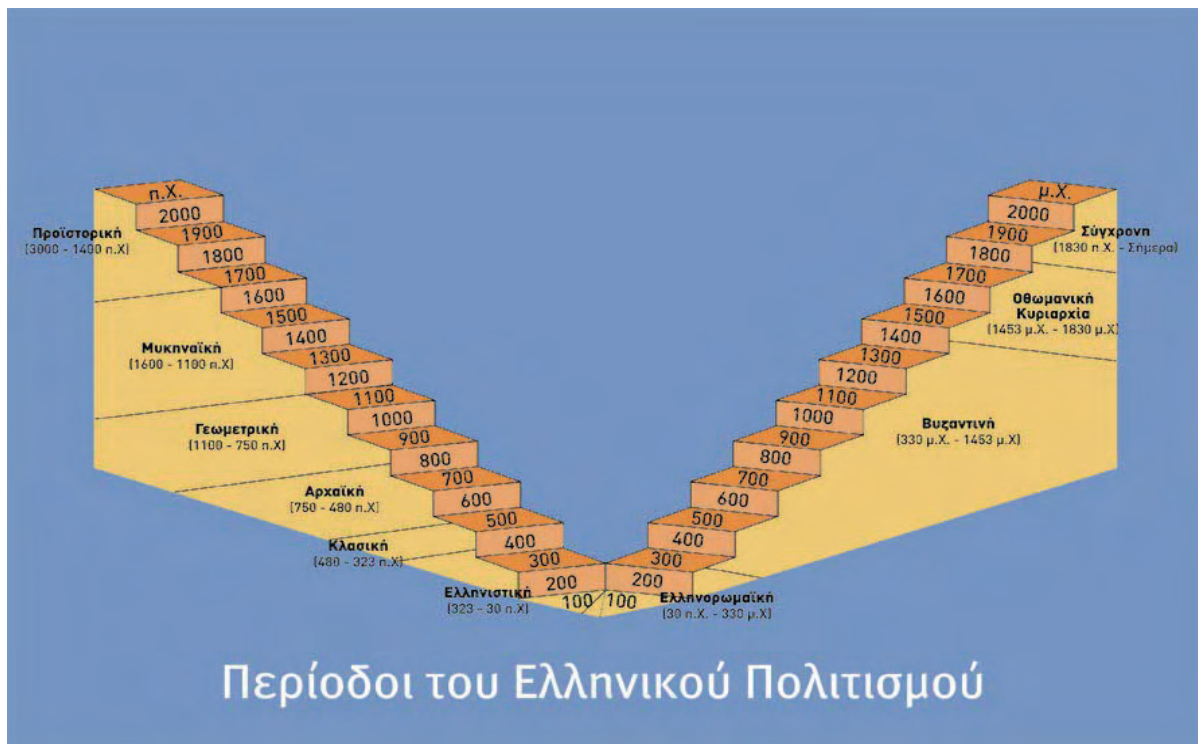
Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του πολιτισμού ενός λαού μπορούμε να τα πληροφορηθούμε από τη μελέτη της πορείας του μέσα στο χρόνο, μαθαίνοντας το παρελθόν του, δηλαδή από την *ιστορία* του.

Η ιστορία κάθε λαού αρχίζει από τη στιγμή που έχουμε γραπτές μαρτυρίες για αυτόν. Επομένως η ιστορική εποχή αρχίζει από τότε που ένας λαός χρησιμοποιεί τη *γραφή*.

Η μεγάλη περίοδος που χάνεται στα βάθη του χρόνου πριν από τη χρησιμοποίηση της γραφής αποτελεί την *προϊστορία*. Για αυτή την περίοδο οι πληροφορίες προέρχονται από τα δημιουργήματα των ανθρώπων που γίνονται γνωστά από τις ανασκαφές. Σήμερα υπάρχουν λαοί που δεν έχουν γραφή;

Οι Έλληνες χρησιμοποίησαν ένα είδος γραφής, για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω, από 1400 π.Χ. Από τότε λοιπόν αρχίζει η ελληνική ιστορία.

Η χρονολόγηση για τους χριστιανικούς λαούς αρχίζει από τη γέννηση του Χριστού. Σήμερα σε όλο τον κόσμο έχει επικρατήσει αυτός ο τρόπος χρονολόγησης. Υπάρχουν όμως και λαοί που έχουν άλλους τρόπους χρονολόγησης.

1 Παράσταση της σκάλας του χρόνου

Για να μπορείτε με ευκολία να τοποθετείτε τα γεγονότα μέσα στο χρόνο παρατηρήστε την εικόνα 1. Η παράσταση παρουσιάζει σαν σκαλοπάτια που πρέπει να τα κατέβουμε τα χρόνια πριν από τη Γέννηση του Χριστού και σαν σκαλοπάτια που πρέπει να ανέβουμε τα χρόνια μετά τη Γέννηση. Η επιφάνεια κάθε σκαλοπατιού αντιστοιχεί σε εκατό χρόνια, δηλαδή σε ένα **αιώνα**, το ίδιο συμβαίνει και για την κάθετη πλευρά του σκαλοπατιού.

Τώρα που γνωρίζετε τον τρόπο χρονολόγησης, εξηγήστε σε ποιους αιώνες ανήκουν οι παρακάτω χρονολογίες: 1100 π.Χ., 750 π.Χ., 480 π.Χ., 323 π.Χ., 30 π.Χ., 330 μ.Χ., 565 μ.Χ., 1071 μ.Χ., 1453 μ.Χ., 1830 μ.Χ., 2006 μ.Χ.

γ. Οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί της Ανατολής

Ο σημερινός πολιτισμός είναι δημιούργημα της μακροχρόνιας πορείας του ανθρώπινου γένους. Είναι αποτέλεσμα κυρίως της εξέλιξης των παλαιότερων πολιτισμών. Στην Ανατολή, στην περιοχή της Μεσοποταμίας, στην κοιλάδα του Ινδού ποταμού, στην Αίγυπτο και σε άλλες περιοχές, ήδη από την τέταρτη χιλιετία π.Χ., δημιουργήθηκαν και εξελίχθηκαν οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί. Η **συμβολή** τους στον παγκόσμιο πολιτισμό ήταν πολύ μεγάλη.

2 Χάρτης των Ανατολικών λαών

δ. Ο ελληνικός πολιτισμός δέχτηκε την επίδραση των πολιτισμών της Ανατολής

Σπουδαίοι πολιτισμοί, για τους οποίους θα συζητήσουμε παρακάτω, άνθησαν την τρίτη χιλιετία π.Χ. στα νησιά του Αιγαίου και γύρω από αυτό. Οι πολιτισμοί αυτοί αποτέλεσαν τη βάση για τη δημιουργία του ελληνικού πολιτισμού. Οι Έλληνες από τα μέσα της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. με τα ταξιδιά τους ήρθαν σε επαφή με τους λαούς της Ανατολής και γνώρισαν τον πολιτισμό τους. Όσα πολιτιστικά στοιχεία πήραν από τους λαούς της Ανατολής τα ταίριαξαν στο δικό τους πολιτισμό.

Συζητήστε τι μπορεί να συμβεί στην περίπτωση που ένας λαός αποδεχθεί εξολοκλήρου τον πολιτισμό άλλου λαού. Τότε ο πολιτισμός του εξελίσσεται;

Να συζητήσετε επίσης την ακόλουθη άποψη.

Κάθε φορά που οι Έλληνες δανείστηκαν κάτι από άλλους που δεν ήταν Έλληνες, τελικά το προχώρησαν σε μεγαλύτερη τελειότητα. (Πλάτων, Επινόμις 987d)

Ο πολιτισμός κάθε λαού από εποχή σε εποχή παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Τις αλλαγές των χαρακτηριστικών ονομάζουμε **εξέλιξη** του πολιτισμού.

Σημαντικοί πολιτισμοί δεν εξελίχτηκαν. Εξαφανίστηκαν με το πέρασμα των χρόνων, επειδή δεν δέχτηκαν την επίδραση άλλων πολιτισμών. Αντίθετα μπορεί ο πολιτισμός ενός λαού να συνεχίσει να ζει και να αλλάζει χαρακτηριστικά με το πέρασμα των αιώνων. Αυτό αποδεικνύει η ιστορία του Ελληνικού λαού.

Από τη μελέτη της ιστορίας των Ελλήνων μπορούμε να γνωρίσουμε την εξέλιξη και τις διαφορετικές μορφές του πολιτισμού τους.

Να εξηγήσετε με απλά λόγια τι ονομάζουμε εξέλιξη του πολιτισμού και γιατί οι Έλληνες από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα διατήρησαν τον πολιτισμό τους.

Τι σημαίνει η λέξη

ήθη και έθιμα: οι πράξεις και η συμπεριφορά κάθε ανθρώπινης ομάδας, που περνάνε από τους παλαιότερους στους νεότερους, που παραδίδονται από γενιά σε γενιά.

αιώνας: εκατό χρόνια.

συμβολή: η προσφορά σε μία προσπάθεια.

εξέλιξη: η αλλαγή, η πρόοδος ενός πολιτισμού.

Λέξεις-έννοιες που πρέπει να γνωρίζουμε

Πολιτισμός - επιτεύγματα - υλικός και πνευματικός πολιτισμός - ιστορία - προϊστορία - αιώνας - εξέλιξη - επίδραση των πολιτισμών

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

Εποχή του Λίθου

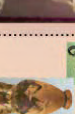

Παλαιολιθικός πολιτισμός	(400000-8000 π.Χ.)
Νεολιθικός πολιτισμός	(7000-3000 π.Χ.)

Εποχή του Χαλκού

Πολιτισμός βορειοανατολικού Αιγαίου	(3000-1600 π.Χ.)
Κυκλαδικός πολιτισμός	(3000-1600 π.Χ.)
Μινωικός πολιτισμός	(3000-1400 π.Χ.)
Μυκηναϊκός πολιτισμός	(1600-1400 π.Χ.)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Μυκηναϊκός πολιτισμός	(1400-1100 π.Χ.)
Πολιτισμός γεωμετρικής εποχής	(1100-750 π.Χ.)
Πολιτισμός αρχαϊκής εποχής	(750-480 π.Χ.)
Κλασικός πολιτισμός	(480-323 π.Χ.)
Ελληνιστικός πολιτισμός	(323-30π.Χ.)
Ελληνορωμαϊκός πολιτισμός	(30π.Χ.-330 μ.Χ.)
Βυζαντινός πολιτισμός	(330-1453)
Νεοελληνικός πολιτισμός της Λατινικής και Οθωμανικής κυριαρχίας	(1453-1830)
Σύγχρονος ελληνικός πολιτισμός	(1830-)

Προϊστορία		Ιστορία	
Εποχή του Λίθου		Αρχαιότητα	
Εποχή του Χαλκού		Μεσαίωνας	
Εποχή του Σιδήρου		Νέοι χρόνοι	
Σύγχρονη εποχή		Σύγχρονη εποχή	
400000 π.Χ.	7000 π.Χ.	3000 π.Χ.	1830 μ.Χ.
Πολιτισμός Παλαιολιθικής εποχής	Πολιτισμός Νεολιθικής εποχής	Ελληνιστική πολιτισμός	Πολιτισμός της περιόδου της Λατινικής και Οθωμανικής κυριαρχίας
			
3000 π.Χ.	1600 π.Χ.	480 π.Χ.	330 μ.Χ.
Β.Α. Αιγαίου	Μινωικός Πολιτισμός	Κλασικός πολιτισμός	Βυζαντινός πολιτισμός
			
3000 π.Χ.	1300 π.Χ.	323 π.Χ.	30 π.Χ.
Κυκλαδικός Πολιτισμός	Μικρασιατικός Πολιτισμός Ο Πρώτος Ελλαδικός Πολιτισμός	Ελληνιστικός πολιτισμός	Ελληνορωμαϊκός πολιτισμός
			
3000 π.Χ.	1100 π.Χ.	750 π.Χ.	330 μ.Χ.
Πολιτισμός Παλαιολιθικής εποχής	Πολιτισμός Γεωμετρικής εποχής	Πολιτισμός Αρχαϊκής εποχής	Ελληνορωμαϊκός πολιτισμός
			
3000 π.Χ.	750 π.Χ.	480 π.Χ.	330 μ.Χ.
Πολιτισμός Παλαιολιθικής εποχής	Πολιτισμός Γεωμετρικής εποχής	Κλασικός πολιτισμός	Ελληνορωμαϊκός πολιτισμός
			

Οι πολιτισμοί του Αιγαίου

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος της μεγάλης αυτής ενότητας θα γνωρίζετε τις αιτίες που δημιουργούν ένα πολιτισμό, θα γνωρίζετε επίσης τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πολιτισμών που δημιουργήθηκαν στο Αιγαίο την προϊστορική περίοδο.

Ποιοι παράγοντες επηρέασαν τον πολιτισμό στα πρώτα βήματα του ανθρώπου;

Ο τόπος που έζησε και τα υλικά μέσα που είχε.

Εξηγήστε με παραδείγματα από τη ζωή σας, εάν σήμερα ο τόπος και τα υλικά, που έχει μια κοινωνία, επηρεάζουν τον πολιτισμό της; Η μετακίνηση από τόπο σε τόπο βοηθάει την εξέλιξη του πολιτισμού;

Ο τόπος, που σήμερα αποτελεί τον κορμό της ηπειρωτικής Ελλάδας μαζί με τα διασκορπισμένα στο Αιγαίο νησιά, επηρέασε τη ζωή των ανθρώπων που τον κατοίκησαν. Στην εξέλιξη και στην ανάπτυξη του πολιτισμού βοήθησαν επίσης οι καλές κλιματολογικές συνθήκες.

Το υλικό που χρησιμοποίησαν στην αρχή οι άνθρωποι για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους ήταν ο **λίθος** και στη συνέχεια τα μέταλλα, κυρίως ο χαλκός, που μπορούσαν με ευκολία να τα επεξεργαστούν.

Η μεγάλη χρονική περίοδος, που οι άνθρωποι χρησιμοποίησαν την πέτρα για να κάνουν εργαλεία και όπλα, ονομάζεται *εποχή του λίθου*, ενώ η περίοδος που ακολούθησε ονομάζεται *εποχή του χαλκού*.

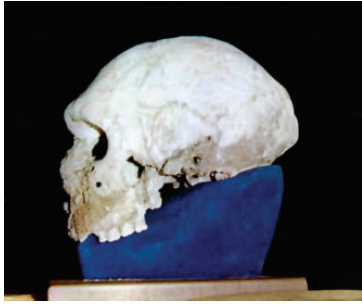
Τι σημαίνει η λέξη

λίθος: πέτρα

α. Οι πολιτισμοί της εποχής του λίθου

1. Ο παλαιολιθικός πολιτισμός στην Ελλάδα

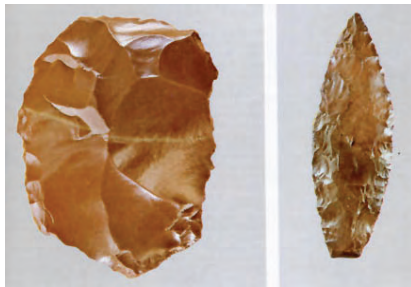
Σε διάφορες περιοχές στην Ελλάδα βρέθηκαν ανθρώπινοι σκελετοί και λίθινα εργαλεία που αποδεικνύουν τη δημιουργία πολιτισμού. Κοντά στο χωριό Πετράλωνα της Χαλκιδικής, μέσα σε σπήλαιο, βρέθηκε ένα ανθρώπινο κρανίο, το οποίο πιθανότατα χρονολογείται 400000 χρόνια πριν από την εποχή μας.

*1 Κρανίο ανθρώπου της παλαιολιθικής εποχής.
Βρέθηκε σε σπηλιά των Πετραλώνων της Χαλκιδικής.*

Ο άνθρωπος σε αυτούς τους τόσο παλαιούς χρόνους μπόρεσε να ζήσει από τη συγκέντρωση άγριων καρπών και από το κυνήγι άγριων ζώων. Για το έργο του χρησιμοποίησε την πέτρα την οποία σιγά-σιγά επεξεργάστηκε.

Ο πολιτισμός αυτής της περιόδου που κράτησε μέχρι την όγδοη χιλιετία περίπου πριν από τη γέννηση του Χριστού (8000 π.Χ.) ονομάστηκε *παλαιολιθικός*.

*2 Εργαλεία από πέτρα.
Βρέθηκαν κοντά στον
Πηνειό ποταμό.*

*3 Εργαλείο από πέτρα με χαραγμένη
παράσταση ζώου. Βρέθηκε σε σπηλιά
του Τηλίου.*

Να συγκρίνετε τα εργαλεία των δύο εικόνων. Τι παρατηρείτε σχετικά με την επεξεργασία τους;

2. Ο νεολιθικός πολιτισμός στην Ελλάδα

Οι άνθρωποι, οργανωμένοι σε ομάδες πλέον, αποκτούν σιγά-σιγά μόνιμες θέσεις και δημιουργούν οικισμούς. Το σημαντικότερο κατόρθωμά τους είναι η καλλιέργεια της γης και η εξημέρωση ζώων. Η περίοδος αυτή του πολιτισμού (6000-3000 π.Χ.) ονομάζεται *νεολιθική επανάσταση*. Από τα ευρήματα των ανασκαφών μαθαίνουμε ότι οι άνθρωποι κατασκευάζουν τα σπίτια τους σε τοποθεσίες που τις οχυρώνουν για να προστατεύονται καλύτερα.

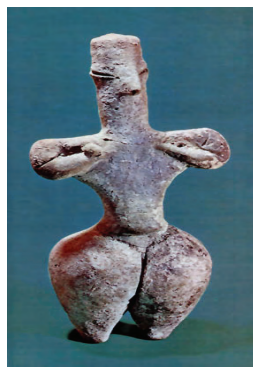
Εξηγήστε ποιες ήταν οι σημαντικές αλλαγές που έγιναν στη ζωή των ανθρώπων αυτή την περίοδο. Γιατί χαρακτηρίζουμε αυτή την περίοδο νεολιθική επανάσταση;

Έχουν εργαλεία εξελιγμένα, φτιαγμένα από πέτρα ή κόκαλα ζώων, πλάθουν τον πηλό, κατασκευάζουν αγγεία, **ειδώλια** και τα διακοσμούν με χαραγμένα σχέδια ή με χρώματα. Οι άνθρωποι μοιράζονται τις εργασίες και αποκτούν **ειδίκευση** μέσα στους οικισμούς, με άλλα λόγια είναι οργανωμένοι σε κοινωνίες και έχουν συγκεκριμένη εργασία.

Τι σημαίνει η λέξη

ειδώλιο: μικρού μεγέθους ομοίωμα ανθρώπου ή ζώου.

ειδίκευση: η απόκτηση συγκεκριμένων γνώσεων σε κάποια εργασία.

4 α, β, γ Ειδώλια της νεολιθικής εποχής

Τα ειδώλια μπορεί να τα χρησιμοποιούσαν στη θρησκεία τους, ιδιαίτερα τα πιο μεγάλα και τα πιο καλοφτιαγμένα. Επειδή βρέθηκαν όμως πάρα πολλά μέσα στους νεολιθικούς οικισμούς, πολλοί πιστεύουν ότι μπορεί να τα χρησιμοποιούσαν και σαν παιχνίδια. Προσέξτε ποια στοιχεία τους είναι τονισμένα. Ποια χαρακτηριστικά ξεχωρίζουν τα γυναικεία ειδώλια και ποια το ανδρικό;

5 Πλήλινα αγγεία της νεολιθικής εποχής.

Όλοι οι κάτοικοι του οικισμού μπορούσαν να φτιάξουν τέτοιου είδους αγγεία;

Όλα τα αγγεία δεν ήταν φτιαγμένα με τον ίδιο τρόπο. Κάποια, όπως αυτά της εικόνας 5, έχουν ιδιαίτερο σχήμα και πολύ όμορφη διακόσμηση.

Από τα αντικείμενα των εικόνων του νεολιθικού πολιτισμού, που είναι δείγματα του υλικού πολιτισμού, μπορούμε να βγάλουμε συμπεράσματα και για τον πνευματικό πολιτισμό των ανθρώπων εκείνης της εποχής. Για ποιο λόγο τονίζουν στα ειδώλια τα γυναικεία και τα ανδρικά χαρακτηριστικά; Τι αποδεικνύει η διακόσμηση των

συγκεκριμένων αγγείων, εάν σκεφτείτε ότι όλα τα αγγεία που έφτιαχναν δεν ήταν καλοδουλεμένα και δεν είχαν προσεγμένη διακόσμηση;

Λέξεις-έννοιες που πρέπει να γνωρίζουμε

Λίθος - χαλκός - εποχή του λίθου - παλαιολιθικός πολιτισμός - νεολιθικός πολιτισμός - νεολιθική επανάσταση - ειδώλια - αγγεία

β. Οι πολιτισμοί της εποχής του Χαλκού

Οι κάτοικοι του Αιγαίου, περίπου το 3000 π.Χ., γνώρισαν από τις επαφές που είχαν στην Ανατολία το χαλκό και τον τρόπο να κατασκευάζουν απ' αυτόν εργαλεία και όπλα. Ο χαλκός ήταν το σπουδαιότερο μέταλλο για την κατασκευή εργαλείων και μικρών αντικειμένων μέχρι περίπου το 1100 π.Χ. Στη μεγάλη αυτή χρονική περίοδο (3000-1100 π.Χ.) χρησιμοποιήθηκαν σε περιορισμένη έκταση και άλλα μέταλλα, όπως ο κασσίτερος, ο άργυρος και ο χρυσός.

Η εξέλιξη δεν ήταν η ίδια σε όλες τις περιοχές του Αιγαίου. Δημιουργήθηκαν διαφορετικοί πολιτισμοί που είχαν τα δικά τους χαρακτηριστικά γνωρίσματα.

1. Ο πολιτισμός του βορειοανατολικού Αιγαίου

Ο πολιτισμός αυτός είναι περισσότερο γνωστός από την έρευνα στην *Πολιόχνη* της Λήμνου. Αναπτύχθηκε ιδιαίτερα την περίοδο 3000-2000 π.Χ.

6 Αποκατάσταση σπιτιού της Πολιόχνης της Λήμνου. (φωτ. συγγραφέα)

Οι κάτοικοι της Λήμνου ασχολήθηκαν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Γνώριζαν επίσης πολύ καλά και τον τρόπο κατεργασίας των μετάλλων. Το νησί αυτό, ήταν ο πρώτος σημαντικός σταθμός στο Αιγαίο για τη μεταφορά των μετάλλων από την Ανατολία.

*7 Δρόμος ανάμεσα σε σπίτια της Πολιόχνης και τα ερείπια ενός μεγάλου κτίσματος που είχε γύρω-γύρω πεζούλι. Εκεί πρέπει να συγκεντρώνονταν οι κάτοικοι για να συζητήσουν τα προβλήματά τους και να πάρουν κάποιες αποφάσεις. Το κτίριο δηλαδή αυτό μοιάζει με αίθουσα συγκεντρώσεων.
(φωτ. συγγραφέα)*

2. Ο κυκλαδικός πολιτισμός

Να βρείτε σ' ένα χάρτη της Ελλάδας τα νησιά όπου αναπτύχθηκε αυτός ο πολιτισμός. Ποια θέση έχουν στο Αιγαίο; Είναι μεγάλα ή μικρά νησιά;

Την ίδια χρονική περίοδο με τον πολιτισμό του βορειοανατολικού Αιγαίου στις Κυκλάδες, δημιουργήθηκε και εξελίχθηκε παράλληλα ένας άλλος πολιτισμός με διαφορετικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Τα νησιά αυτά δεν είχαν μεγάλες εκτάσεις για καλλιέργεια, ήταν όμως πλούσια σε μάρμαρο, πηλό και ασήμι. Από τη Μήλο έβγαινε

επίσης ένα σκληρό μαύρο πέτρωμα, ο οφινανός. Το πέτρωμα αυτό, που δημιουργήθηκε από αρχαιότερες εκρήξεις ηφαιστείου, κοβόταν σε μικρά αιχμηρά κομμάτια. Έτσι μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή ξυραφιών και μαχαιριών.

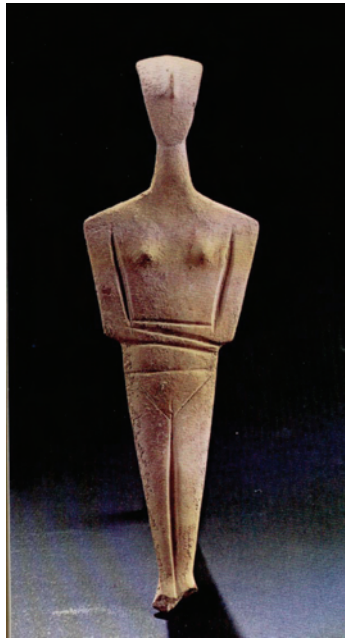
8, 9 Πήλινα αγγεία από νησιά των Κυκλάδων. Τα σχήματά τους πολλές φορές είναι ιδιόρρυθμα και έχουν προκαλέσει συζητήσεις σχετικά με τη χρησιμοποίησή τους.

10 Μαρμάρινο κυκλαδικό αγγείο. Με το ίδιο σχήμα κατασκευάζονται και πήλινα αγγεία στις Κυκλάδες.

Το σχήμα αυτό έχει διατηρηθεί μέχρι τις ημέρες μας. Γνωρίζετε αντικείμενα που έχουν διατηρήσει αυτό το σχήμα;

Προσπαθήστε να δώσετε κάποιες εξηγήσεις για τη χρήση των αγγείων που παρουσιάζονται στις εικόνες 8-10.

11, 12 Μαρμάρινα κυκλαδικά ειδώλια. Μεγάλος αριθμός ειδωλίων έχει βρεθεί σε τάφους και σε οικισμούς.

Να περιγράψετε τις μορφές που παρουσιάζουν τα ειδώλια των εικόνων. Πού μπορεί να τα χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι των νησιών;

Αφού παρατηρήσετε με προσοχή τις εικόνες 8-12 που δείχνουν μερικά από τα αντικείμενα που έφτιαχναν οι κάτοικοι των νησιών, συζητήστε για τις ασχολίες τους και το επίπεδο του πολιτισμού τους.

Από τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας πριν από τη γέννηση του Χριστού οι κάτοικοι των νησιών επηρεάστηκαν από ένα άλλο μεγάλο πολιτισμό του Αιγαίου που αναπτύχθηκε στην Κρήτη. Οι έρευνες που έγιναν στις Κυκλάδες φανερώνουν ότι οι επαφές δεν ήταν μόνο με την Κρήτη. Επιρροές υπήρχαν και από την ηπειρωτική Ελλάδα. Αυτή την εποχή πιθανότατα οι νησιώτες πλούτισαν από το εμπόριο.

Την οικονομική ανάπτυξη αποδεικνύουν σήμερα οι ανασκαφές στη Θήρα, στη Μήλο, στην Κέα. Τα σπουδαιότερα ευρήματα προέρχονται από την πόλη του Ακρωτηρίου της Θήρας. Η προϊστορική αυτή πόλη, αν και καταστράφηκε κατά το 17^ο αι. π.Χ., ή κατά άλλους επιστήμονες το 16^ο αι. π.Χ., από την έκρηξη του ηφαιστείου, διατηρήθηκε σε αρκετά καλή κατάσταση κάτω από τη λάβα μέχρι τις ημέρες μας. Στις Κυκλάδες άλλαξε ριζικά η κατάσταση μετά το 1500 π.Χ. περίπου, όταν σιγά-σιγά κυριάρχησαν στο Αιγαίο οι Μυκηναίοι.

13, 14, 15 Πήλινα αγγεία από το Ακρωτήριο της Θήρας.

Περιγράψτε τα σχήματα και τη διακόσμηση των αγγείων που παρουσιάζονται στις εικόνες.

16 Τοιχογραφία της Άνοιξης από σπίτι της Θήρας. Περιγράψτε το τοπίο.

Τι σημαίνει η λέξη

τοιχογραφία:ζωγραφική παράσταση πάνω στην επιφάνεια τοίχου.

Ποια συμπεράσματα βγάξετε για την κοινωνία της Θήρας από την παρατήρηση των αγγείων και των τοιχογραφιών;

Να λάβετε υπόψη σας: α) ότι οι τοιχογραφίες ήταν παραστάσεις ζωγραφισμένες στους τοίχους των σπιτιών των κατοίκων αυτής της πόλης και β) ότι οι παραστάσεις αυτές δίνουν πληροφορίες για την εμφάνιση και τις ασχολίες των κατοίκων.

3. Ο Μινωικός πολιτισμός

Από την περίοδο ανάπτυξης του νεολιθικού πολιτισμού έχουμε εγκαταστάσεις-**οικισμούς** στην Κρήτη. Αυτοί οι οικισμοί εξελίχθηκαν σιγά-σιγά, περί το 1900 π.Χ., σε μεγάλα οικοδομικά συγκροτήματα, τα πρώτα **ανάκτορα**. Ο πολιτισμός, που αναπτύχθηκε στην Κρήτη την εποχή του Χαλκού, πήρε από τους ερευνητές το όνομα του μυθικού βασιλιά της Κρήτης, του *Μίνωα*. Τα πρώτα ανάκτορα καταστράφηκαν. Οι Κρήτες όμως γρήγορα έκτιστηκαν καινούργια, μεγαλύτερα και πιο εντυπωσιακά. Τα νέα ανάκτορα, τα οποία διατηρήθηκαν τουλάχιστον για διακόσια πενήντα χρόνια, γκρεμίστηκαν μετά από μία φυσική καταστροφή. Η καταστροφή αυτή δεν ήταν το τέλος του πολιτισμού για τους κατοίκους της Κρήτης. Η καταστροφή έδωσε την ευκαιρία να επικρατήσουν στο νησί οι Μυκηναίοι. Αυτοί κυριάρχησαν μέχρι το 1100 π.Χ.

Τι σημαίνει η λέξη

οικισμός: περιοχή με λίγες κατοικίες.

ανάκτορα: βασιλική κατοικία με πολλά δωμάτια, παλάτι.

Οι κοινωνίες στην προϊστορική Κρήτη δημιούργησαν λαμπρό πολιτισμό βασισμένο στην οργάνωση της ζωής γύρω από ένα ανάκτορο και ένα ηγεμόνα. Στην κατοχή του ο ηγεμόνας εκτός από το ανάκτορο είχε μεγάλες εκτάσεις για καλλιέργεια και για τη βοσκή ζώων. Τάξη αξιωματούχων διοικούσε την περιουσία των ανακτόρων με τη συγκατάθεση του ηγεμόνα. Οι κάτοικοι ήταν στην υπηρεσία του ηγεμόνα : καλλιεργούσαν τη γη, δούλευαν στα εργαστήρια του ανακτόρου, ταξίδευαν για να πουλήσουν τα αγαθά που παράγονταν στο ανάκτορο. Επομένως η ανάπτυξη του μινωικού πολιτισμού βασιζόταν στα ανάκτορα.

17 Αναπαράσταση του ανακτόρου της Κνωσού. Ήταν ένα μεγάλο οικοδομικό συγκρότημα με πολλά δωμάτια, μεγάλες αίθουσες και πολλούς μικρούς διαδρόμους. Η διαμόρφωση του ανακτόρου με αυτό τον τρόπο δημιουργούσε την εντύπωση σε όποιον έμπαινε για πρώτη φορά ότι θα ήταν δύσκολο να βγει. Έτσι δημιουργήθηκε ο μύθος του Λαβύρινθου.

Να αναζητήσετε πληροφορίες για το μύθο του Μινώταυρου και του Θησέα και να τον διηγηθείτε .

Από τις πληροφορίες που αποκτήσατε για την οργάνωση της κοινωνίας και από την προσεκτική παρατήρηση των εικόνων εξηγήστε γιατί ο Μινωικός πολιτισμός είναι ένας ανακτορικός πολιτισμός.

Για τη διοίκηση των ανακτόρων και την καταγραφή της περιουσίας του ηγεμόνα είχαν δημιουργήσει ένα είδος γραφής από γραμμικά σύμβολα. Η γραμμική Α΄ γραφή, όπως ονομάστηκε από τους ερευνητές, δεν έχει μέχρι σήμερα διαβαστεί γιατί δε γνωρίζουμε τη γλώσσα που μιλούσαν εκείνη την εποχή οι κάτοικοι της Κρήτης.

Η μεγάλη ανάπτυξη του πολιτισμού στην εποχή των νέων ανακτόρων οφείλεται κυρίως στη δημιουργία ναυτιλίας και στην εξάπλωση των Κρητών στο Αιγαίο. Σήμερα γνωρίζουμε ότι οι Μινωίτες είχαν εμπορικές και πολιτιστικές επαφές με την Αίγυπτο και τους λαούς που κατοικούσαν στις ασιατικές ακτές της Μεσογείου.

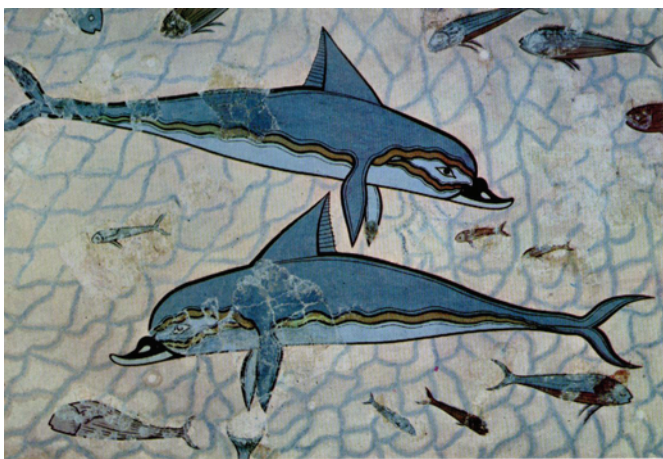
18 Γυναικεία ειδώλια που παρουσιάζουν θεές.

Περιγράψτε τα ρούχα που φορούν και τη στάση που έχουν. Γιατί πιστεύουμε ότι παρουσιάζουν θεές και όχι απλές γυναίκες;

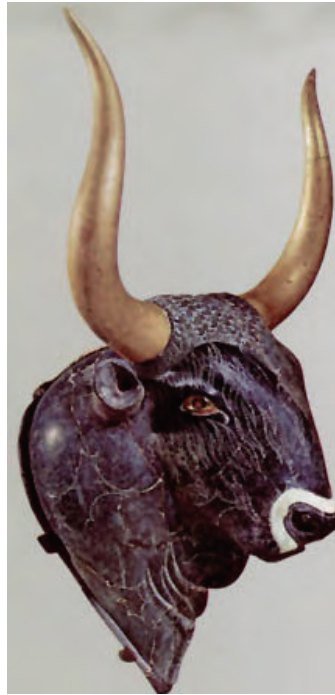

Η γυναίκα στη μινωική κοινωνία φαίνεται ότι είχε σημαντική θέση. Στη θρησκεία των Μινωιτών σημαντικό ρόλο έπαιξε μία γυναικεία θεότητα. Κοντά της υπήρχε ένας μικρός θεός. Ιερό ζώο ήταν ο ταύρος. Ιερά σύμβολα είχαν τα κέρατα του ταύρου και το διπλό πελέκι.

Οι Μινωίτες ανέπτυξαν τις τέχνες. Τα έργα της τέχνης, που έχουν διατηρηθεί μέχρι τις ημέρες μας, δείχνουν την ιδιαίτερη αγάπη τους για τη φύση. Τους άρεσε να απεικονίζουν σκηνές με θρησκευτικές τελετές, αθλητικές δραστηριότητες στο χώρο των ανακτόρων και σκηνές της καθημερινής τους ζωής.

19 Τοιχογραφία από το ανάκτορο της Κνωσού. Είναι ένα χαρακτηριστικό δείγμα της ζωγραφικής που αναπτύχθηκε στα ανάκτορα.

20, 21 Λίθινα αγγεία που τα χρησιμοποιούσαν σε τελετές. Το αγγείο που μιμείται κεφάλι ταύρου είχε ένα άνοιγμα στο επάνω μέρος του κεφαλιού και ένα στα ρουθούνια για να ρίχνουν κάποιο υγρό (κρασί, μέλι, γάλα) μέσα και στη συνέχεια να βγαίνει. Αυτή η τελετή λέγεται σπονδή.

Αφού λάβετε υπόψη σας το σχήμα, το υλικό της κατασκευής τους και τη διακόσμησή τους, να εξηγήσετε γιατί τα αγγεία των εικόνων 22,23 τα χρησιμοποιούσαν σε τελετές.

Γράψτε σε ένα μικρό κείμενο παρουσιάζοντας την εικόνα που έχετε σχηματίσει για το μινωικό πολιτισμό. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του;

Ο καθένας ας προσπαθήσει να παρουσιάσει ένα μινωικό έργο τέχνης από τις εικόνες του βιβλίου ή από άλλα βιβλία. Για την παρουσίαση θα λάβετε υπόψη σας το είδος της τέχνης του αντικειμένου, το υλικό κατασκευής του, το μέγεθός του, τη χρησιμότητά του αλλά και γενικότερες πληροφορίες για τη μινωική κοινωνία.

4. Ο Ελλαδικός πολιτισμός

Στην ηπειρωτική Ελλάδα, δηλαδή στη στεριανή Ελλάδα, την τρίτη χιλιετία π.Χ. δημιουργήθηκαν οικισμοί που οι κάτοικοί τους ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης. Πολλοί οικισμοί γύρω στο 2000 π.Χ. καταστράφηκαν. Η καταστροφή τους προήλθε από τις συγκρούσεις των κατοίκων τους ή από την έλλειψη των αναγκαίων αγαθών για να ζήσουν και για να εξελιχθεί περισσότερο η κοινωνία τους.

Η κατάσταση σιγά-σιγά όμως άλλαξε μετά το 1600 π.Χ. Κάποιοι οικισμοί εξελίχτηκαν περισσότερο και δημιούργησαν ένα καινούργιο πολιτισμό, τον *πρώτο ελληνικό πολιτισμό*, το *Μυκηναϊκό*.

Ποιοι ήταν οι λαοί που δημιούργησαν τους προϊστορικούς πολιτισμούς του Αιγαίου; Δεν έχουμε ακόμα τις επιστημονικές αποδείξεις που θα ρίξουν φως στο πρόβλημα της καταγωγής αυτών των λαών. Είναι όμως σίγουρο ότι οι προϊστορικοί πολιτισμοί του Αιγαίου επηρέασαν τη διαμόρφωση του Μυκηναϊκού πολιτισμού.

Λέξεις-έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Εποχή του χαλκού - Πολιόχνη Λήμνου - κυκλαδικός πολιτισμός - μάρμαρο - κυκλαδικά ειδώλια - Ακρωτήρι Θήρας - τοιχογραφίες - μινωικός πολιτισμός - Μίνωας - ανάκτορα - γραμμική Α' γραφή - ταύρος - ελλαδικός πολιτισμός

Ο πρώτος ελληνικός πολιτισμός

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος της ενότητας αυτής θα γνωρίζετε ποια είναι τα χαρακτηριστικά του πρώτου ελληνικού πολιτισμού, που ονομάζεται Μυκηναϊκός.

Μυκηναϊκός ονομάστηκε ο πολιτισμός που δημιουργήθηκε από το 1600 π.Χ. έως το 1100 π.Χ. στην κυρίως Ελλάδα. Σιγά σιγά εξαπλώθηκε και σε άλλες περιοχές στο Αιγαίο, αλλά και πέρα από το Αιγαίο σε περιοχές της Μεσογείου. Ονομάστηκε έτσι γιατί το σπουδαιότερο κέντρο του ήταν οι Μυκήνες στην Πελοπόννησο.

1 Χάρτης εξάπλωση του Μυκηναϊκού κόσμου

Παρατηρήστε με προσοχή το χάρτη και αναφέρατε τις περιοχές έξω από τον ελλαδικό χώρο όπου έφτασαν οι Μυκηναίοι-Έλληνες.

Το μυκηναϊκό πολιτισμό δημιούργησαν οι Έλληνες. Τα **ελληνικά φύλα** αρχικά επηρεάστηκαν από τους άλλους πολιτισμούς του Αιγαίου, που γνωρίσαμε. Στα μεγάλα μυκηναϊκά κέντρα ένα *ανάκτορο* ήταν χτισμένο σε ύψωμα και περιβαλλόταν με τείχη.

2 Τμήμα της ακρόπολης των Μυκηνών. Η κεντρική πύλη της ακρόπολης με την παράσταση λιονταριών στο επάνω μέρος. Τα τείχη είναι φτιαγμένα από μεγάλες ορθογώνιες πέτρες μήκους 1-3,20 μέτρα. Στα αρχαία χρόνια πίστευαν ότι τα είχαν φτιάξει οι Κύκλωπες, δηλαδή γίγαντες με ένα μάτι, γι' αυτό τα ονόμαζαν κυκλώπεια τείχη.

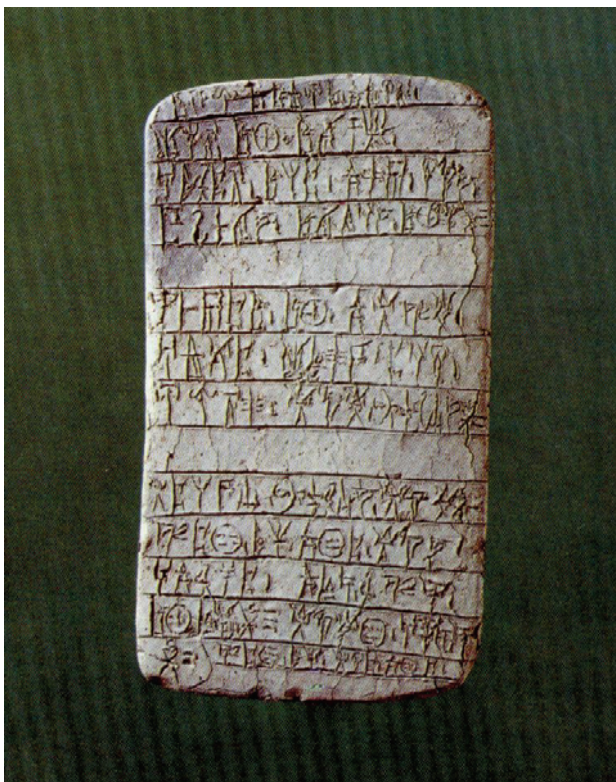
Ο μυκηναϊκός πολιτισμός στην αρχή ήταν γνωστός μόνο από τα ποιήματα του Ομήρου, τα *ομηρικά έπη*. Ο Ερρίκος Σλήμαν, ένας πλούσιος έμπορος από τη Γερμανία, απέδειξε ότι πρόκειται για έναν πραγματικό πολιτισμό. Δεν ήταν ένα δημιούργημα της φαντασίας του Ομήρου. Την ύπαρξη του μυκηναϊκού πολιτισμού απέδειξαν οι έρευνες στην αρχαία Τροία και στις Μυκήνες (1876).

Τι σημαίνει η λέξη

ελληνικά φύλα: μεγάλες ομάδες πληθυσμού που μιλούσαν ελληνικά. Το κάθε φύλο μιλούσε ελληνικά με το δικό τρόπο, μιλούσε τη δική του διάλεκτο.

Η σημαντικότερη ανακάλυψη: Οι δημιουργοί του μυκηναϊκού πολιτισμού ήταν οι Έλληνες

Η **αποκρυπτογράφηση** της γραφής, που χρησιμοποιούσαν στα μυκηναϊκά ανάκτορα, ήταν η σημαντικότερη ανακάλυψη. Άνθρωποι που γνώριζαν τα σύμβολα αυτής της γραφής, κατέγραφαν τα εμπορεύματα, τα όπλα, ανέφεραν τα ονόματα θεοτήτων και αρχόντων. Τα γραμμικά αυτά σύμβολα, που σήμερα τα ονομάζουμε **γραμμική Β΄ γραφή**, οι επιστήμονες απέδειξαν ότι αποδίδουν συλλαβές λέξεων της ελληνικής γλώσσας. Κάθε σύμβολο δηλαδή αντιστοιχεί σε μία συλλαβή ελληνικής λέξης. Έτσι αποδεικνύεται η ελληνικότητα του μυκηναϊκού πολιτισμού.

3 Πήλινη πινακίδα με σύμβολα της γραμμικής Β΄ γραφής. Η αποκρυπτογράφηση των συμβόλων αυτής της γραφής έγινε από τον αρχιτέκτονα M. Ventris (Βέντρικς) και το γλωσσολόγο J. Chadwick (Τσάντγουικ).

Ο μυκηναϊκός κόσμος αναπτύχθηκε οικονομικά από το εμπόριο και τις επαφές που είχε με τους λαούς της Εγγύς Ανατολής. Από το 1500 π.Χ. αρχίζει η έξοδος των Μυκηναίων αρχικά στο Αιγαίο και στη συνέχεια από το 1300 π.Χ. σε διάφορες περιοχές της Μεσογείου. Δημιουργούν στην Κύπρο μόνιμες εγκαταστάσεις και απέναντι στις ακτές της Φοινίκης εμπορικούς σταθμούς. Έχουν άμεσες επαφές με δύο από τους ισχυρότερους λαούς της Ανατολής, τους Αιγυπτίους και τους Χετταίους.

Τι σημαίνει η λέξη

αποκρυπτογράφηση: η κατανόηση και η ανάγνωση ενός άγνωστου συστήματος γραφής.

ελεφαντοστό: υλικό που προέρχεται από τα μεγάλα δόντια των ελεφάντων και χρησιμοποιείται για την κατασκευή μικρών έργων τέχνης.

4 Ανάγλυφη μικρή πλάκα από **ελεφαντοστό**, που βρέθηκε σε φοινικική πόλη, με παράσταση γυναικείας μορφής ανάμεσα σε δύο άγρια κατσίκια. Η γυναίκα φοράει ρούχα και έχει φτιαγμένα τα μαλλιά της όπως ήταν της μόδας στο Αιγαίο εκείνη την εποχή.

Αντικείμενα, όπως αυτό της εικόνας 4, φανερώνουν τις επαφές των Μυκηναίων με λαούς της Ανατολής. Συζητήστε για τις περιοχές εξάπλωσης των Μυκηναίων, αφού λάβετε υπόψη σας το χάρτη 1.

Στην Ιλιάδα ο Όμηρος αναφέρει ότι η εκστρατεία των Ελλήνων στην Τροία έγινε γιατί ο Πάρις έκλεψε την ωραία Ελένη. Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για την τρωική εκστρατεία. Αφού όμως λάβετε υπόψη σας τη γεωγραφική θέση της Τροίας να εξηγήσετε την πραγματική αιτία που κρύβεται πίσω από το μύθο της αρπαγής της ωραίας Ελένης.

Η καταστροφή του μυκηναϊκού πολιτισμού άρχισε το 12^ο αι. π.Χ., όταν σταμάτησαν οι εμπορικές επαφές με τις περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου. Η καταστροφή πρέπει να ολοκληρώθηκε από πολέμους ανάμεσα στους ίδιους τους Μυκηναίους.

Ποια είναι τα κοινά στοιχεία του πολιτισμού που τα βρίσκουμε όπου εξαπλώθηκαν οι Μυκηναίοι;

Η αρχαιότερη μορφή της ελληνικής γλώσσας, που την αποδεικνύει η ανάγνωση των πινακίδων της γραμμικής Β' γραφής.

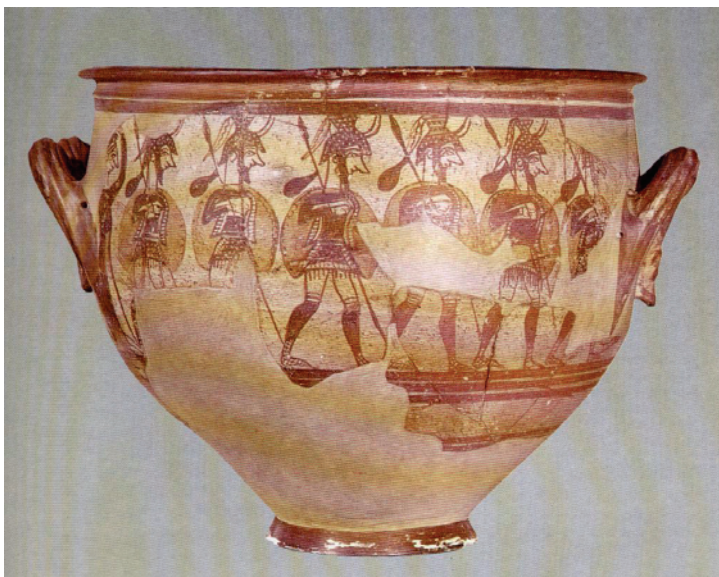
Οι λατρείες και τα ονόματα των θεών που γίνονται γνωστά από τις πινακίδες της γραμμικής Β' γραφής.

Τα δημιουργήματα της καθημερινής τους ζωής και της τέχνης τους: το ντύσιμό τους, τα όπλα τους, τα ανάκτορα και οι οχυρώσεις τους, τα αγγεία, τα έργα της μικροτεχνίας. Τα θέματα επίσης που χρησιμοποιούν στη διακόσμηση των τοίχων των ανακτόρων, των αγγείων, των όπλων, των αντικειμένων της μικροτεχνίας.

5 Τοιχογραφία με παράσταση γυναικείας μορφής από το ανάκτορο των Μυκηνών

6 Χρυσό βασιλικό κύπελλο. Διακοσμείται με την παράσταση της σύλληψης ενός μεγάλου ταύρου.

7 Μεγάλο αγγείο στολισμένο με τις μορφές Μυκηναίων στρατιωτών.

8 Χρυσά μυκηναϊκά δαχτυλίδια.

Τα καλλιτεχνικά επιτεύγματα των Μυκηναίων στην αρχή είχαν επηρεαστεί από τη μινωική τέχνη, στη συνέχεια όμως παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μυκηναϊκής τέχνης. Τα θέματα που χρησιμοποιούν στην τέχνη έχουν σχέση με τις κύριες ασχολίες των βασιλιάδων τους, που ήταν το κυνήγι, οι γιορτές και οι πολεμικές συγκρούσεις. Οι παραστάσεις των ζώων σιγά-σιγά χάνουν τη φυσικότητά τους, δε σχεδιάζονται με τρόπο τέτοιο ώστε να μιμούνται τα ζώα που εικονίζουν.

Να περιγράψετε τις παραστάσεις που έχουν τα μυκηναϊκά αντικείμενα των εικόνων. Να συγκρίνετε τις μορφές που απεικονίζονται στις εικόνες του μινωικού πολιτισμού με τις μορφές των εικόνων του μυκηναϊκού. Τι παρατηρείτε;

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Μυκηναϊκός πολιτισμός - πολύχρυσος Μυκήνη - ελληνικά φύλα - ακρόπολη - ανάκτορο - κυκλώπεια τείχη - ομηρικά έπη - Όμηρος - Σλήμαν - γραμμική Β' γραφή - αποκρυπτογράφηση

Η προετοιμασία για τη μεγάλη ανάπτυξη

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος της ενότητας αυτής θα γνωρίζετε ποια είναι τα επιτεύγματα των Ελλήνων όταν προσπαθούσαν να αποκτήσουν μόνιμες εγκαταστάσεις, δηλαδή την εποχή που ονομάζεται γεωμετρική, θα γνωρίζετε επίσης τα επιτεύγματά τους όταν οργανώθηκαν σε πόλεις-κράτη.

α. Ο πολιτισμός της γεωμετρικής εποχής

Μετά την καταστροφή του μυκηναϊκού πολιτισμού τα ελληνικά φύλα βρίσκονται σε συνεχείς μετακινήσεις. Την εποχή αυτή (1100-750 π.Χ.) τη γνωρίζουμε κυρίως από τα ομηρικά έπη, γι' αυτό οι ιστορικοί την ονομάζουν *ομηρική εποχή* ή *γεωμετρική* γιατί με γεωμετρικά και γραμμικά σχέδια στολίζονται τα αγγεία.

Οι Έλληνες χωρισμένοι σε μικρές ομάδες αρχικά μετακινούνταν σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας, και κατόπιν έξω από αυτή στα νησιά του Αιγαίου και στα παράλια της Μικράς Ασίας για να βρουν τις κατάλληλες περιοχές και να εγκατασταθούν. Επειδή το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων που εγκαταστάθηκαν στα παράλια της Μικράς Ασίας ήταν οι *Ιωνες*, γι' αυτό όλη η περιοχή ονομάστηκε *Ιωνία*.

Σκεφτείτε γιατί μέχρι σήμερα λαοί της Ανατολής, όπως οι Άραβες και οι Τούρκοι, ονομάζουν τους Έλληνες Γιουνάν;

Αυτή την περίοδο οι Έλληνες ήταν οργανωμένοι σε οικογένειες και φυλές που είχαν συγγενικούς δεσμούς μεταξύ τους.

Να συγκεντρώσετε πληροφορίες και να συζητήσετε για την οργάνωση των Τσιγγάνων, γιατί και αυτοί σήμερα είναι οργανωμένοι σε φυλές.

Το σημαντικότερο επίτευγμα αυτής της εποχής ήταν η εφεύρεση της γραφής που με μικρές αλλαγές τη χρησιμοποιούμε μέχρι σήμερα. Τα σύμβολα της γραφής απέδιδαν το καθένα τους ένα ξεχωριστό φθόγγο. Τα σύμβολα αυτά αποτέλεσαν το **ελληνικό αλφάβητο**.

Να γράψετε τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου, όπως τα γράφουμε σήμερα. Ποια ήταν η αλλαγή που έφερε το αλφάβητο για τον άνθρωπο και για την εξέλιξη του πολιτισμού του, εάν το συγκρίνετε με τη γραμμική Β' γραφή;

Οι Έλληνες, πριν από τη χρησιμοποίηση της γραφής, δημιούργησαν τα πρώτα λογοτεχνικά έργα. Ήταν τραγούδια που τα έλεγαν όταν συγκεντρώνονταν στις γιορτές και τα πανηγύρια τους. Αναφέρονταν στη ζωή και στο έργο των ηρώων τους. Αυτά τα τραγούδια τα πήρε στη συνέχεια ένας ποιητής, ο Όμηρος, και δημιούργησε δύο μεγάλα ποιήματα (έπη): την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*.

Να συζητήσετε για το περιεχόμενο των ποιημάτων του Ομήρου.

Την περίοδο αυτή δεν υπάρχει οικονομική ανάπτυξη. Τούτο γίνεται φανερό και από τα αντικείμενα που διατηρήθηκαν μέχρι τις ημέρες μας. Τα πιο σημαντικά δημιουργήματα είναι τα αγγεία. Τα αγγεία αρχικά στολίζονταν με σχέδια, γεωμετρικά και γραμμικά. Στη συνέχεια όμως έχουν παραστάσεις με ζώα και ανθρώπους. Οι άνθρωποι και τα ζώα ζωγραφίζονται με απλά γεωμετρικά σχήματα.

1 Αγγείο της γεωμετρικής εποχής.

Να περιγράψετε τη διακόσμησή του.

2 Μεγάλο αγγείο της γεωμετρικής εποχής. Η διακόσμησή του δεν έχει μόνο γεωμετρικά σχέδια.

Περιγράψτε τη διακόσμησή του. Πώς σχεδιάζονται οι άνθρωποι και τα ζώα;

Μεγάλα έργα τέχνης δεν έφτιαχναν αυτή την εποχή. Τα αγάλματα ήταν μικρών διαστάσεων, πρόκειται για ειδώλια, κατασκευασμένα από πηλό, χαλκό ή ελεφαντοστό.

3, 4 Ειδώλια της γεωμετρικής εποχής.

Από τι είδους υλικό είναι φτιαγμένα και με ποιο τρόπο οι τεχνίτες εκείνης της εποχής αποδίδουν τους ανθρώπους; Μετά από την παρατήρηση αυτών των έργων μπορείτε να εξηγήσετε γιατί η εποχή ονομάστηκε γεωμετρική από τους ιστορικούς;

Τα κτίσματα ήταν φτιαγμένα από ξύλο και **πλίθρες**, γι' αυτό και δεν διατηρήθηκαν μέχρι τις ημέρες μας. Την εικόνα των κτισμάτων μας τη δίνουν πήλινα ομοιώματα που βρέθηκαν σε ιερά εκείνης της εποχής.

5 Πήλινο ομοίωμα κτίσματος. Βρέθηκε σε ένα αρχαίο ιερό της γεωμετρικής εποχής.

Σε ποια συμπεράσματα οδηγεί η ανεύρεση ενός τέτοιου αντικειμένου στις ανασκαφές ενός αρχαίου ιερού;

Τι σημαίνει η λέξη

αλφάβητο: το σύνολο των γραμμάτων της γραφής που χρησιμοποιούμε. Ονομάστηκε έτσι επειδή τα πρώτα γράμματα είναι το άλφα (Α) και το βήτα (Β).

πλίθρες (πλιθιά, πλίνθοι): μικρά τούβλα φτιαγμένα από πηλό, από χώμα.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Ομηρική εποχή - γεωμετρική εποχή - Ίωνες - Ιωνία - Γιουνάν - αλφάβητο - Όμηρος - Ιλιάδα - Οδύσσεια

β. Ο πολιτισμός της αρχαϊκής εποχής

Από το 750 π.Χ. αρχίζει μία νέα εποχή για τα ελληνικά φύλα. Απέκτησαν σιγά σιγά μόνιμες εγκαταστάσεις και άρχισαν να οργανώνονται. Η εποχή αυτή τελειώνει το 480 π.Χ., όταν οι Έλληνες ενωμένοι αντιμετώπισαν την επέκταση των Περσών. Αυτή η περίοδος ήταν η αρχή για τη διαμόρφωση του πολιτισμού των αρχαίων Ελλήνων, γι' αυτό και ονομάστηκε *αρχαϊκή* από τους ιστορικούς.

Το σπουδαιότερο επίτευγμα αυτής της περιόδου ήταν η οργάνωση των Ελλήνων σε πόλεις που εξελίχτηκαν σιγά-σιγά σε ανεξάρτητα κράτη.

Η *πόλη-κράτος* περιλάμβανε ένα χώρο που προφυλασσόταν με τείχη. Μέσα σ' αυτόν υπήρχαν όλα τα δημόσια κτίρια, ο ναός του προσάτη θεού ή και περισσότερων θεών, και οι περιοχές όπου συγκεντρώνονταν οι κάτοικοι για να συζητήσουν τα κοινά τους προβλήματα. Ήταν δηλαδή ο χώρος που σήμερα αντιστοιχεί στην πρωτεύουσα ενός κράτους. Γύρω από αυτόν απλωνόταν μεγαλύτερη περιοχή με μικρούς οικισμούς, χωράφια και βοσκοτόπια. Οι κάτοικοι των ελληνικών πόλεων-κρατών, δηλαδή οι *πολίτες*, συμμετείχαν στην αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων. Η συμμετοχή των πολιτών στην αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων βοήθησε στην οργάνωση της πόλης. Η οργάνωση ήταν το βασικό γνώρισμα των πόλεων, δηλαδή το *πολίτευμα*.

Η λέξη *πολίτης* και *πολίτευμα* προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη *πόλις*. Οι ελληνικές πόλεις-κράτη δεν είχαν όλες το ίδιο πολίτευμα. Η μορφή του πολιτεύματος καθοριζόταν από το ποιοι και πόσοι πολίτες είχαν την εξουσία. Έτσι, εάν την εξουσία την είχε ένας βασιλιάς το πολίτευμα ήταν η *βασιλεία*, εάν την είχαν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες, οι ευγενείς (αριστοκράτες), το πολίτευμα ήταν η *αριστοκρατία*, εάν την εξουσία την είχαν οι πλούσιοι που ήταν λίγοι, το πολίτευμα ονομαζόταν *ολιγαρχία*, εάν

την εξουσία την είχε πάρει ένας αριστοκράτης με τη βία, τότε λεγόταν *τυραννίδα* και τέλος, εάν η εξουσία ήταν στα χέρια όλων των πολιτών, δηλαδή στα χέρια του λαού, λεγόταν *δημοκρατία*.

Η οργάνωση των Ελλήνων σε πόλεις-κράτη ήταν μεγάλης ιστορικής σημασίας γεγονός. Τα σημαντικότερα επιτεύγματα του σημερινού πολιτισμού δημιουργήθηκαν από αυτήν την οργάνωση. Εδώ γεννήθηκαν οι ιδέες της πολιτικής και της δημοκρατίας, της φιλοσοφίας, της **ρητορείας**, του θεάτρου, της επιστήμης και της **πολεοδομίας**.

Τι σημαίνει η λέξη

ρητορεία: η δεξιότητα να μιλάς με ευκολία και να πείθεις για τις απόψεις σου.

πολεοδομία: η σχεδίαση και η οργάνωση του χώρου μιας πόλης.

Οι περισσότερες πόλεις-κράτη στην αρχή αντιμετώπισαν τα ίδια προβλήματα. Κατόρθωσαν όμως να τα ξεπεράσουν με την ίδρυση καινούργιων πόλεων. Οι καινούργιες πόλεις που δημιουργήθηκαν από τις παλαιές ονομάστηκαν *αποικίες*.

Μέσα σε δύο αιώνες, από τα τέλη του 8^{ου} αι. π.Χ. μέχρι και τον 6^ο αι. π.Χ. οι Έλληνες εξαπλώθηκαν στον Εύξεινο Πόντο και στη Μεσόγειο θάλασσα.

6 Χάρτης αποικιακής εξάπλωσης των Ελλήνων

Παρατηρήστε με προσοχή τις περιοχές εξάπλωσης των Ελλήνων. Μέχρι ποιες σημερινές χώρες έφτασαν;

Σε αυτή την περίοδο μπήκαν οι βάσεις για τη μεγάλη ανάπτυξη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Επικράτησε η λατρεία των θεών του Ολύμπου. Ορισμένα ιερά έγιναν πολύ γνωστά. Εκεί συγκεντρώνονταν οι Έλληνες από όλα τα μέρη για να ζητήσουν τη βοήθεια των θεών και για να τους τιμήσουν με λαμπρές εορτές και αγώνες. Τα σπουδαιότερα ιερά του αρχαίου ελληνικού κόσμου ήταν οι *Δελφοί* και η *Ολυμπία*. Στους Δελφούς υπήρχε **μαντείο** από το οποίο οι άνθρωποι πληροφορούνταν το μέλλον τους. Στην Ολυμπία γίνονταν αγώνες προς τιμή του Δία, του πατέρα των θεών και των ανθρώπων. Στους αγώνες έπαιρναν μέρος μόνο Έλληνες. Στη διάρκεια των αγώνων σταματούσαν οι πόλεμοι για να μπορέσουν όλοι χωρίς εμπόδια να έρθουν και να αγωνιστούν. Δεν αγωνίζονταν για να κερδίσουν χρήματα, δεν αγωνίζονταν για τα ρεκόρ. Όσοι συμμετείχαν επιθυμούσαν να διακριθούν για να τιμήσουν την πόλη τους. Για βραβείο έπαιρναν ένα κλαδί ελιάς. Στα μεγάλα ελληνικά ιερά διαμορφώθηκε η πολιτιστική ενότητα των Ελλήνων.

Αφού λάβετε υπόψη σας τι συνέβαινε στη διάρκεια των Ολυμπιακών αγώνων και γιατί αγωνίζονταν τότε οι αθλητές, να εξηγήσετε πόσο μοιάζουν οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί αγώνες με εκείνους της αρχαιότητας.

Να εξηγήσετε επίσης γιατί τα μεγάλα ιερά βοήθησαν στην πολιτιστική ενότητα των Ελλήνων.

Οι Έλληνες όπως είπαμε ήταν χωρισμένοι σε πόλεις-κράτη, η κατάσταση αυτή όμως δεν τους εμπόδισε να αισθάνονται την κοινή τους καταγωγή. Πολύ περισσότερο συνειδητοποίησαν τη κοινή καταγωγή τους όταν απειλήθηκαν από τους Πέρσες, που είχαν μία μεγάλη αυτοκρατορία στην Ασία.

Οι Πέρσες προσπάθησαν να υποτάξουν τους Έλληνες της κυρίως Ελλάδας. Οι Έλληνες τελικά βγήκαν νικητές. Η νίκη τους απέδειξε δύο πράγματα:

Ότι οι πολίτες των ελληνικών πόλεων-κρατών αγωνίζονταν για τη διατήρηση της ελευθερίας τους και ότι οι ελληνικές πόλεις ενώνονταν μπροστά σε ένα κοινό εχθρό .

Οι Έλληνες δημιούργησαν κοινή ιστορική μνήμη, δηλαδή κοινή ιστορία, με τους πολέμους που έκαναν εναντίον των Περσών.

Τι σημαίνει η λέξη

μαντείο: ιερός τόπος όπου οι άνθρωποι πήγαιναν να πληροφορηθούν για τα μελλούμενα.

Να διαβάσετε με προσοχή το ακόλουθο κείμενο του ιστορικού Ηρόδοτου και να εξηγήσετε τι ένωνε τους Έλληνες.

Πρώτο και κυριότερο που μας καλεί να τιμωρήσουμε τον αίτιο της καταστροφής και όχι να συμβιβαστούμε μαζί του είναι τα αγάλματα και οι ναοί των θεών μας που έχουν καεί και γκρεμιστεί. Ακόμη υπάρχει και το **ελληνικό έθνος** από το ίδιο αίμα και με την ίδια γλώσσα με εμάς, με το οποίο έχουμε κοινά ιερά των θεών και κοινές θυσίες και ήθη κοινά... Μάθετε, λοιπόν, αυτά, εάν δεν τα ξέρατε από πριν, ότι ακόμα και ένας Αθηναίος αν μείνει, ποτέ δεν θα συμβιβαστεί με το βασιλιά της Περσίας.

Ηρόδοτος VIII,

144

Την αρχαϊκή εποχή γράφτηκαν τα πρώτα κείμενα με φιλοσοφικό και ιστορικό περιεχόμενο. Έμπειροι τεχνίτες επεξεργάστηκαν την πέτρα, ιδιαίτερα το μάρμαρο, και κατασκεύασαν μεγάλους ναούς, που ξεχώρισαν από τα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά. Τα χαρακτηριστικά των ναών δημιούργησαν τους δύο ρυθμούς, το δωρικό και τον ιωνικό.

7 Τα ερείπια ενός δωρικού ναού.

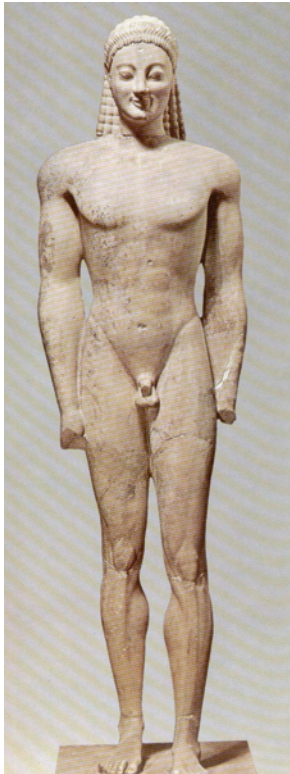

8 Τα ερείπια ενός ιωνικού ναού.

Στους αρχαϊκούς χρόνους οι γλύπτες κατασκεύασαν τα πρώτα μεγάλα σε μέγεθος αγάλματα: τους κούρους και τις κόρες. Ο κούρος είναι ο νέος άνδρας και η κόρη η νεαρή γυναίκα. Τα αντρικά αγάλματα ήταν αφιερώματα σε ιερά ή έμπαιναν πάνω από τους

τάφους. Τα γυναικεία ήταν αφιερώματα νεαρών γυναικών σε ιερούς χώρους.

9 Άγαλμα κούρου

10 Άγαλμα κόρης

Παρατηρήστε πώς οι γλύπτες των αρχαϊκών χρόνων αποδίδουν τους νεαρούς άνδρες και τις νεαρές γυναίκες. Περιγράψτε τον τρόπο της εμφάνισής τους. Ποια συμπεράσματα βγάξετε από τον τρόπο που παρουσιάζονται οι κούροι και οι κόρες;

11, 12 Χαρακτηριστικά δείγματα αγγείων της αρχαϊκής εποχής.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Αρχαϊκή εποχή - πόλη-κράτος - πολίτης - πολίτευμα - βασιλεία - αριστοκρατία - ολιγαρχία - τυραννίδα - δημοκρατία - αποικίες - τύραννοι - Δελφοί - Ολυμπία - Ολυμπιακοί αγώνες - πολιτιστική ενότητα - ελληνικό έθνος - δωρικός και ιωνικός ρυθμός - κούροι και κόρες

Η μεγάλη ανάπτυξη

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος αυτής της ενότητας θα γνωρίζετε ποια κατάσταση επικρατούσε στον ελληνικό κόσμο την κλασική εποχή, θα μπορείτε να αξιολογήσετε το έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και θα γνωρίσετε τα σημαντικότερα επιτεύγματα αυτής της εποχής

Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός έφτασε στο ανώτερο σημείο της ανάπτυξής του μετά τους περσικούς πολέμους (480/479 π.Χ.). Η περίοδος της μεγάλης ανάπτυξης διατηρήθηκε μέχρι το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο πολιτισμός αυτής της περιόδου ονομάστηκε *κλασικός*.

Ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις ξεχώρισε μετά τους περσικούς πολέμους η *Αθήνα* για πενήντα χρόνια. Έγινε μεγάλη δύναμη και οργανώθηκε με δημοκρατικό τρόπο.

Στην πολιτική ζωή έπαιρναν μέρος μόνο οι ελεύθεροι πολίτες. Τις εργασίες τις έκαναν οι δούλοι. Οι γυναίκες, αν και ήταν ελεύθερες, δεν συμμετείχαν στα κοινά. Ασχολούνταν με εργασίες του σπιτιού. Έπαιρναν μέρος μόνο σε οικογενειακές και δημόσιες γιορτές.

Να συζητήσετε για τη θέση της γυναίκας στη σημερινή ελληνική κοινωνία. Ποιες είναι οι εμπειρίες που έχετε για τη θέση της γυναίκας στη μικρή κοινωνία της περιοχής σας;

Η Αθήνα έγινε το κέντρο της Ελλάδας, όταν την εξουσία είχε ο Περικλής. Στην πόλη αυτή συγκεντρώθηκαν πολλοί φιλόσοφοι, επιστήμονες και καλλιτέχνες από άλλες ελληνικές πόλεις γιατί οι συνθήκες της ζωής ήταν καλύτερες. Στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. την Αθήνα στόλισαν λαμπρά οικοδομήματα και πολλά έργα τέχνης. Δίκαια από πολλούς ιστορικούς έχει χαρακτηριστεί αυτή η περίοδος *«χρυσός αιώνας του Περικλέους»*.

Το έργο του Περικλή συνδέεται με την καλύτερη οργάνωση του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Αθήνα.

Να προσέξετε τι λέει ο ίδιος ο Περικλής σε ένα λόγο του για το πολίτευμα της Αθήνας. Να συζητήσετε εάν οι απόψεις που διατυπώνει ισχύουν σήμερα.

Το πολίτευμα που έχουμε δεν αντιγράφει σε τίποτα τα ξένα πολιτεύματα. Αντίθετα, εμείς είμαστε πολύ περισσότερο το παράδειγμα για τους άλλους, παρά οι μιμητές τους. Το πολίτευμά μας λέγεται δημοκρατία, επειδή την εξουσία δεν την έχουν λίγοι πολίτες, αλλά όλος ο λαός. Όλοι οι

πολίτες είναι ίσοι μπροστά στο νόμο για τις διαφορές τους. Στα δημόσια αξιώματα προτιμούνται εκείνοι που είναι ικανοί και τα αξίζουν και όχι εκείνοι που ανήκουν σε κάποια ανώτερη τάξη. Κανένας, εάν τύχει και δεν έχει κοινωνική θέση ή εάν είναι φτωχός, δεν εμποδίζεται γι' αυτό να υπηρετήσει την πολιτεία. Στη δημόσια ζωή μας είμαστε ελεύθεροι, αλλά και στις καθημερινές μας δεν σκέφτεται ο ένας κακό για τον άλλο... Σεβόμαστε τους άρχοντες, υπακούμε στους νόμους και περισσότερο σε όσους έχουν γίνει για να προστατεύουν τους αδυνάτους...

Θουκυδίδης II, 37

Τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 5^{ου} αι. π.Χ. ο ελληνικός κόσμος χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα κάτω από την αρχηγία των δύο σημαντικότερων πόλεων, της Αθήνας και της Σπάρτης. Η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας και η καταπιεστική συμπεριφορά της προς τους άλλους Έλληνες ήταν οι κύριες αιτίες ενός μακροχρόνιου και καταστροφικού πολέμου.

Προσέξτε τις απόψεις του Θουκυδίδη, του σπουδαιότερου ιστορικού της αρχαιότητας, που έζησε από κοντά τα γεγονότα του πολέμου. Αξιολογήστε τις απόψεις του.

...ο σημερινός πόλεμος κράτησε πάρα πολλά χρόνια και προκάλεσε τόσες συμφορές στην Ελλάδα, όσες δεν είχε πάθει σε ανάλογο χρονικό διάστημα. Ποτέ άλλοτε δεν κυριεύτηκαν και δεν καταστράφηκαν τόσες πολιτείες είτε από βαρβάρους είτε από Έλληνες που πολεμούσαν μεταξύ τους. Σε πολλές μάλιστα πολιτείες, αφού καταστράφηκαν, εγκαταστάθηκε καινούργιος πληθυσμός. Ποτέ άλλοτε δεν έγιναν τόσες εξορίες και δεν σκοτώθηκαν τόσο άνθρωποι, είτε στον πόλεμο είτε σε εμφύλιους σπαραγμούς.

Θουκυδίδης I, 23, 1-2

Οι διαφορές ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις διατηρήθηκαν. Οι Πέρσες επιθυμούσαν οι ελληνικές πόλεις να βρίσκονται μεταξύ τους σε σύγκρουση.

Η πολιτική αυτή των Περσών, μήπως είναι η πολιτική που εφαρμόζουν σε όλες τις εποχές οι μεγάλες δυνάμεις για να εξυπηρετούν τα συμφέροντά τους; Να συζητήσετε για αυτή την πολιτική στο σημερινό κόσμο.

Οι Έλληνες τον 4ο αι. π.Χ. οδηγήθηκαν τελικά στην ιδέα της ένωσης. Όλες οι ελληνικές πόλεις έπρεπε να ενωθούν και να αντιμετωπίσουν τον κοινό εχθρό που ήταν οι Πέρσες.

Ο Φίλιππος, ο βασιλιάς της Μακεδονίας, θέλησε να κάνει πράξη την πανελλήνια ιδέα. Την πολιτική αυτή συνέχισε ο γιος του, ο Αλέξανδρος. Μέσα περίπου σε δέκα χρόνια (334-323 π.Χ.) ο Αλέξανδρος κατέλαβε την περσική αυτοκρατορία και έκανε γνωστό τον ελληνικό πολιτισμό στους λαούς της Ασίας μέχρι την Ινδία.

Διαβάστε το ακόλουθο απόσπασμα της επιστολής που στέλνει ο αθηναίος ρήτορας Ισοκράτης στο βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο. Τι του προτείνει; Ποια είναι η πολιτική ιδέα που έχει η επιστολή;

Σε βεβαιώνω ότι, χωρίς να αδιαφορήσεις για τα συμφέροντά σου, να προσπαθήσεις να συμφιλιώσεις το Άργος, τη Σπάρτη, τη Θήβα και τη δικιά μας πόλη (την Αθήνα). Αν καταφέρεις να συμφιλιώσεις αυτές τις πόλεις, θα μπορέσεις πολύ εύκολα να συμφιλιώσεις και τις υπόλοιπες... Αν λοιπόν καταφέρεις να πείσεις μόνο τέσσερις πόλεις να φανούν λογικές, θα απαλλάξεις και τις υπόλοιπες από πολλά δεινά.

Ισοκράτης, Φίλιππος 30-31

Ποιο ήταν το έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου;

1 Χάρτης της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου

Ας διαβάσουμε τις απόψεις κάποιων μελετητών για το έργο του Μ. Αλεξάνδρου.

Ο Αλέξανδρος δεν αισθάνθηκε ότι τελείωσε το έργο του με την κατάκτηση της Περσικής αυτοκρατορίας. Συνέχισε τις εκστρατείες μέσα στο ανατολικό τμήμα της, καταστέλλοντας στάσεις και ιδρύοντας πόλεις... Ο Αλέξανδρος δεν άφησε πίσω του μόνο κατακτήσεις αλλά και το θεσμό της βασιλείας. Η βασιλεία, παραδοσιακό στοιχείο του μακεδονικού κράτους, βρισκόταν στο περιθώριο του

ελληνικού κόσμου μέχρι την εποχή της βασιλείας του Φιλίππου. Ο Αλέξανδρος πέτυχε να την καταστήσει θεσμό πρωταρχικής σημασίας.

Boardman J., Griffin J., Murray O., *Η Ελλάδα και ο Ελληνιστικός κόσμος*, Νεφέλη, 456

Όμως, η κατάκτηση είχε βαθύτερες επιρροές. Δεν ήταν απλά μία αποστολή εκδίκησης... Ο Αλέξανδρος έβλεπε καθαρά το μέλλον. Ύδρυνε πόλεις που συχνά έπαιρναν το όνομά του και τις επάνδρωσε με ανάμικτο, ελληνικό και ντόπιο, πληθυσμό. Η πιο επιτυχημένη πόλη ήταν η Αλεξάνδρεια στην Αίγυπτο. Ενεθάρρυνε επίσης την ενοποίηση, παίρνοντας για σύζυγό του μια ντόπια πριγκίπισσα και ρυθμίζοντας χιλιάδες γάμους στρατιωτών του με ντόπιες. Το αποτέλεσμα ήταν η διάδοση ενός σχετικά ομοιογενούς πολιτισμού από την Ινδία μέχρι την Ισπανία, από την Αίγυπτο μέχρι τη Ρωσία με κοινή γλώσσα, θρησκείες και πάρα πολλές ομοιότητες στον υλικό πολιτισμό.

J. Camp, E. Fisher, *Θεοί, ήρωες και σοφοί: Ανακαλύπτοντας τον κόσμο των αρχαίων Ελλήνων*, Καρδαμίτσα, 195

Να διατυπώσετε τις δικές σας απόψεις για τη σημασία του έργου του Μ. Αλεξάνδρου, μετά από την παρατήρηση του χάρτη και τη μελέτη των παραπάνω αποσπασμάτων.

Την κλασική εποχή οι άνθρωποι αναζήτησαν την τελειότητα.

Τη σκέψη των φιλοσόφων τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. απασχολεί «ο άνθρωπος». Οι **σοφιστές** δεν δέχονται πολλές από τις κοινωνικές και θρησκευτικές αξίες. Ήθελαν με τη διδασκαλία τους να κάνουν καλύτερη την καθημερινή ζωή του ανθρώπου. Ο *Σωκράτης* αντίθετα από αυτούς ήθελε να διδάξει στους πολίτες της Αθήνας, πώς για να γίνουν καλοί, έπρεπε στη ζωή τους να γυρεύουν την αρετή. Ο *Πλάτων* και ο *Αριστοτέλης* άνοιξαν καινούργιους δρόμους στην ανθρώπινη σκέψη και δημιούργησαν τις βάσεις για την ανάπτυξη των επιστημών.

Σε αυτή την περίοδο καλλιεργήθηκαν όλα τα είδη του λόγου: η ποίηση, η ιστορία, η ρητορεία. Ποιητές, όπως ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης με τις τραγωδίες τους και ο Αριστοφάνης με τις κωμωδίες του, προσπαθούσαν να διδάξουν τους ανθρώπους. Το *θέατρο* ήταν ένας χώρος όπου δίνονταν παραστάσεις. Με τις παραστάσεις οι απλοί πολίτες μεγάλωναν τους πνευματικούς τους ορίζοντες. Το θέατρο λειτουργούσε στην πραγματικότητα σαν ένα σχολείο για τους απλούς ανθρώπους.

Τι σημαίνει η λέξη

σοφιστές: δάσκαλοι με πολλές γνώσεις στη φιλοσοφία, στη ρητορεία, στη μουσική, στην ποίηση και τις επιστήμες. Προσέφεραν τις γνώσεις τους επί πληρωμή.

2 Το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου.

Μεγάλα έργα της τέχνης, που σώθηκαν μέχρι τις ημέρες μας, αποδεικνύουν ότι και οι καλλιτέχνες αναζητούσαν την τελειότητα με το έργο τους. Αντιπροσωπευτικά δείγματα της κλασικής τέχνης είναι τα μνημεία στην *Ακρόπολη των Αθηνών*.

3 Αναπαράσταση της Ακρόπολης των Αθηνών.

4 Τα Προπύλαια της Ακρόπολης

5 Παρθενώνας. Είναι ο πιο λαμπρός ναός του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Θαυμάσιο έργο της αρχιτεκτονικής της κλασικής εποχής.

Να περιγράψετε το ναό όπως τον βλέπετε στην εικόνα 5. Τι σας κάνει εντύπωση;

6 Ο ναός της Αθηνάς Νίκης.

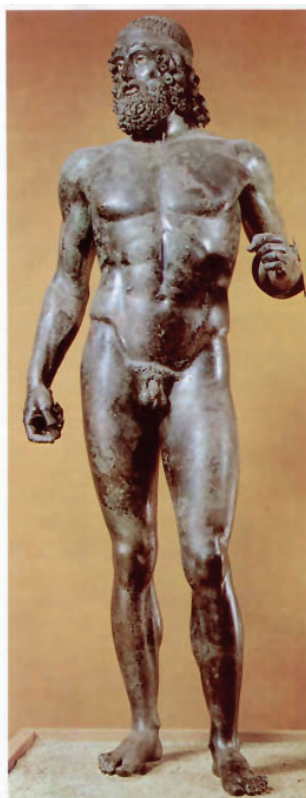

7 Το Ερεχθείο. Αυτός ο ναός δεν είχε την μορφή των άλλων ελληνικών ναών γιατί μέσα σ' αυτόν υπήρχαν οι λατρείες πολλών θεοτήτων της Αθήνας. Ονομάστηκε έτσι επειδή ήταν αφιερωμένος και στον τοπικό ήρωα της αρχαίας Αθήνας τον Ερεχθέα.

Περιγράψτε την εικόνα 7. Πώς είναι διαμορφωμένες η δεξιά και η αριστερή πλευρά; Μπροστά από το μνημείο υπάρχει ένα δένδρο, το ιερό φυτό της θεάς Αθηνάς. Το αναγνωρίζετε;

Να επισημάνετε τα κύρια γνωρίσματα των οικοδομημάτων της κλασικής εποχής από την παρατήρηση των εικόνων 5-7. Ποια μορφή έχει ο αρχαίος ελληνικός ναός; Από τι περιβάλλεται; Πώς είναι οι κίονες (κολόνες) του; Το κιονόκρανο, δηλαδή το επάνω μέρος του κίονα, ποια μορφή έχει;

8 Τμήμα από τη ζωφόρο, δηλαδή την ζώνη που περιέβαλλε στο επάνω μέρος, πίσω από τους εξωτερικούς κίονες, τον τοίχο του Παρθενώνα. Είχε ως θέμα τη μεγάλη αθηναϊκή γιορτή των Παναθηναίων.

9 Χάλκινο άγαλμα πολεμιστή που βρέθηκε στη θάλασσα κοντά στις ακτές του Ριάτσε, μιας ιταλικής πόλης. Είναι ένα σπουδαίο έργο της πλαστικής του 5^{ου} αι. π.Χ. Βρέθηκε στη θάλασσα κοντά στην Ιταλία γιατί πιθανότατα ήταν ένα από τα πολλά έργα που οι Ρωμαίοι, όταν κατέκτησαν την Ελλάδα, τα μετέφεραν στη Ρώμη. Το πλοίο που το μετέφερε ναυάγησε και έτσι δεν έφτασε ποτέ στον προορισμό του. Ιταλοί ψαράδες στις ημέρες μας το ανέσυραν από τη θάλασσα.

Τους τάφους τους στόλιζαν με τοιχογραφίες. Τα θέματά τους τα έπαιρναν από τις ασχολίες της καθημερινής τους ζωής.

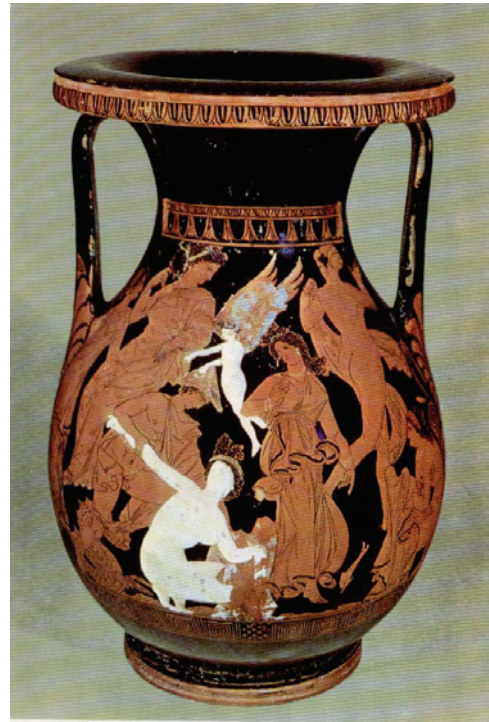
Ποιο είναι το θέμα της εικόνας 10;

10 Παράσταση κυνηγιού στόλιζε το επάνω μέρος της εισόδου του βασιλικού μακεδονικού τάφου. Θεωρείται ότι ήταν τάφος του βασιλιά Φιλίππου Β΄.

11 Χρυσή λάρνακα από το λεγόμενο τάφο του Φιλίππου Β΄ στη Βεργίνα. Περιείχε ό,τι είχε απομείνει από το καμένο σώμα του νεκρού. Σύμφωνα με τις συνήθειες εκείνης της εποχής τους νεκρούς τους έκαιγαν, πριν τους βάλουν στον τάφο.

12, 13 Αγγεία της κλασικής εποχής.

Να συζητήσετε για την εξέλιξη του ελληνικού πολιτισμού των κλασικών χρόνων, αφού λάβετε υπόψη σας τα έργα της αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής, της ζωγραφικής και της κεραμικής από τις παραπάνω εικόνες .

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Κλασικός πολιτισμός - Αθήνα - χρυσός αιώνας του Περικλέους - πανελλήνια ιδέα - Φίλιππος - Αλέξανδρος - σοφιστές - Σωκράτης - Πλάτων - Αριστοτέλης - τραγωδία - κωμωδία - θέατρο - Ακρόπολη των Αθηνών - θόλος - κίονες - κιονόκρανο

Η εξάπλωση του ελληνικού πολιτισμού

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος αυτής της ενότητας θα γνωρίζετε πώς εξαπλώθηκε στην αρχή ο ελληνικός πολιτισμός με την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου και στη συνέχεια με τις ρωμαϊκές κατακτήσεις, θα γνωρίζετε επίσης τα κύρια χαρακτηριστικά του πολιτισμού που ονομάστηκε ελληνιστικός και του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού.

α. Ο ελληνιστικός πολιτισμός

Ο Μέγας Αλέξανδρος δημιούργησε μία μεγάλη αυτοκρατορία που περιλάμβανε Έλληνες και πολλούς λαούς της Ανατολής. Μετά τον ξαφνικό θάνατό του το μεγάλο αυτό κράτος μοιράστηκε οι στρατηγοί του. Η αυτοκρατορία χωρίστηκε σε **βασίλεια**. Τα βασίλεια κυβέρνησαν Έλληνες, μέχρι τη στιγμή που κατακτήθηκαν το ένα μετά το άλλο από τους Ρωμαίους. Η περίοδος αυτή τελειώνει με την κατάκτηση της Αιγύπτου (30 π.Χ.) από τους Ρωμαίους. Ονομάστηκε *ελληνιστική* γιατί ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε είχε στοιχεία από τον ελληνικό κλασικό πολιτισμό και από τους πολιτισμούς της Ανατολής. Ήταν δηλαδή ένας πολιτισμός που έμοιαζε στον ελληνικό (ελληνίζω σημαίνει συμπεριφέρομαι σαν Έλληνας).

Στα βασίλεια της Ανατολής δημιουργήθηκαν πολλές καινούργιες πόλεις που έγιναν σιγά-σιγά μεγάλα εμπορικά και πολιτιστικά κέντρα. Σε αυτές κατοικούσαν εκτός από τους Έλληνες και άλλοι λαοί, που είχαν έρθει εκεί για να βρουν καλύτερη τύχη. Ήταν στολισμένες με έργα τέχνης, είχαν αγορές, αθλητικούς χώρους, θέατρα, βιβλιοθήκες, **γυμνάσια**, ανάκτορα και ιερά.

Τι σημαίνει η λέξη

βασίλειο: το κράτος στο οποίο όλες οι εξουσίες βρίσκονται στα χέρια ενός ανθρώπου, ενός βασιλιά.

γυμνάσιο: ο τόπος που υπήρχαν αθλητικές εγκαταστάσεις και γυμνάζονταν οι νέοι για να αποκτήσουν σωματική δύναμη και σωματικές δεξιότητες. Το γυμνάσιο ήταν ένα χαρακτηριστικό στοιχείο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Η πιο φημισμένη ήταν η *Αλεξάνδρεια*, πρωτεύουσα του ελληνιστικού βασιλείου της Αιγύπτου. Εκεί δεν κατοικούσαν μόνο Έλληνες. Υπήρχαν Αιγύπτιοι και λίγοι Εβραίοι.

Η Αλεξάνδρεια μοιάζει με τις σύγχρονες μεγαλουπόλεις, όπου συγκεντρώνονται πληθυσμοί διαφορετικών θρησκειών, οι οποίοι μιλούν διαφορετικές γλώσσες και έχουν

διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις. Να συζητήσετε το θέμα της συνύπαρξης σήμερα διαφορετικών λαών στην Ελλάδα. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί προβλήματα ή διευκολύνει τη ζωή των ανθρώπων; Να επισημάνετε τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματα απ' αυτή τη συνύπαρξη.

Στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας πάνω σε ένα νησάκι, που ονομαζόταν Φάρος, χτίστηκε ένας μεγάλος πύργος. Στο επάνω μέρος του πύργου κατά τη διάρκεια της νύχτας άναβαν φωτιά για να φωτίζει από μακριά την είσοδο των πλοίων στο λιμάνι. Ο πύργος αυτός, που πήρε το όνομα του μικρού νησιού, ήταν ένα από τα θαύματα του αρχαίου κόσμου. Η Αλεξάνδρεια έγινε γνωστή και από τη βιβλιοθήκη της. Στη βιβλιοθήκη μορφωμένοι άνθρωποι μελετούσαν και αντέγραφαν τα κείμενα αρχαιότερων συγγραφέων. Έτσι διατηρήθηκαν πολλά κείμενα της αρχαιότητας μέχρι τις ημέρες μας.

1 Αναπαράσταση του Φάρου της Αλεξάνδρειας πάνω σε νόμισμα.

Ο ψηλός αυτός πύργος κτίστηκε πάνω στο νησάκι Φάρος του λιμανιού της Αλεξάνδρειας. Ήταν το πρώτο μηχανικό έργο που βοήθουσε τους ναυτικούς να βλέπουν τη νύχτα την είσοδο του λιμανιού. Έτσι από το όνομα του νησιού της Αλεξάνδρειας μέχρι σήμερα τα μεγάλα φανάρια που φωτίζουν στη θάλασσα τους ναυτικούς λέγονται φάροι.

Ο ελληνικός πολιτισμός αυτή την περίοδο διαδόθηκε σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο. Μπορούμε να πούμε ότι ο ελληνικός πολιτισμός αυτήν την εποχή έγινε οικουμενικός. Η γλώσσα που μιλιόταν μεταξύ όλων των λαών ήταν η ελληνική. Με τη γλώσσα αυτή αργότερα διαδόθηκε ο Χριστιανισμός και γράφτηκαν τα Ευαγγέλια.

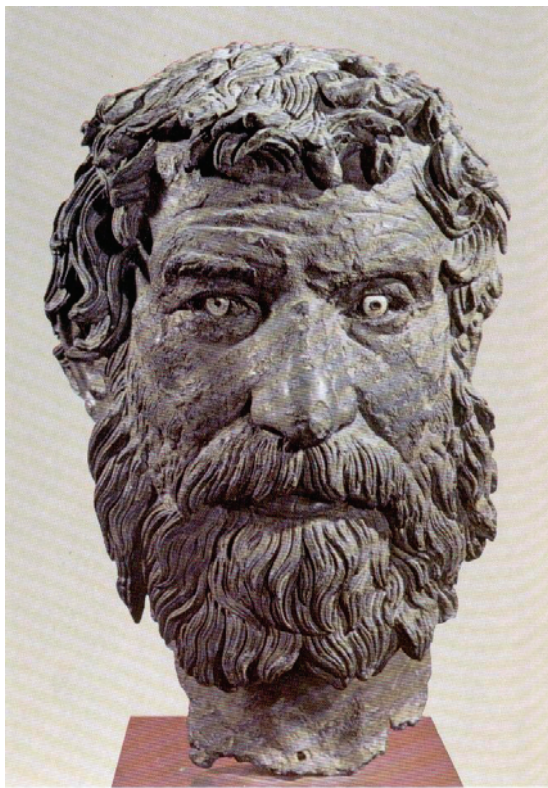
*Να εξηγήσετε ποια αποτελέσματα είχε για τον παγκόσμιο πολιτισμό η χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας μεταξύ όλων των λαών εκείνη την εποχή;
Ποια γλώσσα σήμερα χρησιμοποιείται περισσότερο για την επικοινωνία μεταξύ των λαών και για ποιο λόγο;*

Η επαφή με τους λαούς της Ανατολής βοήθησε στην ανάμειξη των θρησκειών. Στην Ελλάδα και στην Ανατολή λατρεύτηκαν τότε θεότητες που συγκέντρωναν γνωρίσματα διαφορετικών θεών.

Την ελληνιστική εποχή για πρώτη φορά παρατηρείται ιδιαίτερη ανάπτυξη των επιστημών: της γεωγραφίας, της αστρονομίας, των μαθηματικών, της μηχανικής, της βιολογίας και της ιατρικής.

Πολλά έργα οι ηγεμόνες τα έκαναν για να προβληθούν και να γίνουν αγαπητοί στους λαούς που κυβερνούσαν. Η ανάγκη του ανθρώπου να ενδιαφερθεί περισσότερο για τον εαυτό του γίνεται ακόμα και σήμερα φανερό στα έργα της ελληνιστικής τέχνης. Η έντονη κίνηση και η αποτύπωση της ψυχικής κατάστασης στα πρόσωπα των αγαλμάτων είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τέχνης αυτής της εποχής.

Τώρα που γνωρίσατε τα χαρακτηριστικά του πολιτισμού της ελληνιστικής εποχής, μπορείτε να βρείτε ποιες είναι οι ομοιότητες που έχει με το σημερινό παγκόσμιο πολιτισμό; Να τις επισημάνετε και να τις γράψετε.

2 Χάλκινο κεφάλι ανδρικού αγάλματος φιλοσόφου. Οι καλλιτέχνες απεικονίζουν πλέον στα πρόσωπα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Συγκρίνετε το πρόσωπο της εικόνας 9 (σ. 48) με το πρόσωπο της διπλανής εικόνας. Τι παρατηρείτε;

3 Τμήμα από την ανάγλυφη σύνθεση της Γιγαντομαχίας.

Στόλιζε το βωμό του Διός στην Πέργαμο

4 Ψηφιδωτό που στόλιζε το πάτωμα σπιτιού της Δήλου. Παρουσιάζει το θεό Διόνυσο με γυναικεία φορεσιά πάνω στη ράχη ενός πάνθηρα.

5 Μεγάλο χάλκινο αγγείο (κρατήρας) με ανάγλυφες μυθικές παραστάσεις.

Τι σημαίνει η λέξη

βωμός: λίθινη κατασκευή η οποία χρησιμοποιούταν για να γίνουν θυσίες στους θεούς.

ψηφιδωτό: παράσταση φτιαγμένη από μικρά πολύχρωμα κομμάτια γυαλιού, πέτρας ή πηλού (ψηφίδες) για να στολίσει το πάτωμα ή τον τοίχο ενός κτιρίου.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Ελληνιστική εποχή - Αλεξάνδρεια - Φάρος - Βιβλιοθήκη - ελληνική γλώσσα - ανάμειξη Θρησκειών - επιστήμες - τέχνες - ψηφιδωτό

β. Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός

Οι Ρωμαίοι ήταν ένας αγροτικός λαός. Ζούσαν από την καλλιέργεια της γης και είχαν αυστηρά ήθη. Αρχικά κυριάρχησαν στους λαούς της Ιταλίας και τους Έλληνες αποίκους. Στη συνέχεια βγήκαν από την Ιταλία και εξαπλώθηκαν σε όλες τις χώρες γύρω από τη Μεσόγειο.

Η πολυτέλεια και τα πνευματικά αγαθά του ελληνοιστικού πολιτισμού επηρέασαν την καθημερινή ζωή των Ρωμαίων.

Να συζητήσετε την άποψη ενός ρωμαίου ποιητή, του Οράτιου, που αποδεικνύει τι ακριβώς είχε συμβεί.

Η νικημένη Ελλάδα κατέβαλε το σκληρό κατακτητή της και έφερε τα γράμματα και τις τέχνες στο αγροτικό Λάτιο.

Οι Ρωμαίοι εντυπωσιάστηκαν από όλα αυτά τα αγαθά που έκαναν άνετη τη ζωή τους. Οι κατακτήσεις άλλαξαν τις αντιλήψεις τους. Ήθελαν να ζούνε πιο άνετα και με απολαύσεις. Γνωρίζουμε από τους ρωμαίους συγγραφείς ότι οι στρατιώτες, που επέστρεφαν από τις εκστρατείες στην Ανατολή, έφερναν για πρώτη φορά στη Ρώμη χάλκινα κρεβάτια, ακριβά σκεπάσματα, κουρτίνες για τα κρεβάτια και άλλα υφάσματα, Έφερναν επίσης τραπέζια και έπιπλα σπιτιού που τα θεωρούσαν πολυτελείας εκείνη την εποχή. Τα γεύματά τους έγιναν περισσότερο ευχάριστα, γιατί συνοδεύονταν από μουσική, κορίτσια που έπαιζαν κιθάρα και άρπα, και με άλλες διασκεδάσεις. Και το φαγητό άρχισε να ετοιμάζεται με μεγαλύτερη προσοχή και πολλά έξοδα.

Τον 1^ο αι. μ.Χ. άρχισε νέα εποχή για τη Ρώμη και για όλο το γνωστό κόσμο. Η περίοδος του Αυγούστου και των αυτοκρατόρων που τον διαδέχτηκαν ήταν η εποχή της μεγάλης ανάπτυξης. Το ρωμαϊκό κράτος έγινε μία μεγάλη αυτοκρατορία που περιλάμβανε πολλούς λαούς.

Η Μεσόγειος έμοιαζε με ρωμαϊκή λίμνη. Οι Ρωμαίοι το 2^ο αι. μ.Χ., δημιούργησαν συνθήκες **ευημερίας** για τους περισσότερους λαούς της αυτοκρατορίας. Σταμάτησαν οι πόλεμοι και επικράτησε η ειρήνη (*pax romana*). Η κατασκευή δρόμων βοήθησε στη μετακίνηση του στρατού και στη μεταφορά των αγαθών σε όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας.

Τι σημαίνει η λέξη

ευημερία: η κατάσταση οικονομικής άνθησης, πλούτου και απόλαυσης υλικών και πνευματικών αγαθών.

6 Χάρτης της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας

Παρατηρήστε το χάρτη και προσδιορίστε τα όρια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας την εποχή της μεγάλης της ανάπτυξης.

Το σημαντικότερο κατόρθωμα των Ρωμαίων ήταν η δημιουργία νόμων για να αντιμετωπίζονται με καλύτερο τρόπο τα προβλήματα των ρωμαίων πολιτών. Το *ρωμαϊκό δίκαιο* αποτέλεσε τη βάση για τις νομοθεσίες των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών.

Η ειρήνη, η οικονομική άνοδος και η καλή διοίκηση έφεραν πιο κοντά τους λαούς της αυτοκρατορίας. Οι άνθρωποι κυκλοφορούσαν ελεύθερα. Ο πολιτισμός που εξαπλώθηκε σε ολόκληρη τη Μεσόγειο ήταν στην πραγματικότητα *ελληνορωμαϊκός πολιτισμός*.

Η πνευματική και η καλλιτεχνική ανάπτυξη των Ρωμαίων οφείλεται κυρίως σε έλληνες συγγραφείς και καλλιτέχνες που μετακινήθηκαν στη Ρώμη. Αρκετοί αυτοκράτορες θαύμαζαν τον ελληνικό πολιτισμό.

7 Η Πύλη του Αδριανού στην Αθήνα.

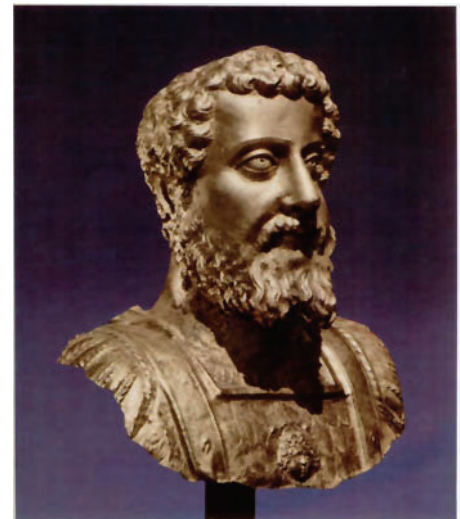
Την πύλη αυτή έστησαν οι Αθηναίοι για να τιμήσουν τον αυτοκράτορα Αδριανό. Ήταν ένας από τους αυτοκράτορες που θαύμαζαν τον ελληνικό πολιτισμό και αγαπούσε τους Έλληνες. Η αγάπη του για την Ελλάδα και τον ελληνικό πολιτισμό φαίνεται από τα έργα που κατασκεύασε για να καλυτερεύσει τη ζωή τους.

Από τον 3^ο αι. μ.Χ. η ρωμαϊκή αυτοκρατορία βρέθηκε σε κρίση. Την κρίση τη δημιούργησε κυρίως ο στρατός. Είχε αποκτήσει μεγάλη δύναμη με αποτέλεσμα να ανεβάζει και να κατεβάζει από το θρόνο αυτοκράτορες που εξυπηρετούσαν τα συμφέροντά του.

8 Το επάνω μέρος από το χρυσό άγαλμα του Ρωμαίου αυτοκράτορα του 3^{ου} αιώνα, Σεπτίμιου Σεβήρου.

Ανέβηκε στο θρόνο με τη βοήθεια του στρατού. Τότε πολλές περιοχές της αυτοκρατορίας είχαν επαναστατήσει και ανακηρύξει δικούς τους αυτοκράτορες.

Το άγαλμα αυτό βρέθηκε στο Διδυμότειχο της Θράκης και σήμερα στολίζει το μουσείο της Κομοτηνής.

Την κρίση αντιμετώπισε ο Μεγάλος Κωνσταντίνος. Αφού έμεινε ο μόνος κυρίαρχος της αυτοκρατορίας, πήρε ευνοϊκά μέτρα για την καινούργια θρησκεία, το Χριστιανισμό. Κατόπιν μετέφερε την πρωτεύουσα από τη Ρώμη στη Νέα Ρώμη, δηλαδή την Κωνσταντινούπολη (330).

9 Νόμισμα με το κεφάλι του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Στο επάνω μέρος του κράνους υπάρχει χαραγμένο το χριστόγραμμα, δηλαδή ενωμένα το Χ και το Ρ. Αυτό το σύμβολο αποδεικνύει την ευνοϊκή στάση που είχε ο Μ. Κωνσταντίνος για τους χριστιανούς.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Ευημερία - ρωμαϊκή οικουμένη - ρωμαϊκή ειρήνη (pax romana) - ρωμαϊκό δίκαιο - ελληνορωμαϊκός πολιτισμός - Μ. Κωνσταντίνος - Χριστιανισμός - Κωνσταντινούπολη

Ο Βυζαντινός πολιτισμός

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος της μεγάλης αυτής ενότητας θα γνωρίζετε για τη μορφή που πήρε ο ελληνικός πολιτισμός στη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Ειδικότερα, θα γνωρίζετε πώς επικράτησε ο Ελληνισμός, ποια μέτρα οργάνωσαν καλύτερα την αυτοκρατορία, πώς αντιμετωπίζονταν οι ξένοι λαοί και ποια είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του βυζαντινού πολιτισμού.

Το ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας εξελίχθηκε στη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Η ζωή της αυτοκρατορίας ξεκίνησε με την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης και τελείωσε με την άλωσή της από τους Οθωμανούς (330-1453).

Η Κωνσταντινούπολη κτίστηκε σε τοποθεσία, με ιδιαίτερη σημασία, στο όριο της Ασίας και της Ευρώπης. Στην ίδια θέση όπου στην αρχαιότητα οι Έλληνες είχαν ιδρύσει μια αποικία, το Βυζάντιο.

Όταν μεταφέρθηκε η πρωτεύουσα στο Βυζάντιο τον αυτοκράτορα ακολούθησαν και εγκαταστάθηκαν εδώ πολλές χιλιάδες Ρωμαίοι. Προέρχονταν από όλες τις κοινωνικές ομάδες: κρατικοί υπάλληλοι, στρατιωτικοί, έμποροι, επαγγελματίες και τεχνίτες, μορφωμένοι και άνθρωποι με λίγες γνώσεις. Όλοι ήρθαν με ένα κοινό στόχο να χτίσουν την καινούργια πρωτεύουσα και να ζήσουν καλύτερα. Μιλούσαν και συνέχισαν να μιλούν τη γλώσσα τους, τα λατινικά. Μάθαιναν όμως και την ελληνική γλώσσα γιατί αυτή μιλιόταν από το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων της Ανατολής.

Η αυτοκρατορία που είχε κέντρο της την Κωνσταντινούπολη περιλάμβανε πολλούς λαούς.

Τρία ήταν τα στοιχεία που διαμόρφωσαν τον πολιτισμό της αυτοκρατορίας. Αυτά τα στοιχεία που πρέπει να τα γνωρίζουμε για να καταλάβουμε την πορεία της αυτοκρατορίας ήταν: Η ρωμαϊκή πολιτική οργάνωση, η ελληνική πολιτιστική παράδοση της Ανατολής και η χριστιανική πίστη.

α. Η διαμόρφωση του βυζαντινού πολιτισμού (4^{ος}-6^{ος})

Οι πρώτοι αιώνες από την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης αποτελούν μία περίοδο εξέλιξης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε βυζαντινή. Είναι μία νέα εποχή για τον **Ελληνισμό**, όπως θα καταλάβουμε στη συνέχεια.

Η αυτοκρατορία στα τέλη του 4^{ου} αιώνα χωρίστηκε οριστικά σε δύο τμήματα. Στο Ανατολικό οι Έλληνες ήταν το κυρίαρχο στοιχείο ανάμεσα σε άλλους λαούς.

Το Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος τον 5^ο αιώνα όμως διαλύθηκε. Στα εδάφη του εγκαταστάθηκαν λαοί γερμανικής καταγωγής. Αντίθετα, στο Ανατολικό έγιναν σημαντικές αλλαγές. Ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη το *Πανδιδακτήριο*, ένα είδος Πανεπιστημίου εκείνης της εποχής. Τα μαθήματα διδάσκονταν στην ελληνική και τη λατινική γλώσσα. Περισσότεροι όμως ήταν οι καθηγητές που δίδασκαν στην ελληνική γλώσσα. Η επικράτηση του Ελληνισμού φαίνεται και από το γεγονός ότι δικαστικές αποφάσεις και διαθήκες γράφονται στην ελληνική γλώσσα παράλληλα με την επίσημη γλώσσα που εξακολουθεί να είναι η λατινική.

Ο 6^{ος} αιώνας έχει συνδεθεί με το έργο ενός αυτοκράτορα, του Ιουστινιανού. Ο Ιουστινιανός δυνάμωσε την εξουσία του και οργάνωσε καλύτερα το κράτος. Μεγάλωσε τα όρια της αυτοκρατορίας μετά από σκληρούς πολέμους. Κατόρθωσε για το διάστημα που ήταν αυτοκράτορας να κάνει τη Μεσόγειο θάλασσα ξανά ρωμαϊκή λίμνη.

Σημαντικό ήταν και το *νομοθετικό έργο* του. Έγινε καταγραφή των παλαιών και των νέων νόμων. Οι καινούργιοι νόμοι γράφονται πλέον στην ελληνική γλώσσα. Με αρκετούς νόμους προσπάθησε να περιορίσει τη δύναμη των μεγάλων **γαιοκτημόνων**.

Τι σημαίνει η λέξη

Ελληνισμός: ο ελληνικός πολιτισμός και το σύνολο των ανθρώπων που είναι φορείς αυτού του πολιτισμού, όπου και αν βρίσκονται.

γαιοκτήμονες: οι άνθρωποι που έχουν στην ιδιοκτησία τους μεγάλες εκτάσεις γης.

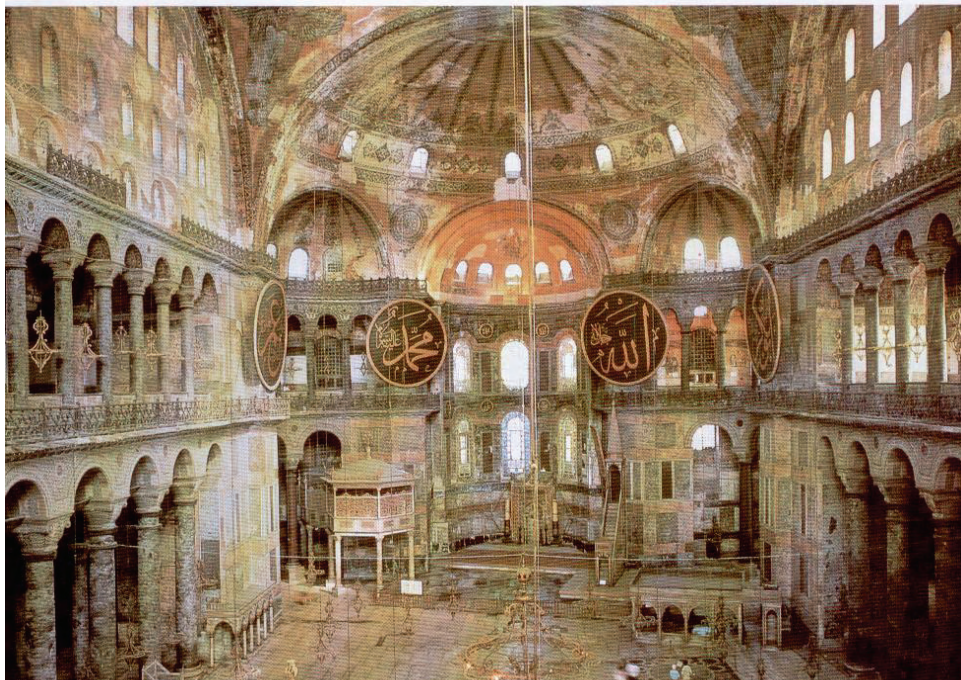
Την περίοδο αυτή η χριστιανική σκέψη ενώθηκε με την ελληνική πολιτιστική παράδοση. Οι τέχνες σιγά-σιγά απέκτησαν νέα χαρακτηριστικά γνωρίσματα επηρεασμένες από το Χριστιανισμό. Στην αρχιτεκτονική δημιουργήθηκε ένας καινούργιος τύπος ναού. Είχε το ορθογώνιο σχήμα και στο επάνω μέρος ημισφαιρική στέγη που έμοιαζε με τον ουρανό.

Περιγράψτε την παράσταση της εικόνας 1 που ακολουθεί. Ποια εντύπωση σας δημιουργεί;

1 Ψηφιδωτό από το ναό του Αγίου Βιταλίου στη Ραβέννα. Παρουσιάζει την αυτοκράτειρα Θεοδώρα, σύζυγο του Ιουστινιανού, με την ακολουθία της.

Αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτού του τύπου εκκλησίας είναι ο ναός της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη.

2 Το εσωτερικό του ναού της Αγίας Σοφίας όπως είναι σήμερα. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, έγινε τζαμί και σήμερα λειτουργεί ως μουσείο.

Να συζητήσετε για την καλλιτεχνική αξία του ναού της Αγίας Σοφίας, αφού διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα. Ο Προκόπιος ιστορικός της εποχής του Ιουστινιανού περιγράφει με τον δικό του τρόπο την εντύπωση που προκαλούσε ο ναός.

Εκείνο που προκαλεί το θαυμασμό στην Αγία Σοφία είναι ο τρούλος. Δεν φαίνεται να στηρίζεται πουθενά, αλλά μοιάζει σαν να κρέμεται από τον ουρανό με χρυσή αλυσίδα. Όταν μπαίνει κανείς στην εκκλησία για να προσευχηθεί, αισθάνεται ότι το κτίσμα αυτό δεν είναι έργο ανθρώπινης δύναμης. Η ψυχή υψώνεται προς τον ουρανό και ο άνθρωπος νιώθει ότι ο Θεός βρίσκεται κάπου εκεί κοντά και ότι ευχαρισιέται και αυτός να είναι εκεί στην εκλεκτή κατοικία του.

Προκόπιος, Περί κτισμάτων

Οι καλλιτέχνες τώρα θέλουν να απεικονίσουν την **έκφραση** του προσώπου, θέλοντας να δηλώσουν περισσότερο την **πνευματικότητά** του.

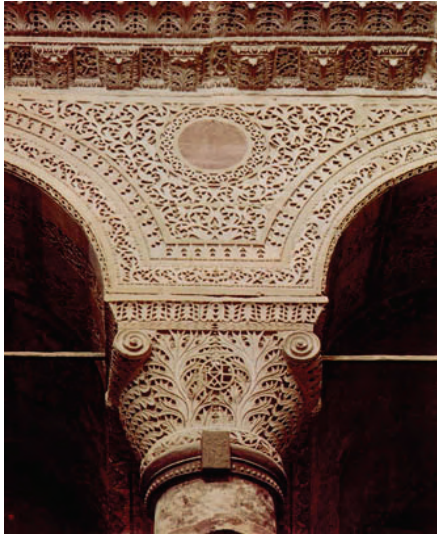
3 Ψηφιδωτή παράσταση σειράς αγίων γυναικών από την εσωτερική διακόσμηση του ναού του Αγίου Απολλινάριου του Νέου στη Ραβέννα. Είναι ένα από τα πολλά έργα που φανερώνουν τη μεγάλη ανάπτυξη της τέχνης την εποχή του Ιουστινιανού.

Να προσέξετε τις παραστάσεις των εικόνων 1,3 και να εξηγήσετε αυτό που διαβάσατε παραπάνω: Οι καλλιτέχνες έδωσαν προσοχή στην έκφραση του προσώπου, θέλοντας να δηλώσουν περισσότερο την πνευματικότητά του.

Τι σημαίνει η λέξη

έκφραση: ο τρόπος με τον οποίο φανερώνεται στο πρόσωπο κάποιου η εσωτερικά του κατάσταση.

πνευματικότητα: το να έχει κάποιος εσωτερικό πνευματικό περιεχόμενο.

4 *Ανάγλυφη διακόσμηση που μοιάζει σαν δαντέλα στολίζει στο επάνω μέρος τις κολόνες του ναού της Αγίας Σοφίας.*

Η γλυπτική δεν αναπτύχθηκε ιδιαίτερα, επειδή συνδέθηκε στη σκέψη των χριστιανών με την αρχαία ελληνική θρησκεία. Τη χρησιμοποίησαν ως διακοσμητική τέχνη για να στολίσουν τις κολόνες (κίονες) και τα τέμπλα των ναών.

Αφού γνωρίσαμε τα κύρια στοιχεία του πολιτισμού των πρώτων αιώνων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, να επισημάνουμε και να επαναλάβουμε τα στοιχεία εκείνα που φανερώνουν την επίδραση του Ελληνισμού.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Βυζάντιο - ρωμαϊκή οργάνωση - ελληνική πολιτιστική παράδοση - χριστιανική πίστη - Πανδιδακτήριο - Ιουστινιανός - νομοθετικό έργο - ναός της Αγίας Σοφίας

β. Η μεγάλη ανάπτυξη του βυζαντινού πολιτισμού (7^{ος}-12^{ος} αιώνες)

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία τον 7^ο και 8^ο αιώνα χάνει εδάφη. Περιορίζεται σε περιοχές που κατοικούνταν κυρίως από ελληνικούς πληθυσμούς, δηλαδή στα νότια της Βαλκανικής και στη Μικρά Ασία. Σε αυτές τις περιοχές μιλιόταν η ελληνική γλώσσα και ήταν διαδεδομένος ο ελληνικός πολιτισμός. Αυτή την περίοδο οι Σλάβοι και οι Βούλγαροι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στα βόρεια της Βαλκανικής χερσονήσου. Οι Άραβες κατέλαβαν παράλληλα τις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας. Η εγκατάσταση αυτών των λαών οδήγησε στον *εξελληνισμό* της αυτοκρατορίας. Επικράτησε σιγά-σιγά το ελληνικό στοιχείο, στην αυτοκρατορία όμως συνέχισαν να κατοικούν και άλλοι λαοί. Από τον 7^ο αιώνα χρησιμοποιήθηκε περισσότερο στη δημόσια ζωή η ελληνική γλώσσα αντί της λατινικής. Τα ελληνικά έγιναν σιγά σιγά η επίσημη γλώσσα του κράτους.

*Τώρα που γνωρίσατε τι συνέβη τον 7^ο και 8^ο αιώνα στη Βυζαντινή αυτοκρατορία, να εξηγήσετε τι σημαίνει *εξελληνισμός* της αυτοκρατορίας. Να αναφέρετε επίσης τα στοιχεία που αποδεικνύουν αυτή την αλλαγή.*

Το Ισλάμ

Αυτή την εποχή στην Αραβία δημιουργήθηκε μια καινούργια θρησκεία που ιδρυτής της ήταν ο Μωάμεθ. Αρχικά η διδασκαλία του Μωάμεθ δεν έγινε δεκτή από τους Άραβες στην περιοχή της Μέκκας, γι' αυτό αναγκάστηκε να φύγει και να πάει στη Μεδίνα. Εκεί απέκτησε τους πρώτους πιστούς. Η χρονιά της φυγής του Μωάμεθ (622) ονομάζεται *Εγίρα*. Ο Μωάμεθ τελικά δημιούργησε μία νέα θρησκεία μεταξύ των φυλών της Αραβίας. Η διδασκαλία του ονομάστηκε *Ισλάμ*, που σημαίνει πίστη στο Θεό. *Μουσουλμάνοι* ονομάστηκαν οι πιστοί του Θεού. Η διδασκαλία του Μωάμεθ καταγράφηκε στο ιερό βιβλίο του Ισλάμ το *Κοράνι*. Σύμφωνα με τη μουσουλμανική πίστη είναι ο λόγος του Θεού, έτσι όπως αποκαλύφθηκε στον Μωάμεθ σε διάστημα περίπου 20 χρόνων. Μετά το θάνατο του Προφήτη οι διάδοχοί του συγκέντρωσαν τη διδασκαλία του και την κατέγραψαν.

Το Κοράνι χωρίζεται σε 114 κεφάλαια που ονομάζονται σούρες. Ξεκινάει δοξολογώντας τον Αλλάχ:

«Δόξα στο Θεό, τον κύριο του παντός/ τον φιλένσπλαχνο και ελεήμονα,/ Δεσπότη στην Ημέρα της Κρίσης./ Σε προσκηνούμε και σε ικετεύουμε./ Οδηγήσέ μας στην οδό την ευθεία./

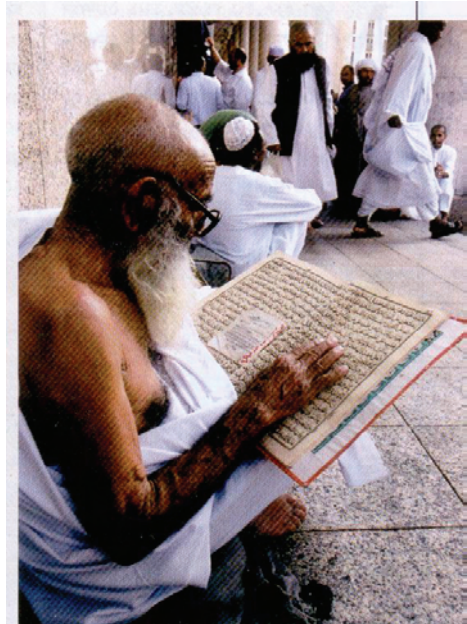
Στην οδό αυτών που ευεργετήθηκαν από εσένα και όχι στην οδό αυτών που γνώρισαν την οργή σου και πλανήθηκαν».

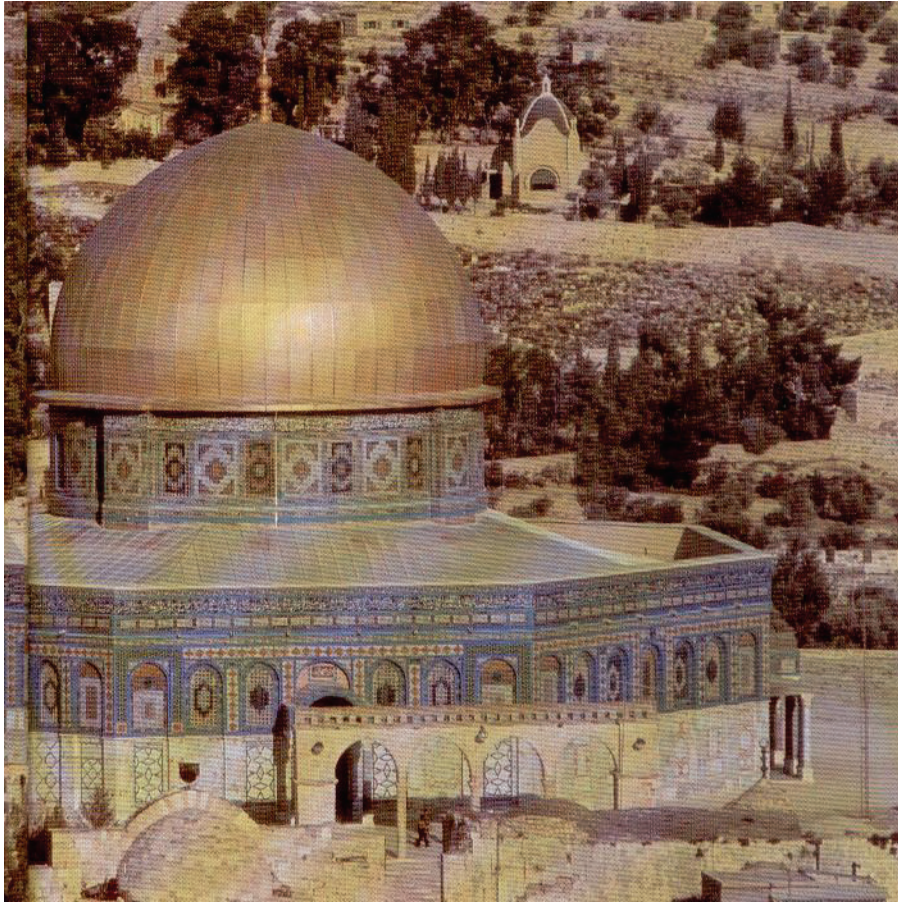
(Κεφάλαιο 1, Η Έναρξη, στιχ. 1-7, μετ. Ι. Πεντάκη)

Να συγκεντρώσετε πληροφορίες και να συζητήσετε για το περιεχόμενο του Κορανίου, αφού λάβετε υπόψη σας το παραπάνω απόσπασμα.

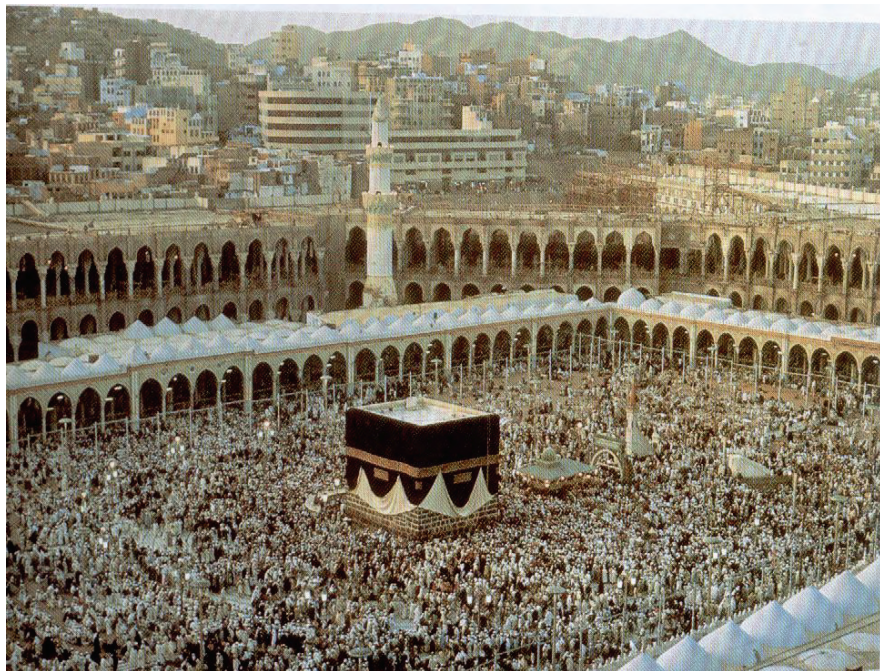
5 Ένας ηλικιωμένος προσκυνητής στη Μέκκα, την ιερή πόλη των Μουσουλμάνων. Είναι ντυμένος με τρόπο που δηλώνει την απλότητά του στον Αλλάχ. Διαβάζει το Κοράνι.

Οι Άραβες μετά το θάνατο του Προφήτη άρχισαν να διαδίδουν τη νέα θρησκεία στις γειτονικές περιοχές. Πολύ γρήγορα κατέλαβαν την Περσία, την Παλαιστίνη, τη Συρία, την Αίγυπτο, όλη τη βόρειο Αφρική και το μεγαλύτερο μέρος της Ισπανίας. Ανέπτυξαν σημαντικό πολιτισμό. Ασχολήθηκαν με τα γράμματα, τις επιστήμες και τις τέχνες.

6 Ο Θόλος του Βράχου στην Ιερουσαλήμ. Το πρώτο σημαντικό μνημείο του μουσουλμανικού κόσμου. Κατασκευάστηκε στη θέση όπου σύμφωνα με την ισλαμική παράδοση ο Μωάμεθ ξεκίνησε το μυστικό του ταξίδι στους ουρανούς.

7 Προσκύνημα στη Μέκκα. Στη Μέκκα βρίσκεται η Κάμπα, το ιερότερο μνημείο του Μουσουλμανικού κόσμου.

Όταν οι Άραβες κατέλαβαν την Ισπανία, η παλιά ρωμαϊκή πόλη της Κόρδοβας, έγινε η πρωτεύουσα του κράτους τους. Η Κόρδοβα εξελίχθηκε γρήγορα στην πλουσιότερη πόλη της Ευρώπης εκείνης της εποχής. Ήταν το σημαντικότερο κέντρο του ισλαμικού πολιτισμού μετά τη Βαγδάτη. Λέγεται ότι μέσα στην πόλη υπήρχαν 300 δημόσια λουτρά και 3000 τεμένη. Το Μεγάλο Τέμενος αποτελεί για την ισλαμική τέχνη, ό,τι η Αγία Σοφία για τη χριστιανική τέχνη.

Διοικητικά μέτρα

Η εξάπλωση των Αράβων δημιούργησε οικονομικά προβλήματα. Ορισμένοι αυτοκράτορες τα αντιμετώπισαν με επιτυχία, προχωρώντας σε μεταρρυθμίσεις.

Ο **θεσμός των θεμάτων**. Τα θέματα αρχικά ήταν στρατιωτικές μονάδες που μετακινούνταν μέσα στην αυτοκρατορία, όπου υπήρχε κίνδυνος. Έπειτα, εγκαταστάθηκαν μόνιμα σε μία περιοχή και εξελίχθηκαν σε διοικητικές περιφέρειες. Αρχηγό είχαν ένα στρατηγό που συγκέντρωνε στα χέρια του τη στρατιωτική και την πολιτική εξουσία για να επεμβαίνει όπου υπήρχε πρόβλημα στην περιφέρειά του.

Όταν οι στρατιωτικές μονάδες απέκτησαν μόνιμες εγκαταστάσεις δόθηκαν στους στρατιώτες χωράφια για να τα καλλιεργούν. Από την καλλιέργεια ζούσαν τις οικογένειές τους και εξασφάλιζαν τον οπλισμό τους. Έτσι, οι νέοι στρατιώτες-αγρότες αγωνίζονταν για την προστασία της περιουσίας τους και μαζί για την προστασία της αυτοκρατορίας. Για να αντιμετωπίσουν τα κοινά προβλήματα της περιοχής τους οργανώθηκαν σε **κοινότητες**.

Να συζητήσετε για τους προαναφερμένους θεσμούς. Ήταν αποτελεσματικοί;

Ο **βυζαντινός πολιτισμός** οδηγήθηκε σε μεγάλη ανάπτυξη κατά τον 10^ο αιώνα. Στην Κωνσταντινούπολη λειτούργησε *Πανεπιστήμιο* και έγιναν προσπάθειες από πνευματικούς ανθρώπους, εκκλησιαστικούς ηγέτες και αυτοκράτορες, για τη μελέτη και την ταξινόμηση των κειμένων των αρχαίων συγγραφέων.

Μια από τις σημαντικότερες προσφορές των Βυζαντινών στο νεότερο πολιτισμό υπήρξε η διάσωση των κλασικών κειμένων. Ο ενθουσιασμός των Βυζαντινών για τα κλασικά γράμματα έπαιρνε διάφορες μορφές... Οι λόγιοι και κυρίως οι ιστορικοί, οι ρήτορες, οι φιλόσοφοι και οι γραμματικοί κατέβαλλαν μεγάλες προσπάθειες για να μιμηθούν το ύφος και τη γλώσσα των αρχαίων Ελλήνων αλλά σπάνια το πετύχαιναν. Πάντως, η προσπάθεια αυτή, που προϋπέθετε σχολαστική μελέτη και συχνά και αποστήθιση των αρχαίων κειμένων, αποδεικνύει από μόνη της το πάθος των μορφωμένων Βυζαντινών για τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό.

Μ. Ανάστος, Η μελέτη των κλασικών και ο Φώτιος, *ΙΕΕ*

Στα μοναστήρια του Αγίου Όρους, της Ανατολής και της Πόλης ομάδες γραφέων μοναχών αντέγραψαν και διέσωσαν από τη φθορά και την καταστροφή χιλιάδες αρχαία ελληνικά συγγράμματα. Με τον τρόπο αυτό τα μοναστήρια πρωτοστάτησαν στη διάσωση της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς.

Kurr Weitzmann, Βυζαντινή Ιστορία

8 Μικρή ζωγραφισμένη παράσταση (μικρογραφία) σε Ψαλτήρι του 10^{ου} αιώνα. Παρουσιάζει την προσευχή του Προφήτη Ησαΐα. Σήμερα βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού. Είναι φανερό στην εικονογράφηση η επίδραση της κλασικής αρχαιότητας.

Προσέξτε το πρωινό που παρουσιάζεται σαν ένα μικρό παιδί και η νύχτα σαν μια γυναίκα με μαύρα πέπλα.

Να διαβάσετε με προσοχή τα παραπάνω αποσπάσματα και να συζητήσετε για τη σημασία που είχε η πνευματική κίνηση αυτής της περιόδου για τον ελληνικό πολιτισμό.

Τι σημαίνει η λέξη

Ψαλτήρι: βιβλίο της χριστιανικής εκκλησίας που περιλαμβάνει τους Ψαλμούς.

Ο λαός της αυτοκρατορίας θαύμαζε τους αγώνες και τις ηρωικές πράξεις των ακριτών, δηλαδή των στρατιωτών που φύλαγαν τα σύνορα από τις επιδρομές των Αράβων. Οι αγώνες των ακριτών έγιναν τραγούδια. Τα ακριτικά τραγούδια προέρχονται απ' όλες τις περιοχές της αυτοκρατορίας. Τα τραγούδια αυτά είναι ο πυρήνας για τη δημιουργία ενός μεγάλου ποιήματος. Το ποίημα αυτό, δηλαδή το έπος του Διγενή Ακρίτα, γράφτηκε από κάποιο μορφωμένο, του οποίου όμως δεν γνωρίζουμε το όνομα.

Το έπος του Διγενή Ακρίτα φτιάχτηκε με τον ίδιο τρόπο που έγιναν τα ομηρικά έπη. Να θυμηθείτε και να περιγράψετε με ποιο τρόπο δημιουργήθηκαν τα ομηρικά έπη (δείτε σ. 35).

Τον 11^ο και τον 12^ο αιώνα κτίζονται και διακοσμούνται με τοιχογραφίες και ψηφιδωτά πολλές εκκλησίες, όχι μόνο στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και σε άλλες

περιοχές της αυτοκρατορίας. Η τέχνη αυτή το 12^ο αιώνα διαδίδεται στους βαλκανικούς λαούς, στη Ρωσία και στη Σικελία.

9 Η εκκλησία της Θεοτόκου της Παρηγορήτισσας στην Άρτα κατασκευάστηκε το 12^ο αιώνα.

10, 11 Ψηφιδωτά του 12^{ου} αιώνα από την Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης. Παρουσιάζουν ζευγάρια αυτοκρατόρων αριστερά και δεξιά της Παναγίας (το πρώτο) και του Χριστού (το δεύτερο).

Να περιγράψει ο καθένας μία από τις παραπάνω εικόνες 8, 11,12 του βιβλίου. Να

γράψετε σε ένα μικρό κείμενο την εντύπωση που σας κάνει η ζωγραφική αυτής της περιόδου.

Οι σχέσεις του Βυζαντίου με τους άλλους λαούς

Η αυτοκρατορία το 10^ο αιώνα έφθασε στη μεγαλύτερή της έκταση. Με ποιο τρόπο οι βυζαντινοί αυτοκράτορες αντιμετώπιζαν τους ξένους λαούς που απειλούσαν τα σύνορα της αυτοκρατορίας;

Οι ξένοι λαοί αντιμετωπίστηκαν είτε με πολέμους είτε με τη **διπλωματία**. Το Βυζάντιο είχε δημιουργήσει διπλωματία που κανόνιζε πολλές φορές τις σχέσεις με τους άλλους λαούς. Αντιπρόσωποι από ξένους λαούς γίνονταν δεκτοί στην Κωνσταντινούπολη, όπου θαμπώνονταν από τα πλούτη και τα λαμπρά οικοδομήματά της. Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες για να κρατήσουν ένα ξένο λαό έξω από τα σύνορα, έστελναν πλούσια δώρα στον ηγεμόνα του. Φρόντιζαν ακόμη να κάνουν χριστιανούς πολλούς από τους ξένους λαούς. Οι Σλάβοι, οι Βούλγαροι, οι Ρώσοι, οι Ούγγροι γνώρισαν το βυζαντινό πολιτισμό, αφού προηγουμένως δέχτηκαν το χριστιανισμό. Ο βυζαντινός πολιτισμός διαδόθηκε επίσης, όταν βυζαντινές πριγκίπισσες παντρεύονταν ξένους ηγεμόνες. Για πρώτη φορά πολλοί λαοί, που κατοικούσαν πέρα από τα βόρεια και τα δυτικά σύνορα, έρχονταν σε επαφή με ένα τόσο εξελιγμένο πολιτισμό.

12 Πλακίδιο από ελεφαντοστό, αναμνηστικό των γάμων της πριγκίπισσας Θεοφανώς, ανιψιάς του αυτοκράτορα Ιωάννη Τσιμισκή, με τον Όθωνα Β', διάδοχο του γερμανικού θρόνου.

Μετά τους γάμους και τον ερχομό της βυζαντινής πριγκίπισσας στη γερμανική αυτοκρατορία, διαδίδονται σιγά-σιγά οι βυζαντινές συνήθειες και ο βυζαντινός πολιτισμός στο γερμανικό λαό.

Τι σημαίνει η λέξη

διπλωματία: το σύνολο των ενεργειών που καθορίζουν την εξωτερική πολιτική ενός κράτους.

Οι σχέσεις του Βυζαντίου με τη Δύση πολλές φορές έγιναν δύσκολες από τα προβλήματα με την εκκλησία της Ρώμης. Οι διαφορές του πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης με τον πάπα οδήγησαν στο *Σχίσμα των δύο εκκλησιών* (1054). Το Σχίσμα προήλθε από τις άστοχες ενέργειες και των δύο πλευρών.

Οι σχέσεις με τη Δύση διαταράχθηκαν περισσότερο με τις εκστρατείες των Δυτικών στην Ανατολή. Οι εκστρατείες αυτές ονομάστηκαν *Σταυροφορίες*. Οι *Σταυροφόροι* ήταν στρατιώτες του Χριστού. Στόχος τους ήταν η απελευθέρωση των Αγίων Τόπων από τους Άραβες και τους Τούρκους. Με τις ευλογίες του πάπα οι Σταυροφόροι έκαναν πολλές εκστρατείες στην Ανατολή.

Η τέταρτη Σταυροφορία είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης (1204). Ακολούθησαν καταστροφές και αρπαγές έργων τέχνης.

13 Χάλκινα άλογα που σήμερα βρίσκονται μπροστά στην εκκλησία του Αγίου Μάρκου στη Βενετία. Αρχικά βρίσκονταν στον Ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολης, απ' όπου μεταφέρθηκαν στη Βενετία μετά τη λεηλασία της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204.

Διαβάστε με προσοχή την αφήγηση ενός Λατίνου για τις αρπαγές των Σταυροφόρων που έγιναν στην Κωνσταντινούπολη. Ποια συμπεράσματα βγάξετε για τη συμπεριφορά τους;

Και ορίστηκαν σαν τόποι για τη συγκέντρωση τρεις εκκλησίες και βάλανε φρουρά από Φράγκους και Βενετούς, από τους πιο νομοταγείς που μπορούσαν να βρουν. Και τότε άρχισε ο καθένας να φέρνει τα λάφυρα και να τα βάζει μαζί με τα άλλα...

Μαζεύτηκαν τα χρήματα και τα λάφυρα και μάθετε πως δεν παραδόθηκαν όλα, γιατί υπήρχαν πολλοί που τα κράτησαν για τον εαυτό τους, παρά τον αφορισμό του πάπα. Αυτά που κουβαλήθηκαν στις εκκλησίες μαζεύτηκαν και μοιράστηκαν μισά-μισά στους Φράγκους και στους Βενετούς, όπως είχαν ορκιστεί στη συμφωνία τους...

Γοδεφρείδος Βιλλαρδουίνος, Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, § 252,254

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους άρχισε η περίοδος της Λατινικής κυριαρχίας.

Τον 11^ο αιώνα στις ανατολικές περιοχές της Μικράς Ασίας εγκαταστάθηκαν οι *Σελτζούκοι Τούρκοι*. Οι Σελτζούκοι αποδέχτηκαν το Μουσουλμανισμό και στη συνέχεια διέλυσαν το αραβικό κράτος της Βαγδάτης. Ο Ισλαμισμός δεν ήταν πια μόνο αραβικός. Το έργο της διάδοσης του Ισλάμ ανέλαβαν οι Τούρκοι.

Την ίδια εποχή, που το Βυζάντιο δέχτηκε τις επιδρομές των Σελτζούκων, εμφανίστηκαν και οι *Τσιγγάνοι*. Είχαν φύγει από την Ινδία τον 9^ο αιώνα και μετακινούνταν μέχρι τότε από περιοχή σε περιοχή της Μέσης Ανατολής. Από την πίεση των Σελτζούκων πέρασαν σε βυζαντινές περιοχές. Εκεί οι περισσότεροι αποδέχτηκαν το χριστιανισμό. Από τα εδάφη του Βυζαντίου εξαπλώθηκαν σιγά-σιγά σε άλλες περιοχές της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης. Το 14^ο αιώνα εγκαταστάθηκαν στη Θράκη και σε περιοχές της Πελοποννήσου, της Κρήτης και της Κύπρου που ήταν υπό την κυριαρχία των Βενετών και μπορούσαν να ζήσουν πιο εύκολα. Οι περισσότεροι που παρέμειναν στη Θράκη δέχτηκαν τη θρησκεία του Ισλάμ από τους Οθωμανούς.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Εξελληνισμός - Μωάμεθ - Εγίρα - Ισλάμ - Μουσουλμάνοι - θέματα - κοινότητες - ακριτικό τραγούδι - έπος του Διγενή Ακρίτα - διπλωματία - εκχριστιανισμός λαών - Σχίσμα - Σταυροφόροι - Σελτζούκοι Τούρκοι - Τσιγγάνοι

γ. Η τελευταία πνευματική ανάπτυξη (13^{ος}-15^{ος} αιώνας)

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους η αυτοκρατορία χωρίστηκε σε μικρά ελληνικά και λατινικά κράτη. Έχασε σιγά-σιγά πολλά από τα εδάφη της. Την Κωνσταντινούπολη κατόρθωσε να την ανακαταλάβει από τους Δυτικούς ο Μιχαήλ Παλαιολόγος (1261). Την περίοδο που κυβέρνησαν οι Παλαιολόγοι έγιναν προσπάθειες να σωθεί ό,τι είχε απομείνει από τον Ελληνισμό.

Το τέλος της αυτοκρατορίας ερχόταν μέσα σε μία *αναγέννηση των γραμμάτων και των τεχνών*. Άνθρωποι, που μελετούσαν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, βοήθησαν στην αναγέννηση της αρχαίας φιλοσοφίας και της ελληνικής παιδείας. Παράλληλα, έμπειροι τεχνίτες και καλλιτέχνες βοήθησαν στην κατασκευή και τη διακόσμηση εκκλησιών σε διάφορα σημεία της αυτοκρατορίας: στη Μικρά Ασία, στη Θεσσαλονίκη, στην Ήπειρο, στα νησιά του Αιγαίου και κυρίως στο Άγιο Όρος και στο Μυστρά.

14 Ο Μυστράς. Στην εικόνα φαίνονται τα ερείπια από το κάστρο, τις εκκλησίες και τα σπίτια της βυζαντινής πολιτείας του Μυστρά. Ήταν ένα από τα σημαντικότερα κέντρα ελληνικού πολιτισμού της εποχής των Παλαιολόγων.

15 Σημαντικό μνημείο της αρχιτεκτονικής του 14^{ου} αιώνα από το Μυστρά. Αυτή την εκκλησία η λαϊκή παράδοση την έχει ονομάσει «Αφεντικό», γιατί κυριαρχεί με την ομορφιά της ανάμεσα στα άλλα μνημεία.

Την εποχή των Παλαιολόγων η έχθρα ανάμεσα στους Έλληνες Ορθόδοξους και τους Δυτικούς ήταν μεγάλη. Η κατάσταση αυτή βοήθησε τους Οθωμανούς Τούρκους να καταλάβουν σιγά-σιγά τη μία μετά την άλλη τις περιοχές της Αυτοκρατορίας. Οι Οθωμανοί εμφανίστηκαν στα ανατολικά σύνορα το 14^ο αιώνα. Ενώθηκαν με Σελτζούκους και δημιούργησαν δικό τους κράτος στη Μικρά Ασία. Τον ίδιο αιώνα επεκτάθηκαν στη Βαλκανική. Στα μέσα του 15^{ου} αιώνα, το Βυζαντινό κράτος είχε περιοριστεί στην Κωνσταντινούπολη και σε λίγες ακόμη πόλεις. Η γρήγορη εξάπλωση των Οθωμανών Τούρκων στη Μικρά Ασία και στη Βαλκανική έφερε την οριστική κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης (1453) και το τέλος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

16 Χάρτης επέκτασης των Οθωμανών 14^{ος}-15^{ος} αιώνας

Να παρατηρήσετε με προσοχή τον παραπάνω χάρτη και να βρείτε σε ποιες περιοχές έχει περιοριστεί η Βυζαντινή αυτοκρατορία.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Ελληνικά και λατινικά κράτη - Παλαιολόγοι - αναγέννηση γραμμάτων και τεχνών - Μυστράς - Οθωμανοί Τούρκοι

Ο Ελληνισμός κάτω από ξένη κυριαρχία

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος αυτής της ενότητας θα γνωρίζετε ποια ήταν η κατάσταση των Ελλήνων που βρέθηκαν κάτω από την κυριαρχία των Λατίνων (Δυτικών) και ποια ήταν τα πνευματικά τους επιτεύγματα. Θα γνωρίζετε επίσης πώς οργανώθηκαν οι Έλληνες που βρέθηκαν κάτω από την Οθωμανική κυριαρχία και ποια ήταν τα πνευματικά τους επιτεύγματα.

α. Η λατινική κυριαρχία

Λίγες μόνο παραθαλάσσιες περιοχές και νησιά παρέμειναν στην κατοχή των Δυτικών. Η Κρήτη, τα Επτάνησα, η Κύπρος, αρκετά νησιά του Αιγαίου και ορισμένα κάστρα της Πελοποννήσου και της Ρούμελης βρέθηκαν κάτω από *λατινική κυριαρχία*. Οι Φράγκοι δεν αναγνώριζαν κανένα δικαίωμα στους Έλληνες κατοίκους των νησιών του Αιγαίου που είχαν καταλάβει. Στα Επτάνησα και στην Κρήτη, οι Βενετοί μοιράστηκαν τη γη μεταξύ τους. Μικρά μόνο κομμάτια γης παραχώρησαν σε ντόπιους άρχοντες. Όλοι οι άλλοι κάτοικοι εργάζονταν ως καλλιεργητές στα χωράφια των Βενετών και των ντόπιων γαιοκτημόνων. Πλήρωναν βαρείς φόρους και ενοίκια, εργάζονταν επίσης σε δημόσια έργα, στο στρατό και στα πλοία χωρίς να πληρώνονται.

Οι Βενετοί κράτησαν την Κρήτη περίπου μέχρι τα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Οι επαφές των Κρητικών με τη Δύση και τις άλλες βενετοκρατούμενες περιοχές βοήθησαν το 16^ο αιώνα στην ανάπτυξη της *λογοτεχνίας* και της *αγιογραφίας*. Η πνευματική ανάπτυξη ονομάστηκε *κρητική αναγέννηση*.

Στην Κρήτη ο βυζαντινός πολιτισμός επηρεάστηκε από το δυτικό. Η ομιλούμενη ελληνική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε στη δημιουργία λογοτεχνικών έργων. Άνθησε επίσης η ζωγραφική. Πολλές εικόνες παραγγέλνονταν σε ζωγράφους της Κρήτης από εμπόρους της Βενετίας και από Έλληνες. Από την Κρήτη καταγόταν ο Δομίνικος Θεοτοκόπουλος, γνωστός στην Ευρώπη με το όνομα *Ελ Γκρέκο* (= ο Έλληνας). Πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του και πέθανε στην Ισπανία (1614).

Η ζωγραφική του αρχικά ήταν επηρεασμένη από τη βυζαντινή τέχνη. Αργότερα στην Ισπανία απέκτησε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τον ξεχώρισαν από τους άλλους μεγάλους ζωγράφους της εποχής του.

1 Μικρογραφία από τη διακόσμηση χειρογράφου του Ερωτόκριτου σε ρουμανική μετάφραση (18^{ος} αι.).

Ο Ερωτόκριτος είναι ένα ποιητικό μυθιστόρημα, γραμμένο στην ομιλούμενη τοπική διάλεκτο από τον κρητικό Βιτζέντζο Κορνάρο, στο πρώτο μισό του 17^{ου} αιώνα. Είναι ένα ξεχωριστό λογοτεχνικό έργο που παρουσιάζει έναν ιπποτικό κόσμο, σαν το δυτικό, στο χώρο όμως της Αθήνας και του Βυζαντίου.

2 Εικόνα ζωγραφισμένη από τον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο. Από τα πρώτα έργα του μεγάλου ζωγράφου. Σήμερα βρίσκεται στην εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ερμούπολη της Σύρου.

3 Μεγάλος πίνακας ζωγραφισμένος πάνω σε μουσαμά από τον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο. Σήμερα βρίσκεται στο μουσείο Πράδο της Μαδρίτης.

Παρατηρήστε με προσοχή τις εικόνες 2 και 3 που παρουσιάζουν έργα του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (Ελ Γκρέκο). Συζητήστε για τις διαφορές που παρουσιάζουν οι δύο πίνακες σε σχέση με τα χρώματα και τον τρόπο που απεικονίζονται οι μορφές.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Λατινική κυριαρχία - Φράγκοι - Βενετοί - λογοτεχνία - αγιογραφία - κρητική αναγέννηση - Ελ Γκρέκο

β. Η οθωμανική κυριαρχία

Η Οθωμανική αυτοκρατορία περιλάμβανε πολλούς διαφορετικούς λαούς, ανάμεσα στους οποίους ήταν και οι Έλληνες.

Οι ορθόδοξοι χριστιανοί της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αποτελούσαν μια αναγνωρισμένη θρησκευτική ομάδα, όπως προέβλεπε η ισλαμική παράδοση που χώριζε τους λαούς σύμφωνα με τη θρησκεία τους. Αρχηγός είχε αναγνωριστεί από τον *Μωάμεθ τον Πορθητή* ο Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης.

Ο Πατριάρχης δεν ήταν απλώς ο θρησκευτικός αρχηγός. Του είχαν δοθεί περισσότερες εξουσίες. Φρόντιζε όχι μόνο για εκκλησιαστικά θέματα, αλλά και για οικογενειακές υποθέσεις και για την εκπαίδευση. Το *Πατριαρχείο* βοήθησε στη διατήρηση της Ορθοδοξίας, της ελληνικής γλώσσας και της παράδοσης του ελληνικού γένους. Στο Φανάρι, όπου από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα ήταν η έδρα του Πατριαρχείου, εγκαταστάθηκαν οικογένειες βυζαντινών αριστοκρατών. Αυτοί ονομάστηκαν *Φαναριώτες*. Πολλοί απ' αυτούς βοήθησαν τον Ελληνισμό με την ίδρυση σχολείων στις περιοχές όπου ήταν ηγεμόνες.

4 Παράσταση του Πατριάρχη πάνω σε άλογο.

Ο σουλτάνος χάριζε στον Οικουμενικό Πατριάρχη μαντήλι με μακριές άκρες, μανδύα από ακριβό ύφασμα, ένα άσπρο άλογο για να κάνει το γύρω της πόλης και να την ευλογεί.

Γενίτσαροι και διάκονοι αποτελούσαν την ακολουθία του.

Τι σημαίνει η λέξη

γενίτσαροι: Αρχικά ήταν παιδιά χριστιανών που τα έπαιρναν οι Τούρκοι σε ηλικία 6-15 χρόνων και τα έκαναν μουσουλμάνους. Ήταν το καλύτερο σώμα του οθωμανικού στρατού.

Οι Τούρκοι διατήρησαν αρκετούς θεσμούς των λαών που είχαν υποτάξει. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν ο θεσμός της *κοινότητας*.

Πριν προχωρήσετε, να διαβάσετε ξανά για την προέλευση του θεσμού της κοινότητας (σ.66) και να εξηγήσετε τη σημασία του. Σήμερα με ποια μορφή διατηρείται αυτός ο θεσμός;

Οι κάτοικοι κάθε κοινότητας στη Βυζαντινή αυτοκρατορία ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν με κοινή ευθύνη ένα φόρο. Για το λόγο αυτό κυρίως, δηλαδή για την εύκολη συγκέντρωση των φόρων, διατηρήθηκαν οι κοινότητες από τους Τούρκους. Η κοινότητα είχε τους δικούς της τοπικούς άρχοντες που την εκπροσωπούσαν στις τουρκικές αρχές. Οι αρχηγοί μιας κοινότητας ήταν συνήθως μεγάλοι στην ηλικία και ονομάζονταν *προεστοί, πρόκριτοι, δημογέροντες, κοτζαμπάσηδες*. Η οργάνωση των Ελλήνων σε κοινότητες ήταν ένα θετικό μέτρο για τη διατήρηση του Ελληνισμού. Στο έργο των προκρίτων μιας κοινότητας περιλαμβανόταν το χτίσιμο εκκλησιών, η εκπαίδευση των κατοίκων, η διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και η καλλιέργεια της ελπίδας για ένα καλύτερο μέλλον.

Να διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα από την αναφορά ενός Γάλλου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη (1590-1606) προς το βασιλιά του Λουδοβίκο ΙΓ΄. Να συζητήσετε κατόπιν για τον τρόπο που αντιμετώπιζαν οι σουλτάνοι τους κατακτημένους λαούς.

Οι σουλτάνοι συνηθίζουν, όταν κατακτούν ένα βασίλειο ή μία επαρχία να διατηρούν θαυμαστή τάξη. Δημεύουν τις περιουσίες της εκκλησίας και των πολεμιστών που έπεσαν στη μάχη και φυσικά όλα τα αγαθά του νικημένου ηγεμόνα. Όσο για το λαό, αφήνεται να ζει σύμφωνα με τα ήθη και τα έθιμά του. Διατηρεί τα αγαθά του και έχει θρησκευτική ελευθερία.

Πολλές χριστιανικές εκκλησίες την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας έγιναν *τζαμιά*. Τζαμί είχε γίνει και ο Παρθενώνας πάνω στην Ακρόπολη της Αθήνας.

Ας διαβάσουμε τις πληροφορίες που μας δίνει πρώτα ένας βυζαντινός συγγραφέας και κατόπιν ένας Τούρκος περιηγητής για αυτό το μνημείο.

Φτάνοντας στην Αθήνα (ο αυτοκράτορας Βασίλειος μετά την υποταγή των Βουλγάρων), ανέβηκε στην Ακρόπολη και προσέφερε τα ευχαριστήρια της νίκης στη Θεοτόκο. Αφού στόλισε το ναό της με πολλά λαμπρά και πολυτελή αφιερώματα, γύρισε στην Κωνσταντινούπολη.

Γεώργιος Κεδρηνός, Σύνοψις Ιστοριών (11^{ος} αιώνας)

Για όλα όσα έπλασε ο Θεός του κόσμου την ημέρα της δημιουργίας κι ό,τι έφτιαξε ο άνθρωπος ή θα φτιάξει μελλοντικά (από την εποχή του Αδάμ μέχρι τη συντέλεια των αιώνων) όλα, μα όλα, θα τα βρεις ιστορημένα απ' τα καλέμια θείων τεχνητών σε τούτον εδώ το ναό της Αθήνας. Κι ό,τι κι αν γράφεις γι' αυτά τα αριστουργήματα, πάλι λίγα θα είναι και κατώτερα απ' την αλήθεια. Για να μπορέσει κανείς να πάρει μια ιδέα για τα θαυμάσια αυτά έργα τέχνης, θα πρέπει να 'ρθει επιτόπου και να τα δει με τα ίδια του τα μάτια.

Εμβλιά Γσελεμπί, Ταξίδι στην Ελλάδα (17^{ος} αιώνας)

Τώρα που πληροφορηθήκατε για το θαυμασμό που προκαλούσε ο Παρθενώνας σε όλες τις εποχές, να συζητήσετε περισσότερο γι' αυτό το μνημείο.

Να εξηγήσετε την άποψη ότι «Ο Παρθενώνας είναι ένα μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς». Ποια εντύπωση σας προκαλεί; Για να κάνετε ολοκληρωμένη συζήτηση, ζητήστε τη βοήθεια του εκπαιδευτή σας, συγκεντρώστε φωτογραφίες του Παρθενώνα και των γλυπτών που τον διακοσμούσαν. Πιστεύετε ότι πρέπει να επιστραφούν τα γλυπτά του Παρθενώνα από το Βρετανικό Μουσείο; Εάν ναι, να εξηγήσετε για ποιους λόγους.

Η Οθωμανική κατοχή ανάγκασε αρκετούς από τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών να καταφύγουν στα βουνά και να γίνουν κλέφτες. Οι κλέφτες έκαναν επιθέσεις σε αποστολές, σε αξιωματούχους, σε εμπόρους, ακόμη σε χωριά και πόλεις. Πολλές φορές στρέφονταν εναντίον των τοπικών αρχόντων. Οι Τούρκοι, για να αντιμετωπίσουν τους κλέφτες, είχαν δημιουργήσει οπλισμένες ομάδες από ντόπιους. Αυτοί λέγονταν αρματολοί. Σε πολλές περιοχές, όπως στην Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα, στη Μακεδονία, στη Σερβία, στη Βουλγαρία και στη Θράκη υπήρχαν αρματολίκια. Οι κλέφτες με τους αρματολούς τις περισσότερες φορές συνεργάζονταν για να αντιμετωπίσουν τους κατακτητές.

Περίπου για ένα αιώνα μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, δεν υπήρχε ιδιαίτερη πνευματική κίνηση μεταξύ των Ελλήνων. Πολλοί βυζαντινοί λόγιοι (μορφωμένοι άνθρωποι που ασχολούνταν με τα γράμματα) έφυγαν στη Δύση. Με τις γνώσεις τους βοήθησαν στην πνευματική αναγέννηση της Ευρώπης. Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα άρχισαν να δημιουργούνται σχολεία κυρίως σε μεγάλες πόλεις που κατοικούσαν Έλληνες. Ο αριθμός των σχολείων μεγαλώνει μετά τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Για τη δημιουργία και τη συντήρηση των σχολείων φρόντισαν άνθρωποι της εκκλησίας, πλούσιοι έμποροι και Έλληνες που ήταν εγκατεστημένοι σε ευρωπαϊκές πόλεις, στις λεγόμενες παροικίες.

5 Πίνακας του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου. Παρουσιάζει δύο Έλληνες, τον Κοραή και τον Ρήγα, να βοηθούν μια γυναίκα (την Ελλάδα) να σηκωθεί. Πίνακες με το ίδιο θέμα ήταν κρεμασμένοι μετά την απελευθέρωση σε καφενεία και σε σπίτια. Ο Κοραής και ο Ρήγας Φεραίος βοήθησαν να διαδοθεί η ελληνική παιδεία στους σκλαβωμένους. Ήθελαν να γνωρίσουν τους σύγχρονους Έλληνες την ιστορία τους.

Να παρατηρήσετε με προσοχή τον πίνακα και να εξηγήσετε τους συμβολισμούς που έχει.

Αφού διαβάσετε τα αποσπάσματα από τα κείμενα του Ρήγα και του Κοραή, να συζητήσετε για τις ιδέες που διατυπώνουν.

Άρθρον 1. Η Ελληνική Δημοκρατία είναι μία, με όλον όπου συμπεριλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα γένη και θρησκείας· δεν θεωρεί τας διαφοράς των λατρειών με εχθρικόν μάτι..

Το απόσπασμα προέρχεται από το πρώτο άρθρο του Συντάγματος του Ρήγα.

Λατρεύω... την ελευθερίαν, αλλά θα ήθελα να την βρίσκω πάντοτε θρονιασμένη ανάμεσα στη δικαιοσύνη και τον ανθρωπισμό... Ελευθερία χωρίς δικαιοσύνη είναι καθαρά ληστεία.

Αδαμάντιος Κοραής, Στοχασμοί Αυτοσχέδιοι περί της Ελληνικής παιδείας και γλώσσης

Τη συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας την αποδεικνύουν περισσότερο τα δημιουργήματα των απλών ανθρώπων του λαού. Δεν ήταν μορφωμένοι είχαν όμως ευαισθησίες και δεξιότητες. Ο λαϊκός πολιτισμός χρησιμοποίησε στοιχεία του πολιτισμού από όλες τις εποχές των τριών χιλιάδων χρόνων ιστορίας του Ελληνισμού. Το δημοτικό τραγούδι, η μουσική και οι δημοτικοί χοροί, η λαϊκή αρχιτεκτονική, οι αγιογραφίες, τα έργα της χειροτεχνίας ήταν όλα δημιουργήματα απλών άγνωστων καλλιτεχνών. Αυτοί στα έργα τους ένωσαν στοιχεία της κλασικής αρχαιότητας, της ορθόδοξης πίστης, της δυτικής τέχνης και της λαϊκής παράδοσης.

Η μουσική και ο χορός

6 Χορός γυναικών στην Κωνσταντινούπολη από σχέδιο περιηγητή (18^{ος} αιώνας).

Περιγράψτε την παράσταση. Σήμερα χορεύεται αυτός ο χορός;

Η αρχιτεκτονική και η ζωγραφική

7 Πυργόσπιτα στη Βάθεια της Μάνης. Δείγματα λαϊκής αρχιτεκτονικής (18^{ος} αιώνας).

8 Γεφύρι κοντά στο χωριό Μύκη της Ροδόπης (17^{ος}-18^{ος} αιώνας).

Οι καλλιτεχνικές προτιμήσεις στην αρχιτεκτονική, από την εποχή της Άλωσης μέχρι το 18^ο αιώνα, συνεχίζουν να είναι επηρεασμένες από τη βυζαντινή τέχνη. Η αρχιτεκτονική εκείνης της εποχής δεν είναι γνωστή μόνο από τις εκκλησίες. Τη γνωρίζουμε κυρίως από τα αρχοντικά, τα γεφύρια, τους πλακόστρωτους δρόμους και τις κρήνες που διατηρήθηκαν μέχρι τις ημέρες μας.

9 Αρχοντικό σπίτι της Καστοριάς (μέσα του 18^{ου} αιώνα).

Τα αρχοντικά, που έχουν διασωθεί, είναι τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα της κοσμικής αρχιτεκτονικής, της αρχιτεκτονικής δηλαδή που δεν είναι εκκλησιαστική.

10 Τοιχογραφία από το παρεκκλήσιο του Αγίου Δημητρίου της Μονής Βατοπεδίου του Αγίου Όρους (1791). Παρουσιάζει εκείνους που έδωσαν τα χρήματα για το χτίσιμο της εκκλησίας.

Κεντήματα, μεταλλικά και κεραμικά σκεύη, αντικείμενα καθημερινής χρήσης

11 Λαϊκό κέντημα από τη Σκύρο του 17^{ου} αιώνα.

12 Φουστάνι από την Κρήτη με πολλές πτυχές και κεντήματα (17^{ος} αιώνας).

13 Μεταλλικό δοχείο για τον καφέ (18^{ος} αιώνας).
Ανάλογα ασημένια δοχεία χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά το 16^ο αι. στην Πόλη.

Να συζητήσετε για τον πολιτισμό που δημιούργησαν οι Έλληνες την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα; Σήμερα έχουν διατηρηθεί στοιχεία απ' αυτόν τον πολιτισμό;

Οι Έλληνες, στο εξωτερικό αρχικά και στη συνέχεια στον ελληνικό χώρο, γνώρισαν την ιστορία τους, συνδέθηκαν με τον Αρχαίο και το Βυζαντινό πολιτισμό.

Εάν δεν γνωρίζετε τι σημαίνει εθνική συνείδηση προσπαθήστε να βρείτε ποια είναι τα στοιχεία που κάνουν κάθε λαό να διαφέρει από τον άλλο.

Εθνική ελληνική συνείδηση

Η θρησκεία και η γλώσσα ξεχώριζε τους **Ρωμιούς** – έτσι ονόμαζαν τους εαυτούς τους οι Έλληνες – από τους άλλους λαούς της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Οι Έλληνες άρχισαν να καταλαβαίνουν τις διαφορές που είχαν από τους άλλους λαούς όταν βρέθηκαν σε κίνδυνο. Συνειδητοποίησαν τις διαφορές, όταν η Κωνσταντινούπολη και πολλές περιοχές της Ελλάδας καταλήφθηκαν από τους Δυτικούς (1204). Οι διαφορές αυτές έγιναν πιο έντονες την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας. Περισσότερο οι Ρωμιοί συνειδητοποίησαν την κοινή τους καταγωγή, την κοινή τους παράδοση και την ιστορική τους συνέχεια, το 18^ο αιώνα. Στο ξύπνημα των συνειδήσεων σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι Έλληνες των παροικιών (δείτε σ. 8) που βοήθησαν με την ίδρυση σχολείων και την έκδοση βιβλίων. Στην καλλιέργεια της ελληνικής εθνικής συνείδησης συνέβαλαν και οι ιδέες του *Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού*. Έτσι οι Έλληνες γνώρισαν το παρελθόν τους και συνδέθηκαν με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. *Το ξύπνημα της εθνικής συνείδησης οδήγησε τους Έλληνες στην Επανάσταση (1821-1829).*

Διαβάστε με προσοχή το ακόλουθο κείμενο και εξηγήστε πώς οι Έλληνες οδηγήθηκαν στον αγώνα της απελευθέρωσης από τους Τούρκους.

Η κλασική Αρχαιότητα και η ορθόδοξη παράδοση αντιμετωπίζονται με κριτικό πνεύμα· η χρησιμοποίηση της ζωντανής γλώσσας στο γραπτό λόγο... γίνεται βασική επιδίωξη και συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα της απόκτησης της εθνικής συνείδησης. Για να απελευθερωθεί η Ελλάδα από την οθωμανική κυριαρχία πρέπει να μορφωθεί ο λαός· άρα πρέπει να χρησιμοποιηθεί η γλώσσα του, που είναι ικανή να εκφράσει όλες τις ανθρώπινες γνώσεις κι όλα τα αισθήματα. (Διασκευασμένη απόδοση)

Ν. Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας

Τι σημαίνει η λέξη

Ρωμιός: ο Έλληνας χριστιανός ορθόδοξος την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας.

Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός: πνευματική κίνηση που εκδηλώθηκε το 18^ο αιώνα στην Ευρώπη και βασιζόταν στη χρησιμοποίηση της λογικής. Επέβλεπε στην απαλλαγή του ανθρώπου από τις προλήψεις και στη διάδοση της επιστημονικής γνώσης.

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Οθωμανική αυτοκρατορία - Πατριαρχείο - Φαναριώτες - γενίτσαροι - κοινότητες - προεστοί - τζαμί - Παρθενώνας - κλέφτες - αρματολοί - δημοτικό τραγούδι - λόγιοι - λαϊκός πολιτισμός - εθνική ελληνική συνείδηση - Επανάσταση

Ο πολιτισμός του Νέου Ελληνισμού

Όταν θα έχετε φτάσει στο τέλος αυτής της ενότητας θα γνωρίζετε πώς δημιουργήθηκε και πώς οργανώθηκε το σύγχρονο ελληνικό κράτος. Θα γνωρίζετε επίσης τα πολιτιστικά δημιουργήματα του Νέου Ελληνισμού.

α. Η Ελληνική Επανάσταση

Ο Αγώνας της Ανεξαρτησίας κράτησε δέκα χρόνια. Στο νότιο άκρο της Βαλκανικής το 1830 δημιουργήθηκε ένα μικρό ελληνικό κράτος. Η δημιουργία του οφείλεται στους σκληρούς αγώνες όλων των Ελλήνων. Τη στρατιωτική οργάνωση είχαν στα χέρια τους έμπειροι πολεμιστές αλλά και απλοί άνθρωποι που πολεμούσαν για την ελευθερία τους. Στη δημιουργία του Ελληνικού κράτους βοήθησαν και οι Μεγάλες Δυνάμεις εκείνης της εποχής (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία).

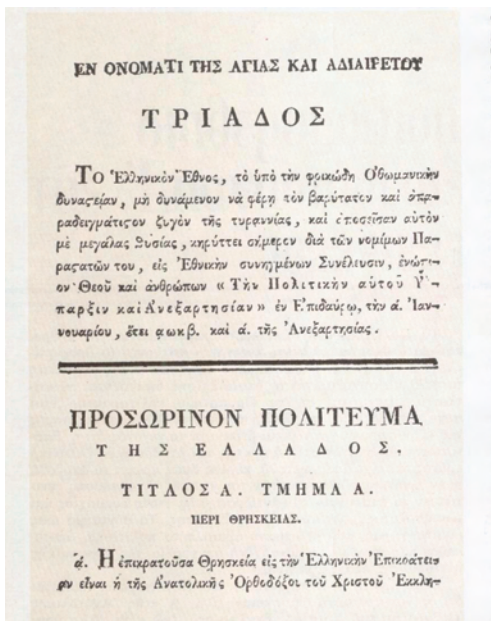

1 Θεόδωρος Κολοκοτρώνης 2 Κωνσταντίνος Κανάρης 3 Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα
Μορφές αγωνιστών της Μεγάλης Επανάστασης: Ο Κολοκοτρώνης ξεχώρισε στους αγώνες στην ξηρά. Ήταν η σημαντικότερη στρατιωτική φυσιογνωμία. Ο Κανάρης και η Μπουμπουλίνα ξεχώρισαν στους αγώνες στη θάλασσα. Στην Επανάσταση υπήρχε συμμετοχή και των γυναικών.

Η Επανάσταση αρχικά εξαπλώθηκε σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας: στην Πελοπόννησο (Μοριά), στη Στερεά (Ρούμελη), στη Θεσσαλία, στη Μακεδονία και στα νησιά του Αιγαίου. Τελικά, περιορίστηκε στη νότια Ελλάδα και στα νησιά του κεντρικού Αιγαίου. Πολλά από τα γεγονότα της Επανάστασης επηρέασαν τους λαούς της Ευρώπης. Πολλοί Ευρωπαίοι στάθηκαν από την αρχή στο πλευρό των αγωνιζόμενων Ελλήνων. Έτσι δημιουργήθηκε μία κίνηση για βοήθεια από τους πολίτες άλλων λαών. Η κίνηση αυτή ονομάστηκε *φιλελληνισμός*.

4 Πίνακας του L.-J.-T. Rossignon. Έχει ως θέμα την τελευταία μετάληψη των κατοίκων του Μεσολογγίου πριν από την έξοδο. Η πολιορκία του Μεσολογγίου και η έξοδος των πολιορκημένων μετά από ένα χρόνο αντίστασης (Απρίλιος 1825 - Απρίλιος 1826) ήταν ένα από τα πιο συγκλονιστικά γεγονότα της Επανάστασης.

5 Η πρώτη σελίδα από το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» (1822). Ήταν η πρώτη προσπάθεια οργάνωσης στην περίοδο της Επανάστασης.

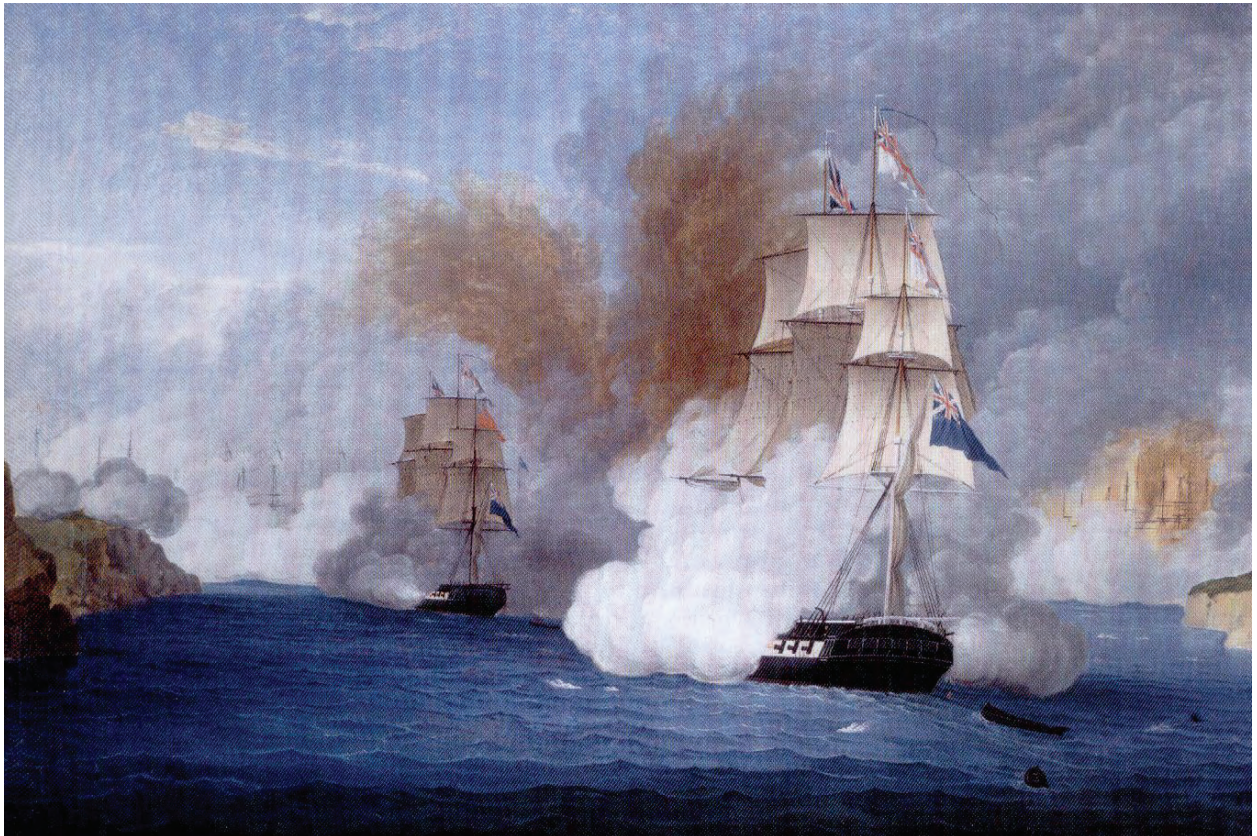
Αντιπρόσωποι από διάφορες περιοχές συγκεντρώνονταν και αποφάσιζαν για τον τρόπο οργάνωσής των επαναστατημένων Ελλήνων. Οι αποφάσεις τους καταγράφονταν και αποτελούσαν το **Σύνταγμα**.

Προσέξτε το κείμενο της εικόνας 5. Εξηγήστε τους τίτλους του κειμένου.

Τι σημαίνει η λέξη

πολίτευμα: το σύστημα διακυβέρνησης μιας χώρας.

Σύνταγμα: θεμελιώδης νόμος μιας χώρας που καθορίζει τη μορφή του πολιτεύματος, τον τρόπο οργάνωσης του κράτους, τα βασικά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών.

6 Πίνακας του G.-Ph. Reinagle. Παρουσιάζει τη ναυμαχία του Ναβαρίνου. Σε αυτή τη ναυμαχία (Οκτώβριος 1827) οι στόλοι των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας) νίκησαν τον τουρκικό και τον αιγυπτιακό στόλο. Μετά από αυτή τη ναυμαχία οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφάσισαν να αναγνωρίσουν τη δημιουργία Ελληνικού κράτους.

7 Πίνακας του E. Delacroix. Παρουσιάζει την Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου.

8 Χρωματιστό σχέδιο που παρουσιάζει ομάδα Ευρωπαίων φιλελλήνων που ήρθαν σε βοήθεια των Ελλήνων (1822). Πολλοί φιλέλληνες ήρθαν και αγωνίστηκαν στην Ελλάδα. Άλλοι πάλι με το έργο τους (ποιήματα, ζωγραφικούς πίνακες) πρόβαλαν τον Αγώνα των Ελλήνων.

Αφού λάβετε υπόψη σας τις εικόνες 4, 6, 7, 8 να εξηγήσετε γιατί πολλά γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης έγιναν θέματα για ζωγραφικούς πίνακες.

β. Η οργάνωση του κράτους το 19ο και τον 20ό αιώνα

Το μικρό ελληνικό κράτος αρχικά κυβερνήθηκε από τον έλληνα πρίγκιπα και διπλωμάτη, Ιωάννη Καποδίστρια (1828-1831). Οι προσπάθειες του για την οργάνωση του κράτους σταμάτησαν απότομα. Δολοφονήθηκε στο Ναύπλιο (27 Σεπτεμβρίου 1831).

9 Πίνακας
άγνωστου
καλλιτέχνη.

Παρουσιάζει τη
δολοφονία του
κυβερνήτη στο
Ναύπλιο, έξω από
την εκκλησία όπου
είχε πάει για να
παρακολουθήσει τη
λειτουργία.

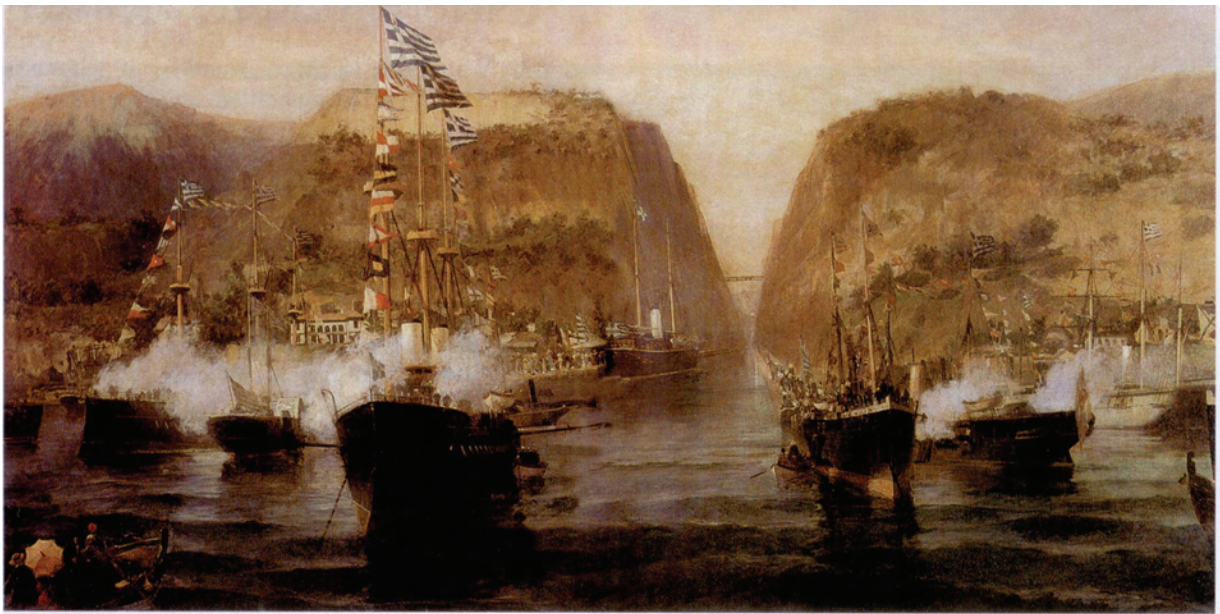
Η **πολιτική κατάσταση** κατά το 19^ο αιώνα δεν ήταν σταθερή. Ο Όθωνας, ο πρώτος βασιλιάς του μικρού ανεξάρτητου ελληνικού βασιλείου, κυβέρνησε στην αρχή απολυταρχικά χωρίς Σύνταγμα. Η επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 οδήγησε στην ψήφιση Συντάγματος (1844) που καθιέρωσε ως πολίτευμα τη **συνταγματική μοναρχία**. Με τον ερχομό του Γεωργίου Α΄ ψηφίστηκε νέο Σύνταγμα (1864). Αυτό καθόριζε ως πολίτευμα της χώρας τη **βασιλευόμενη δημοκρατία** και αναγνώριζε την κυριαρχία του λαού. Αργότερα, την εποχή του εκσυγχρονιστή πολιτικού Χαρίλαου Τρικούπη με νόμο αναγνωρίστηκε η **αρχή της δεδηλωμένης** (1875). Σύμφωνα με την **αρχή της δεδηλωμένης** ο βασιλιάς έπρεπε να δίνει την εντολή για να σχηματίσει κυβέρνηση μόνο σε πολιτικό που είχε την αναγνωρισμένη («δεδηλωμένη») εμπιστοσύνη του μεγαλύτερου μέρους των αντιπροσώπων του λαού, δηλαδή των βουλευτών.

Τι σημαίνει η λέξη

συνταγματική μοναρχία: το πολίτευμα εκείνο όπου ο βασιλιάς έχει πολλές εξουσίες τις οποίες καθορίζει το Σύνταγμα.

βασιλευόμενη δημοκρατία: το πολίτευμα στο οποίο ο βασιλιάς είναι κληρονομικός με συμβολικό ρόλο και πολιτικά είναι ανεύθυνος. Η κυβέρνηση, που εκλέγεται από το λαό, παίρνει τις αποφάσεις.

Το ελληνικό κράτος από τα πρώτα του βήματα αντιμετώπισε οικονομικές δυσκολίες. Τα τελευταία τριάντα χρόνια του 19^{ου} αιώνα άρχισαν να δημιουργούνται καλύτερες συνθήκες: Αυξήθηκε η έκταση και ο πληθυσμός της Ελλάδας με την προσάρτηση της Θεσσαλίας και ενός τμήματος της νότιας Ηπείρου. Δημιουργήθηκαν βιομηχανίες και ναυπηγεία κυρίως από Έλληνες του εξωτερικού (παροικιακός Ελληνισμός).

10 Πίνακας του Κωνσταντίνου Βολανάκη. Τα εγκαίνια της διώρυγας της Κορίνθου. Η διώρυγα της Κορίνθου ήταν έργο της πολιτικής του Χαρίλαου Τρικούπη.

Ξεκίνησε η εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου, έγιναν σημαντικά έργα και μοιράστηκε η γη στους **ακτήμονες**. Η οικονομική ανάπτυξη βοήθησε στη δημιουργία **αστικής** και εργατικής **τάξης**. Η δημιουργία εργατικού τάξης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα είχε ως αποτέλεσμα τη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα.

Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα το μικρό ελληνικό κράτος είχε επεκτείνει τα αρχικά του σύνορα με την ένωση των νησιών του Ιονίου (1864), την προσάρτηση της Θεσσαλίας και μικρού τμήματος της Ηπείρου (1881).

Τι σημαίνει η λέξη

ακτήμονες: αυτοί που δεν έχουν κτηματική περιουσία, οι φτωχοί

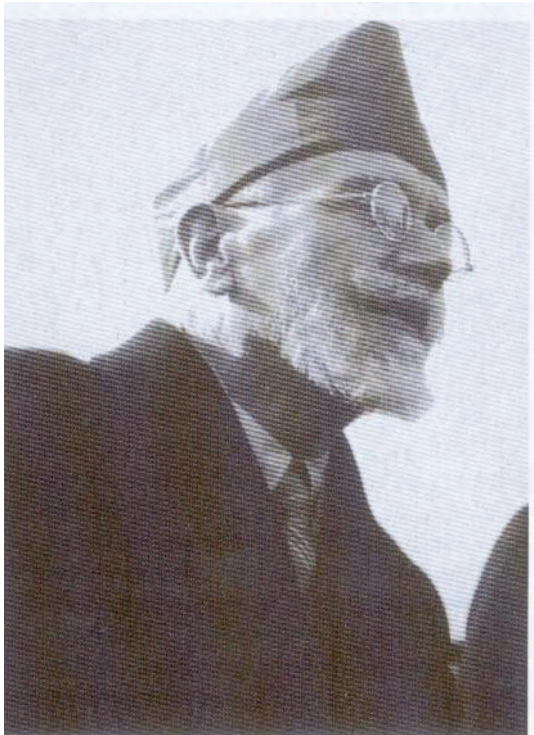
αστική τάξη: το σύνολο των πολιτών που δεν κάνουν χειρωνακτικές εργασίες, ζουν στις πόλεις και ασχολούνται με το εμπόριο, τη βιοτεχνία και την παροχή υπηρεσιών.

Αφού διαβάσατε για την οργάνωση του ελληνικού κράτους το 19^ο αιώνα, να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις:

- Πώς ονομάζεται το κείμενο που καθορίζει τον τρόπο οργάνωσης και διακυβέρνησης ενός κράτους;
- Πώς ονομάζεται το πολιτικό σύστημα, όταν ο βασιλιάς έχει όλες τις εξουσίες και κυβερνάει χωρίς σύνταγμα;
- Πώς ονομάζεται το πολίτευμα ενός κράτους, όταν ο βασιλιάς κυβερνάει με σύνταγμα που του δίνει όλες τις εξουσίες και πώς όταν αναγνωρίζεται ως αρχηγός του κράτους και έχει περιορισμένες εξουσίες;
- Με ποιο τρόπο σήμερα στις δημοκρατικές χώρες αποφασίζεται ποιος θα γίνει πρωθυπουργός μετά τις εκλογές;

Το Ελληνικό κράτος μεγάλωσε τον 20^ο αιώνα μετά από σκληρούς αγώνες (στους Βαλκανικούς πολέμους 1912-13) και στη διάρκεια του Α΄ & Β΄ Παγκόσμιου πολέμου.

Ο *Ελευθέριος Βενιζέλος* μεγάλωσε την έκταση της χώρας και πέτυχε την εσωτερική αναδιοργάνωσή της.

11 Ο Ελευθέριος Βενιζέλος

Ο Ε. Βενιζέλος έκανε πολύπλευρο έργο με κύριο στόχο τον **εκσυγχρονισμό** του κράτους. Οργάνωσε το στρατό και την εκπαίδευση με πιο σύγχρονες μεθόδους. Το κράτος έγινε πιο δίκαιο απέναντι στους πολίτες του. Κατοχυρώθηκαν οι ατομικές ελευθερίες. Δημιουργήθηκε εργατική νομοθεσία. Οργανώθηκαν οι εργαζόμενοι σε **σωματεία** και **συνεταιρισμούς**.

Τι σημαίνει η λέξη

εκσυγχρονισμός: η αλλαγή από μία παλιά κατάσταση σε μία καινούργια.

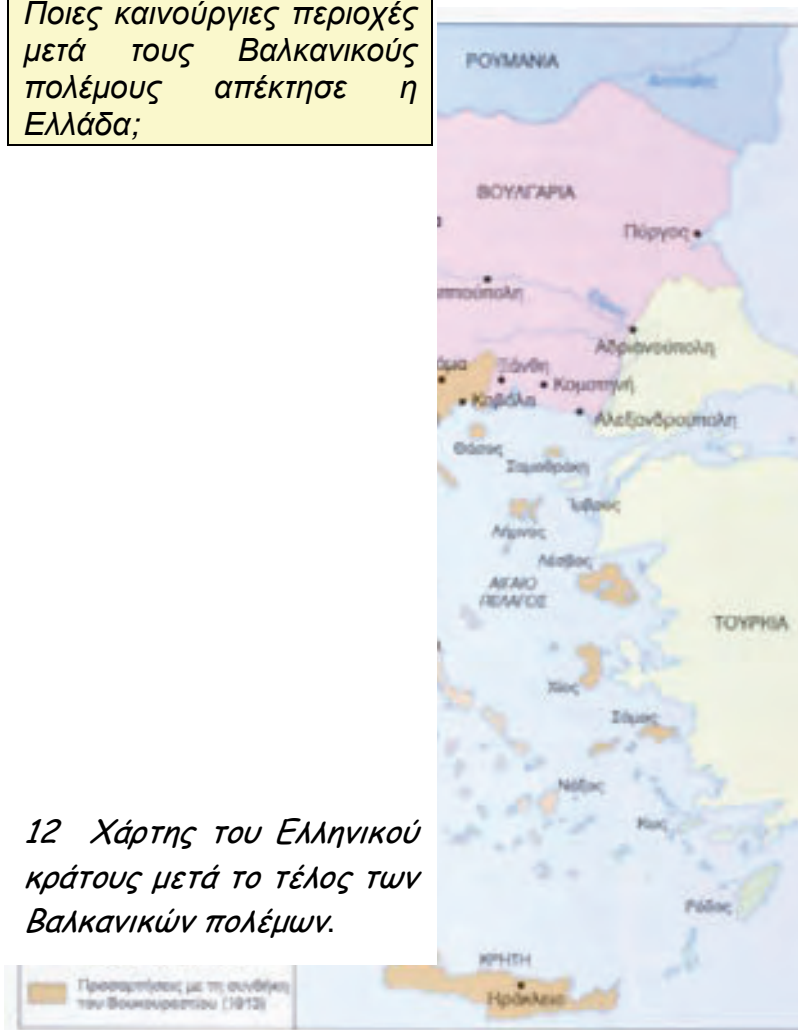
σωματεία: ενώσεις προσώπων που κάνουν την ίδια εργασία και έχουν στόχο να βοηθούν στην αντιμετώπιση των εργασιακών τους προβλημάτων

συνεταιρισμοί: σύλλογοι που τα μέλη τους συνεργάζονται για να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση.

Αφού συγκεντρώσατε περισσότερες πληροφορίες, να συζητήσετε για το έργο του Ελευθέριου Βενιζέλου.

Με τους Βαλκανικούς πολέμους η Ελλάδα σχεδόν διπλασίασε την έκτασή της και βελτίωσε την οικονομία της.

Ποιες καινούργιες περιοχές μετά τους Βαλκανικούς πολέμους απέκτησε η Ελλάδα;

12 Χάρτης του Ελληνικού κράτους μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων.

Η Ελλάδα ήταν με την πλευρά των νικητών του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου. Τα εδαφικά κέρδη όμως από τη συμμετοχή της στον πόλεμο δεν μπόρεσε να απολαύσει. Οι όροι της Συνθήκης, με τους οποίους απέκτησε καινούργια εδάφη, δεν εφαρμόστηκαν. Αντίθετα οδηγήθηκε σε μία νέα εκστρατεία στη Μικρά Ασία χωρίς προοπτικές. Η περιοχή αυτή είχε σημαντικό ελληνικό πληθυσμό με αρχαιότατη πολιτιστική παράδοση.

Θυμηθείτε από τότε οι Έλληνες είχαν εγκατασταθεί στην Μικρά Ασία (δείτε σ. 33).

Η εκστρατεία στη Μικρά Ασία κατέληξε σε καταστροφή (1922). Με τη **συνθήκη της Λωζάννης** (1923) λύθηκαν οριστικά οι εδαφικές διαφορές της Ελλάδας και της Τουρκίας. Αποτέλεσμα της συνθήκης ήταν η δημιουργία πολλών **προσφύγων**. Με ειδική ελληνοτουρκική **σύμβαση** προβλεπόταν η **υποχρεωτική ανταλλαγή** των ορθοδόξων Ελλήνων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας.

Στην ανταλλαγή δεν περιλαμβάνονταν οι Έλληνες ορθόδοξοι της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο και η αντίσταση των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής (1940-1944) δημιούργησε νέα προβλήματα: οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά. Τα προβλήματα μεγάλωσαν στη συνέχεια με τον **εμφύλιο** (1946-1949). Θετικό αποτέλεσμα του πολέμου ήταν η ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα (Συνθήκη του Παρισιού 1947).

13 Αφίσα του Κ. Γραμματόπουλου που φτιάχτηκε το 1941. Με την αφίσα αυτή προβάλλεται ο αγώνας των γυναικών της Πίνδου. Μετέφεραν πολεμοφόδια στα ελληνοαλβανικά σύνορα για να βοηθήσουν τον ελληνικό στρατό που αντιστεκόταν στην επίθεση των Ιταλών.

Τι σημαίνει η λέξη

συνθήκη της Λωζάννης: επίσημη διπλωματική συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Σύμφωνα με αυτή σύνορο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία ορίστηκε ο Έβρος ποταμός. Η Ελλάδα διατήρησε την κυριαρχία των νησιών του Αιγαίου εκτός από την Ίμβρο και την Τένεδο που τα πήρε η Τουρκία. Τα Δωδεκάνησα παρέμειναν υπό ιταλική κατοχή.

πρόσφυγες: οι άνθρωποι που αναγκάζονται να φύγουν από το μόνιμο τόπο εγκατάστασής τους, από τη χώρα τους.

σύμβαση: συμφωνία που έχει γίνει αποδεκτή από τα μέλη που την υπογράφουν.

εμφύλιος πόλεμος: πόλεμος που γίνεται μεταξύ ανθρώπων που ανήκουν στο ίδιο έθνος.

Μετά τον εμφύλιο άρχισε με αργά αλλά σταθερά βήματα η αναδιοργάνωση του κράτους. Σημαντικό ρόλο τότε έπαιξαν οι κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή

(1955-1963). Την προσπάθεια ανόρθωσης της χώρας εμπόδισε τη δεκαετία του '60 μία περίοδος πολιτικής αστάθειας. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν η **στρατιωτική δικτατορία** (1967-1974).

Μία νέα εποχή ξεκίνησε για την Ελλάδα με την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

- Η βασιλεία καταργήθηκε μετά από **δημοψήφισμα**.
- Νέο Σύνταγμα ψηφίστηκε. Πολίτευμα της Ελλάδας έγινε η **Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία**.
- Η Ελλάδα έγινε μέλος της **Ευρωπαϊκής Ένωσης** και απέκτησε κοινό νόμισμα, το Ευρώ (€), με τις άλλες χώρες της Ένωσης.

14 Ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής υπογράφει τη Συνθήκη Προσχώρησης της Ελλάδας στην Ευρώπη (28 Μαΐου 1979).

- Η εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής βελτίωσε τη θέση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Έγιναν καλύτερες οι συνθήκες ζωής για τους μειονοτικούς πληθυσμούς.
- Η εθνική συμφιλίωση έγινε πραγματικότητα. Αναγνωρίστηκε η **Εθνική Αντίσταση**.
- Δημόσια έργα, όπως η γέφυρα της Χαλκίδας, το Μετρό της Αθήνας, οι αθλητικές εγκαταστάσεις των Ολυμπιακών Αγώνων, η γέφυρα Ρίου-Αντιρρίου, εθνικό οδικό δίκτυο και άλλα, έκαναν καλύτερες τις συνθήκες της ζωής.

- Προγράμματα εκπαιδευτικά βοηθούν στην ομαλή ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.
- Η μικρή Ελλάδα έκανε φανερή στο σύγχρονο κόσμο την πολιτιστική παρουσία της.

*15 Ο Ανδρέας Παπανδρέου
ορκίζεται για τρίτη φορά
πρωθυπουργός μετά τις εκλογές του
Σεπτεμβρίου 1993.*

Τι σημαίνει η λέξη

δημοψήφισμα: εκλογές με τις οποίες ο λαός αποφασίζει για ένα σοβαρό θέμα. Διατυπώνει τη θέλησή του συνήθως ρίχνοντας ναι ή όχι.

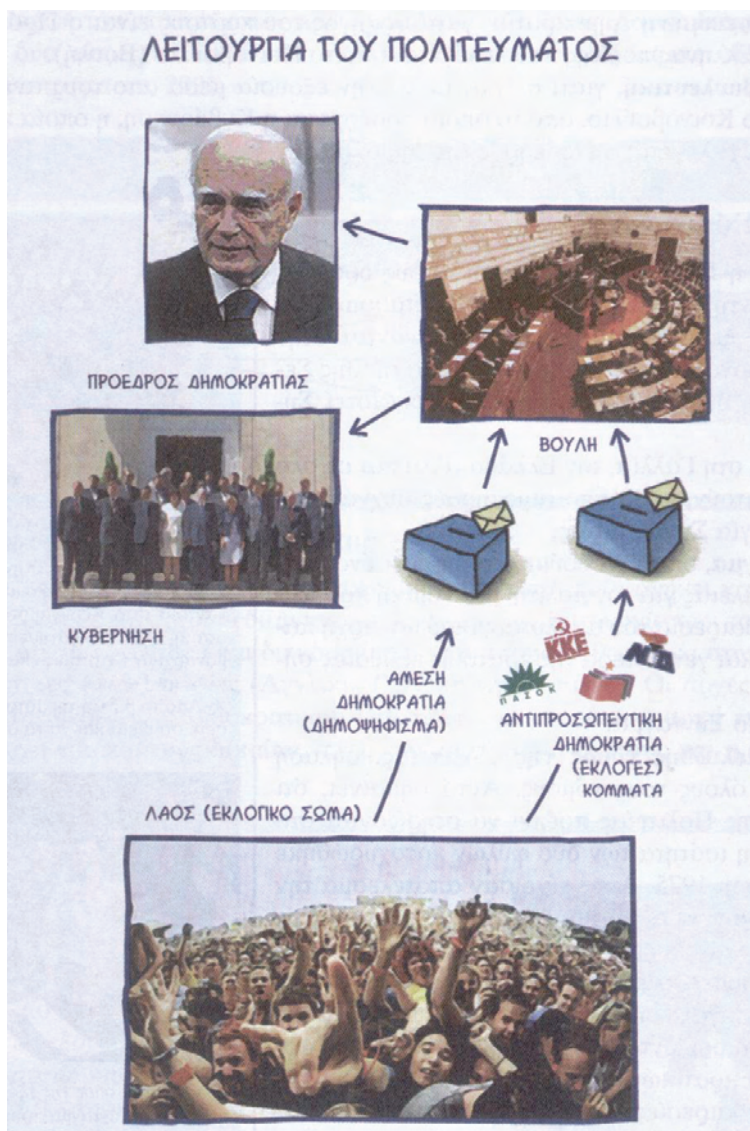
Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία: το πολίτευμα στο οποίο αρχηγός του κράτους είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Εκλέγεται από τη Βουλή και δεν έχει ουσιαστικές πολιτικές εξουσίες. Η κυβέρνηση που εκλέγεται από το λαό παίρνει τις αποφάσεις.

Ευρωπαϊκή Ένωση: σύνολο χωρών της Ευρώπης που έχουν κοινή οικονομική και εξωτερική πολιτική. Στα κράτη-μέλη ανήκει και η Ελλάδα. Αυτή η ένωση των χωρών της Ευρώπης βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη.

Εθνική Αντίσταση: ο αγώνας του ελληνικού λαού ενάντια στα γερμανικά στρατεύματα κατοχής στη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου.

Να εξηγήσετε την ονομασία και τον τρόπο λειτουργίας του σύγχρονου πολιτεύματος της Ελλάδας αφού λάβετε υπόψη σας το σχέδιο της εικόνας 18. Να αναφέρετε άλλες χώρες που έχουν ανάλογη μορφή πολιτεύματος.

16 Σχέδιο που παρουσιάζει τη λειτουργία του σύγχρονου πολιτεύματος της Ελλάδας.

Να προσέξετε το χάρτη της εικόνας 19. Να βρείτε πόσες και ποιες είναι οι χώρες που αποτελούν σήμερα την Ευρωπαϊκή Ένωση.

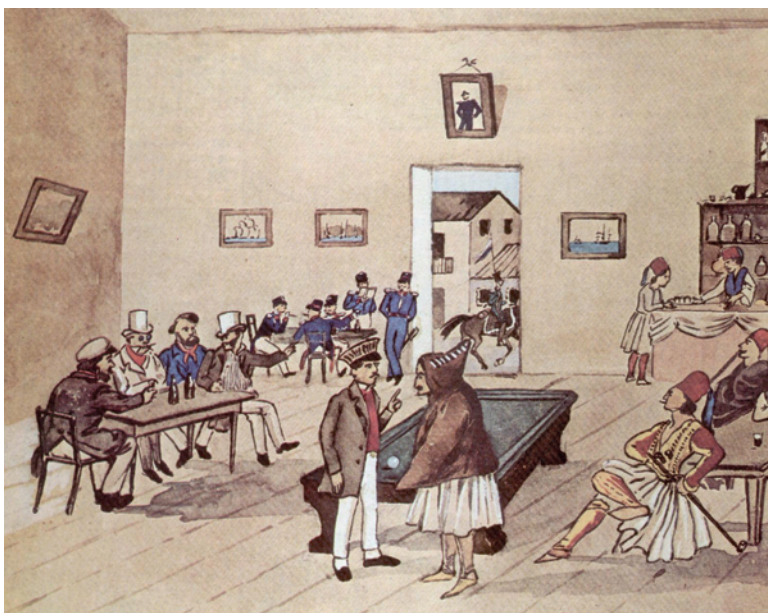
17 Χάρτης των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

γ. Ο σύγχρονος πολιτισμός της Ελλάδας

Ο σύγχρονος Ελληνισμός έχει να παρουσιάσει πολλά και ξεχωριστά επιτεύγματα πολιτισμού, στη λογοτεχνία, στην αρχιτεκτονική, στη ζωγραφική, στη μουσική, στο θέατρο, στις επιστήμες και στον αθλητισμό.

Η καθημερινή ζωή

Η ζωή των κατοίκων του ελληνικού κράτους το 19^ο αιώνα είχε πολλά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του παραδοσιακού τρόπου ζωής. Οι περισσότεροι Έλληνες ζούσαν σε αγροτικές περιοχές. Οι ασχολίες τους σχετίζονταν με την καλλιέργεια της γης. Η **ψυχαγωγία** τους συνδεόταν με τις τοπικές γιορτές, τα πανηγύρια και τις εκδηλώσεις που ένωναν τα μέλη της τοπικής κοινωνίας, όπως είναι οι αρραβώνες, οι γάμοι, οι βαπτίσεις. Οι άνθρωποι που ζούσαν στις πόλεις είχαν διαφορετικές συνήθειες, είχαν **αστικές**, όπως λέγονται, συνήθειες. Όταν δεν εργάζονταν, συγκεντρώνονταν στις πλατείες, στα καφενεία. Παρακολουθούσαν Καραγκιόζη, θέατρο, πήγαιναν σε συναυλίες και χορούς. Η συνθήκες σιγά-σιγά άλλαξαν. Οι περισσότεροι Έλληνες τον 20^ό αιώνα συγκεντρώθηκαν στις μεγάλες πόλεις, όπου οι συνθήκες της ζωής ήταν καλύτερες. Οι μεγάλες αλλαγές που έγιναν στη διάρκεια αυτού του αιώνα επηρέασαν τη ζωή όλων των Ελλήνων. Η χρήση της ηλεκτρικής ενέργειας, η τελειοποίηση των μέσων μετακίνησης, ο κινηματογράφος, τα επιτεύγματα της **τεχνολογίας**, όπως το ψυγείο, το πλυντήριο, η ηλεκτρική κουζίνα, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση και πολλά άλλα, άλλαξαν τις συνήθειες της ζωής για όλους, είτε κατοικούν στις πόλεις είτε συνεχίζουν να κατοικούν σε αγροτικές περιοχές.

18 Σχέδιο που παρουσιάζει τον εσωτερικό χώρο καφενείου στην Αθήνα, τα πρώτα χρόνια από τη δημιουργία του Ελληνικού κράτους.

19 Πίνακας που παρουσιάζει την πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα (μέσα 19^{ου} αιώνα).

20 Το έθιμο του
Θρακιώτικου γάμου
(φωτ. Τουριστικός οδηγός του
νομού Ξάνθης).

Να περιγράψετε τις εικόνες 18, 19, 20. Να συζητήσετε για τη ζωή των ανθρώπων που παρουσιάζουν οι εικόνες.

Τι σημαίνει η λέξη

ψυχαγωγία: ψυχική ευχαρίστηση που προέρχεται από παρακολούθηση θεαμάτων, συμμετοχή σε μουσικές, χορευτικές και αθλητικές εκδηλώσεις.

τεχνολογία: το σύνολο των επιτευγμάτων που καλύπτουν τις καθημερινές και πρακτικές ανάγκες του ανθρώπου.

Η λογοτεχνία

Σημαντικοί ποιητές παρουσιάζονται στα Επτάνησα, που δεν γνώρισαν την τουρκική κυριαρχία, από τα χρόνια της Επανάστασης. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο Διονύσιος Σολωμός. Οι δύο πρώτες στροφές από αυτό το ποίημα του «Ύμνος εις την Ελευθερία». μελοποιήθηκε και έγινε ο εθνικός ύμνος των Ελλήνων.

Να διαβάσετε και να εξηγήσετε το περιεχόμενο του Εθνικού Ύμνου.

Τον 20^ο αιώνα δύο Έλληνες ποιητές, ο Γιώργος Σεφέρης (1963) και ο Οδυσσέας Ελύτης (1978), βραβεύτηκαν με το **Νόμπελ** λογοτεχνίας. Το έργο αρκετών λογοτεχνών έχει μεταφραστεί σε άλλες γλώσσες, όπως του Κ. Καβάφη, του Ν. Καζαντζάκη, του Γ. Ρίτσου, του Αντώνη Σαμαράκη και άλλων.

21 Ο Γιώργος Σεφέρης παραλαμβάνει το Νόμπελ Λογοτεχνίας από τη Σουηδική Ακαδημία (1963).

22 Ο Οδυσσέας Ελύτης μιλάει στα μέλη της Σουηδικής Ακαδημίας πριν παραλάβει το Νόμπελ Λογοτεχνίας (1978).

Τι σημαίνει η λέξη

Νόμπελ: διεθνές βραβείο μεγάλης σημασίας που δίνεται από τη Σουηδική Βασιλική Ακαδημία Επιστημών σε επιστήμονες, λογοτέχνες και άτομα που ξεχώρισαν για το έργο τους στη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης.

Η αρχιτεκτονική

Το 19^ο μέχρι και τα μέσα του 20ού αιώνα σε πολλές περιοχές της Ελλάδας κτίζονται σπίτια με τον παραδοσιακό τρόπο. Τα σπίτια της Μακεδονίας, της Θράκης, της Ηπείρου, της περιοχής του Πηλίου και τα νησιώτικα είναι τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

23, 24 Σπίτια στην Ξάνθη κατασκευασμένα σύμφωνα με την τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική (φωτ. Τουριστικός οδηγός του νομού Ξάνθης).

Στην Ευρώπη δημιουργήθηκε το καλλιτεχνικό κίνημα του **νεοκλασικισμού** από την επίδραση της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής. Νεοκλασικά κτίρια διατηρούνται μέχρι σήμερα στην Αθήνα, στην Ερμούπολη της Σύρου, στην Πάτρα και σε άλλες μεγάλες πόλεις.

Τι σημαίνει η λέξη νεοκλασικισμός: η καλλιτεχνική τάση που χρησιμοποιεί στοιχεία της κλασικής αρχαιότητας. Τοποθετείται χρονικά στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου}.

25 Χαρακτηριστικό δείγμα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής του 19^{ου} αιώνα είναι το Πανεπιστήμιο της Αθήνας

26 Το Δημαρχείο (έργο του γνωστού αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλερ) και η κεντρική πλατεία της Ερμούπολης Σύρου. Η Ερμούπολη της Σύρου ήταν ένα σημαντικό εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο της Ελλάδας κατά τον 19^ο αιώνα. Η οικονομική ανάπτυξη των κατοίκων βοήθησε στην οικοδόμηση πολλών νεοκλασικών κατοικιών που διατηρούνται μέχρι σήμερα.

Η γλυπτική

Το 19^ο αιώνα οι Έλληνες γλύπτες είναι επηρεασμένοι από το νεοκλασικισμό. Παράλληλα στα έργα τους αποδίδουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, όταν φτιάχνουν τα αγάλματα συγκεκριμένων προσώπων. Τον 20^ο αιώνα οι γλύπτες επηρεάζονται από τα μοντέρνα ευρωπαϊκά ρεύματα.

27 Ταφικό μνημείο από το Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών. Χαρακτηριστικό δείγμα της γλυπτικής των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Η ζωγραφική

Τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα οι Έλληνες ζωγράφοι είναι επηρεασμένοι από την ευρωπαϊκή ζωγραφική. Ζωγραφίζουν ιστορικά θέματα, πρόσωπα και σκηνές της **αστικής ζωής**. Τον 20^ό αιώνα η βυζαντινή και η λαϊκή παράδοση διατηρήθηκε στο έργο σημαντικών ζωγράφων. Αξιόλογο ήταν το έργο του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου. Από αυτές τις παραδόσεις διαμορφώνεται το έργο του Φώτη Κόντογλου και του Γιάννη Τσαρούχη. Σπουδαίοι ζωγράφοι του 20^{ου} αιώνα, όπως ο Κ. Παρθένης, ο Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας, ο Σπύρος Βασιλείου, ο Γ. Μόραλης, ο Ν. Εγγονόπουλος και άλλοι, συνδυάζουν στο έργο τους στοιχεία της παράδοσης με τα μοντέρνα ρεύματα της ευρωπαϊκής ζωγραφικής.

Τι σημαίνει η λέξη

αστική ζωή: η ζωή στην πόλη

28 Πίνακας του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου. Θέμα του είναι ο Ερωτόκριτος και η Αρετούς.

29 Πίνακας του Φώτη Κόντογλου. Θέμα του είναι οι Κλέφτες.

Να παρατηρήσετε με προσοχή τις εικόνες 7 (σ. 85) και 29, 30, 31 (σ. 108). Να συζητήσετε για τις επιδράσεις των ζωγράφων που έκαναν τους πίνακες, αφού λάβετε υπόψη σας τα θέματα τους και τον τρόπο που ζωγραφίζονται.

30 Γυναίκες από την Αταλάντη. Πίνακας του Γιάννη Τσαρούχη.

31 Πίνακας του Γιάννη Τσαρούχη. Παρουσιάζει ένα Ναύτη, αγαπημένο θέμα του ζωγράφου.

32 Πίνακας του Νικόλαου Γύζη. Η Δόξα (1898).

Ο Ν. Γύζης ζωγράφισε πίνακες με θέματα που προέρχονταν από την καθημερινή ζωή και γεγονότα της περιόδου της Οθωμανικής κυριαρχίας και του Αγώνα.

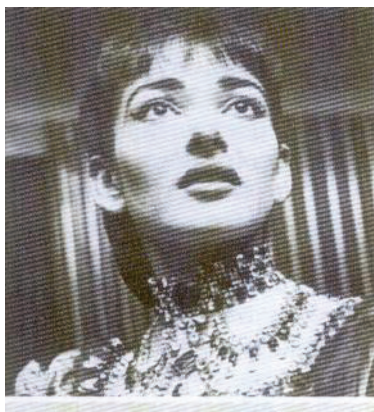

Προσπαθήστε να εξηγήσετε το θέμα του πίνακα.

Η μουσική

Στην **κλασική μουσική** διακρίθηκαν παγκοσμίως σπουδαίοι καλλιτέχνες, όπως ο συνθέτης και μαέστρος Δημήτρης Μητρόπουλος, η **λυρική τραγουδίστρια** Μαρία Κάλλας. Μετά τον ερχομό των προσφύγων τα ακούσματα της Ανατολής δημιούργησαν το **ρεμπέτικο**, ένα είδος λαϊκού τραγουδιού που αρχικά έγινε αποδεκτό μόνο σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες της λαϊκής τάξης. Αργότερα όμως τραγουδήθηκε και

συνεχίζει να τραγουδιέται από όλο τον ελληνικό λαό. Εκπρόσωποι του ήταν οι λαϊκοί συνθέτες Μάρκος Βαμβακάρης, Βασίλης Τσιτσάνης, Γιώργος Παπαϊωάννου και άλλοι. Η ελληνική μουσική που συνδύασε στοιχεία της παράδοσης και της δυτικής μουσικής έγινε γνωστή από το έργο του Μάνου Χατζιδάκη, του Μίκη Θεοδωράκη, του Σταύρου Ξαρχάκου και άλλων.

33 Μαρία Κάλλας

34 Οι συνθέτες Μίκης Θεοδωράκης, Μάνος Χατζιδάκης και Σταύρος Ξαρχάκος (φωτ. ΔΟΛ).

Τι σημαίνει η λέξη

κλασική μουσική: η σοβαρή μουσική, οι δημιουργίες των μεγάλων συνθετών της δυτικοευρωπαϊκής παράδοσης.

λυρική τραγουδίστρια: η τραγουδίστρια της όπερας.

εμπορικότητα: η ικανότητα για κερδοφόρες επιχειρήσεις.

Χωριστείτε σε 3-4 ομάδες και να παρουσιάσετε ένα τραγούδι που σας αρέσει. Η κάθε ομάδα να παρουσιάσει: ένα ρεμπέτικο, ένα τραγούδι του Μάνου Χατζιδάκη, ένα του Μίκη Θεοδωράκη, ένα του Σταύρου Ξαρχάκου ή άλλου σύγχρονου Έλληνα συνθέτη. Να γράψετε και να μάθετε τους στίχους του.

Το θέατρο και ο κινηματογράφος

Στα μέσα περίπου το 20^ο αιώνα ξεκίνησε η προσπάθεια για να παιχτούν παραστάσεις αρχαίου δράματος. Αρχαία θέατρα άρχισαν να χρησιμοποιούνται για να δοθούν παραστάσεις με έργα αρχαίων κλασικών. Στις παραστάσεις αυτές ξεχώρισαν πολλοί ηθοποιοί, όπως η Κατίνα Παξινού, ο Αλέξης Μινωτής, η Μελίνα Μερκούρη, ο Μάνος Κατράκης, η Άννα Συνοδινού, η Ειρήνη Παπά και άλλοι. Αρκετοί Έλληνες ηθοποιοί έκαναν διεθνή καριέρα και ασχολήθηκαν με τον κινηματογράφο. Ο ελληνικός κινηματογράφος, αν και είχε ως στόχο την **εμπορικότητα**, είχε και καλλιτεχνική ποιότητα. Έδωσε την ευκαιρία να γίνουν γνωστά πολλά ταλέντα.

35 Το Ηρώδειο κατά τη διάρκεια παράστασης. Είναι ωδείο των ρωμαϊκών χρόνων, κατασκευασμένο κάτω από το βράχο της Ακρόπολης. Χρησιμοποιείται σήμερα για παραστάσεις αρχαίου δράματος και άλλες σοβαρές καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, στη διάρκεια του καλοκαιριού.

Οι επιστήμες

Στην Ελλάδα δεν δημιουργήθηκαν μεγάλα ερευνητικά κέντρα. Πολλοί Έλληνες επιστήμονες εργάστηκαν στο εξωτερικό και ξεχώρισαν. Χαρακτηριστικά παραδείγματα ο μαθηματικός Κωνσταντίνος Καραθεοδωρής, ο γιατρός Γεώργιος Παπανικολάου, γνωστός από το **τεστ πρόληψης** του καρκίνου στις γυναίκες, ο φυσικός Δημήτριος Νανόπουλος και άλλοι.

Τα κατάλοιπα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού βοήθησαν στην ανάπτυξη της αρχαιολογικής έρευνας και στην ανάδειξη σημαντικών αρχαιολόγων. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις ο Σπυρίδων Μαρινάτος που ανακάλυψε την προϊστορική πόλη του Ακρωτηρίου της Θήρας, ο Μανόλης Ανδρόνικος που έφερε στο φως τους βασιλικούς τάφους της Βεργίνας και πολλοί άλλοι.

Να συνδέσετε το έργο των αρχαιολόγων που αναφέραμε με τα ευρήματα των εικόνων 13, 14, 15, 16 (σ.21) και 10, 11 (σ.49). Να τα περιγράψετε και να αναφέρετε τις εντυπώσεις που σας δημιουργούν.

Τι σημαίνει η λέξη

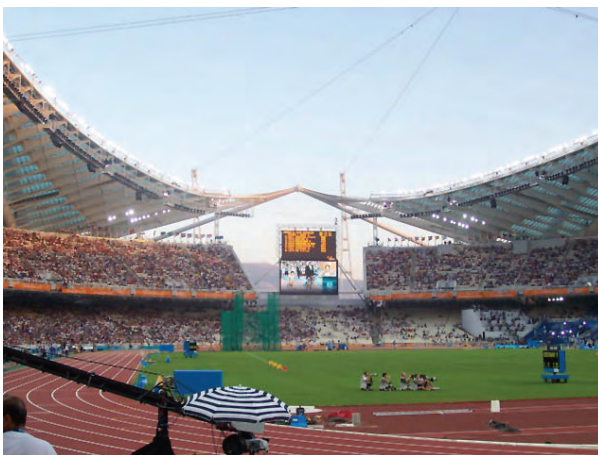
τεστ πρόληψης: ιατρική μέθοδος γρήγορης αναγνώρισης μιας αρρώστιας.

*36 Ο πρωθυπουργός
Κωνσταντίνος Καραμανλής
ενημερώνεται από τον καθηγητή
Μανόλη Ανδρόνικο για τα
ευρήματα των ανασκαφών της
Βεργίνας.*

Ο αθλητισμός

Η φήμη της Ελλάδας ταξίδεψε το 2004 σε όλο τον κόσμο με την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα. Η Ελλάδα έδειξε στην οικουμένη το πολιτιστικό της παρελθόν, αλλά και τις δυνατότητες που έχει ως σύγχρονο και δημοκρατικό κράτος. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες γεννήθηκαν στο αρχαίο ιερό της Ολυμπίας. Οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες ξεκίνησαν πάλι από την Ελλάδα, στην Αθήνα το 1896. Τις τελευταίες δεκαετίες αρκετοί Έλληνες αθλητές του στίβου, της άρσης βαρών, αλλά και άλλων αθλημάτων, όπως του ποδοσφαίρου και του μπάσκετ, είναι γνωστοί σε όλο το σύγχρονο κόσμο.

37 Το Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο της Αθήνας (ΟΑΚΑ) κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004.

(φωτ. Β. Πανάγος)

Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για τα αθλήματα των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων. Σε ποια έχουν ξεχωρίσει Έλληνες αθλητές;

Λέξεις και έννοιες που πρέπει να γνωρίζετε

Αγώνας Ανεξαρτησίας - φιλελληνισμός - Σύνταγμα - αρχή της δεδηλωμένης - ακτήμονες - αστική τάξη - εκσυγχρονισμός - Συνθήκη της Λωζάννης - πρόσφυγες - υποχρεωτική ανταλλαγή - εμφύλιος - στρατιωτική δικτατορία - Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία - Ευρωπαϊκή Ένωση - Εθνική Αντίσταση - τεχνολογία - Εθνικός Ύμνος - Νόμπελ λογοτεχνίας - παραδοσιακή αρχιτεκτονική - νεοκλασικά - ζωγραφική - κλασική μουσική - ρεμπέτικο τραγούδι - αρχαίο δράμα - θέατρο - τεστ Παπανικολάου - αρχαιολογική έρευνα - Ολυμπιακοί αγώνες

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Ο πολιτισμός

- Ασδραχάς Σπ., *Ιστορική έρευνα και ιστορική παιδεία: Πραγματικότητες και προοπτικές*, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, Αθήνα 1982
- Bloch M., *Απολογία για την Ιστορία. Το επάγγελμα του Ιστορικού*, μετ. Κ. Γαγανάκης, Εναλλακτικές εκδόσεις/Δοκίμια 2, Αθήνα 1994
- Carr E. H., *Τι είναι Ιστορία. Σκέψεις για τη θεωρία της ιστορίας και το ρόλο του ιστορικού*, μετ. Α. Παππάς, Γνώση, Αθήνα 1999
- Detienne M., *Συγκρίνοντας τα μη συγκρίσιμα*, μετ. Πελαγία Μαρκέτου, Μεταίχιμο, Αθήνα 2003
- Δημαράς Κ. Θ. & Σβορώνος Ν., *Η μέθοδος της ιστορίας: Ιστοριογραφικά και αυτοβιογραφικά σχόλια*, Άγρα, Αθήνα 1995
- Dosse F., *Η ιστορία σε ψίχουλα*, μετ. Αγγ. Βλαχοπούλου, Παν. Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000
- Encyclopédie de la Pléiade, *Ιστορία και μέθοδοί της*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1981 Α΄. *Γενικά προβλήματα*, μετ. Ε. Στεφανάκη
- Goff J.Le, Nora P., *Το έργο της Ιστορίας*, μετ. Κ. Μισσοτάκη, Ν. Σαββάτης, τ. Α,Β,Γ, Ράππα, Αθήνα 1975
- Goff J.Le, *Ιστορία και μνήμη*, μετ. Ε. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1998
- Hodder I., *Διαβάζοντας το παρελθόν*, μετ. Π. Μουτζουρίδης, Κ. Νικολέντζος, Μ. Τσούλη, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2002
- Iggers G., *Η Ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα*, μετ. Π. Ματάλας, Νεφέλη, Αθήνα 1999
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (ΙΕΕ), τ. Α΄ - ΙΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών
- Larousse, *Ιστορία της τέχνης, επιστ. επιμέλεια Χρυσάνθος Χρήστου*, μετ. Γ. Παρίσης, Μ. Λιάπη, τ. 1-5, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1990
- Noiriel G., *Τι είναι η σύγχρονη ιστορία;*, μετ. Μ. Κορασίδου, Gutenberg, Αθήνα 2005
- Uscatescu G., *Σύντομη θεωρία και ιστορία του πολιτισμού*, μετ. άγνωστος, Γρηγόρης, Αθήνα 1986
- Χρήστου Χρ., *Πολιτισμός και ιστορία*, Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη 1973

Οι πολιτισμοί του Αιγαίου

- Barber R. L. N., *Οι Κυκλάδες στην Εποχή του Χαλκού*, μετ. Ο. Χατζηναστασίου, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1994
- Hood S., *Η τέχνη στην προϊστορική Ελλάδα*, μετ. Μ. Παντελίδου, Θ. Ξένος, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987
- Θεοχάρης Δ.: *Νεολιθική Ελλάς*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1973
- Παπαθανασόπουλος Γ.: *Νεολιθικά – Κυκλαδικά*, Μέλισσα, Αθήνα 1981
- Treuil R., Darcque P., Poursat J.-Cl., Touchais G. 1996: *Οι πολιτισμοί του Αιγαίου*, μετ. Ο. Πολυχρονοπούλου, Α. Φίλιππα-Touchais, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1996

Ο πρώτος ελληνικός πολιτισμός

- Βασιλικού Ντ., *Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός*, Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα 1995
- Chadwick J., *Ο Μυκηναϊκός Κόσμος*, μετ. Κ. Πετρόπουλος, Gutenberg, Αθήνα 1997
- Μυκηναϊκός Κόσμος, *Ο Μυκηναϊκός Κόσμος: Πέντε αιώνες πρώιμου ελληνικού πολιτισμού 1600-1100 π.Χ.*, Υπουργείο Πολιτισμού – Ελληνικό τμήμα ICOM, Αθήνα 1988
- Μυλωνάς Γ., *Πολύχρυσοι Μυκήναι*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1983
- Ruipérez M. & Melena J., *Οι Μυκηναίοι Έλληνες*, μετ. Μ. Παναγιωτίδου, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1996

Η προετοιμασία για τη μεγάλη ανάπτυξη

- Bengtson H., *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος: Από τις απαρχές μέχρι τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία*, μετ. Α. Γαβρίλης, Μέλισσα, Αθήνα 1979
- Boardman J., *Οι αρχαίοι Έλληνες στην υπερπόντια εξάπλωσή τους*, μετ. Η. Ανδρεάδη, Καρδαμίτσα. Αθήνα 1996
- Botsfort G. & Robinson C., *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, μετ. Σ. Τσιτσώνης, ΜΙΕΤ, τ. 1-2, Αθήνα 1977-1979
- Bury J. & Meiggs R., *Η ιστορία της Ελλάδας μέχρι το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου*, μετ. Ρ. Τατάκη, Κ. Πετρόπουλος, Α. Παπαδημητρίου-Γραμμένου, Κ. Μπουραζέλης, Α. Ματθαίος, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978
- Camp J., Fisher E., *Θεοί, Ήρωες και Σοφοί. Ανακαλύπτοντας τον κόσμο των Αρχαίων Ελλήνων*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2005
- Drews R., *Η έλευση των Ελλήνων*, μετ. Τ. Σιέτη, Οδυσσεάς, Αθήνα 1997
- Glantz G., *Η ελληνική "πόλις"*, μετ. Α. Σακελλαρίου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1978
- Finley M., *Ο κόσμος του Οδυσσεά*, μετ. Σ. Μαρκιανός, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1998
- Hopper R. J., *Οι πρώτοι Έλληνες: Από την προϊστορία ως τις απαρχές της Ιστορίας*, μετ. Τ. Δαρβέρης, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989
- Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, τ. 1-7, Ελληνικά Γράμματα Μαζαράκης-Αινιάν Αλ., *Όμηρος και Αρχαιολογία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000
- Μαστραπάς Α., *Η Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου και οι πηγές της*, Πατάκης, Αθήνα 2003
- Mossé Cl., Schnapp-Gourbeillon A., *Επίτομη ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2000-31 π.Χ.)*, μετ. Λ. Στεφάνου, Παπαδήμας, Αθήνα 1996
- Mossé Cl., *Η αρχαϊκή Ελλάδα: Από τον Όμηρο ως τον Αισχύλο (8^{ος}-6^{ος} αι. π.Χ.)*, μετ. Σ. Πασχάλης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1987
- Osborne R., *Η γένεση της Ελλάδας 1200-479 π.Χ.*, μετ. Τ. Σιέτη, Οδυσσεάς, Αθήνα 2000
- Page D., *Η Ιλιάς και η ιστορία*, μετ. Κ. Πανηγύρης, Παπαδήμας, Αθήνα 1986
- Polignac F. De, *Η γέννηση της αρχαίας ελληνικής πόλης*, μετ. Ν. Κυριαζόπουλος, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000
- Roursat J.-Cl., *Η προκλασική Ελλάδα: Από τις απαρχές της έως το τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ.*, μετ. Γ. Δρόσος, Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1998
- Ραμού-Χασιάδη Α., *Από τη φυλετική κοινωνία στην πολιτική*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1982
- Schuller W., *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας: Από την κρητομικηναϊκή εποχή ως το τέλος των κλασικών χρόνων*, μετ. Α. Καμάρα, Χ. Κοκκίνια, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1999
- Wilcken U., *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, μετ. Ι. Τουλουμάκος, Παπαζήσης, Αθήνα 1976

Η μεγάλη ανάπτυξη

- Ανδρόνικος Μ. κ.ά., *Φίλιππος βασιλεύς Μακεδόνων*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1980
- Austin M. M., Vidal-Naquet P., *Οικονομία και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα*, μετ. Τ. Κουκουλιός, Δαίδαλος-Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1998
- Baltrusch E., *Σπάρτη. Η ιστορία, η κοινωνία και ο πολιτισμός της αρχαίας λακωνικής πόλης*, μετ. Χ. Μπαλόγλου, Παπαδήμας, Αθήνα 2004
- Blume H.-D., *Εισαγωγή στο αρχαίο θέατρο*, μετ. Μ. Ιατρού, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989
- Boardman J., *Αρχαία ελληνική τέχνη*, μετ. Α. Παππάς, Υποδομή, Αθήνα 1980
- Cartledge P., *Οι Σπαρτιάτες*, μετ. Α. Φιλιππάτος, Α.Α. Λιβάνης, Αθήνα 2004
- Cohen R., *Αθηναϊκή Δημοκρατία: Από τη γέννηση ως το θάνατό της*, μετ. Αλ. Κόντος, Ειρμός, Αθήνα 1992
- Emlyn-Jones Ch., Hardwick L., (The Open University), *Αθήνα: Ο χρυσός αιώνας*, μετ. Σ. Σταυροπούλου, Π. Κουτσουμπός, Αθήνα 1992

- Hammond N. G. L., *Μέγας Αλέξανδρος ένας ιδιοφυής*, μετ. Π. Θεοδωρίδης, Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1997
- Hammond N. G. L., *Το Μακεδονικό κράτος: Γένεση, θεσμοί και ιστορία*, μετ. Δ. Γκούσκος, Ε. Σακελλάριος, Παπαζήσης, Αθήνα 1999
- Hardwick L., (The Open University), *Κοινωνική ιστορία της αρχαίας Αθήνας*, μετ. Ν. Αλβανού, Π. Κουτσουμπός, Αθήνα 1985
- Flacelière R., *Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, μετ. Γ. Βανδώρος, Παπαδήμας, Αθήνα 1985
- Freeman K., *Τα σχολεία στην αρχαία Ελλάδα*, μετ. Α. Κόντος, Δόμιος, Πειραιάς 2001
- Κοκκορού-Αλευρά Γ., *Η τέχνη της αρχαίας Ελλάδας: Σύντομη ιστορία (1050-50 π.Χ.)*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990
- Μαστραπάς Α., *Η πόλις και το άστυ των Αθηνών*, Πατάκης, Αθήνα 2003
- Mossé Cl., *Ο πολίτης στην αρχαία Ελλάδα: Γένεση και εξέλιξη της πολιτικής σκέψης και πράξης*, μετ. Ι. Παπακωνσταντίνου, Σαββάλας, Αθήνα 1996
- Rice E., *Αλέξανδρος ο Μέγας*, μετ. Δ. Ρισσάκη, Νεφέλη, Αθήνα 2003
- Romilly J. De, *Αρχαία ελληνική τραγωδία*, μετ. Ε. Δαμιανού-Χαραλαμποπούλου, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1976
- Σακελλαρίου Μ., *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000
- Starr Ch. G., *Η γέννηση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας: Η Εκκλησία κατά τον 5^ο αι. π.Χ.*, μετ. Μ. Καρδαμίτσα-Ψυχογιού, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1991
- Τιβέριος Μ., *Εισαγωγή στην αρχαία ελληνική τέχνη*, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα 1995

Η εξάπλωση του ελληνικού πολιτισμού

- Boardman J., Griffin J., Murray O.: (Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης), *Η Ελλάδα και ο Ελληνιστικός Κόσμος*, μετ. Α. Τσοτσορού-Μουστάκα, Νεφέλη, Αθήνα 1996
- Ei-Abbadī M.: *Η αρχαία βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας*, μετ. Λ. Κασίμη, Σμίλη, Αθήνα 1998
- Franke P. R.: *Η Μικρά Ασία στους ρωμαϊκούς χρόνους: Τα νομίσματα καθρέφτης της ζωής των Ελλήνων*, μετ. Γ. Τουράτσογλου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985
- Garnsey P. & Saller R.: *Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία: Οικονομία, κοινωνία και πολιτισμός*, μετ. Β. Αναστασιάδης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1995
- Gehrke H.-J.: *Ιστορία του Ελληνιστικού Κόσμου*, μετ. Α. Χανιώτης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000
- Κρεμμυδάς Β., Μαρκιανός Σ.: *Ο Αρχαίος Κόσμος: Ελληνιστικοί χρόνοι – Ρώμη, Γνώση*, Αθήνα 1985
- Livingstone R.: *Η αποστολή της Ελλάδας: Κοσμοαντιλήψεις και στάσεις ζωής στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα*, μετ. Χ. Τσαλικίδου, Γ. Αβραμίδης, Θύραθεν, Θεσσαλονίκη 2001
- Pollitt J.: *Η τέχνη στην Ελληνιστική εποχή*, μετ. Α. Γκαζή, Παπαδήμας, Αθήνα 1994
- Ramage N. & Ramage A.: *Ρωμαϊκή τέχνη από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο*, μετ. Χ. Ιωακειμίδου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000
- Rostovtzeff M.: *Ρωμαϊκή Ιστορία*, μετ. Β. Κάλφογλου, Παπαζήσης, Αθήνα 1984
- Τσιμπουκίδης Δ.: *Ιστορία του Ελληνιστικού Κόσμου*, Παπαδήμας, Αθήνα 1983
- Walbank F.: *Ο Ελληνιστικός Κόσμος*, μετ. Τ. Δαρβέρης, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993

Ο Βυζαντινός πολιτισμός

- Brown P., *Ο Κόσμος της Ύστερης Αρχαιότητας 150-750 μ.Χ.*, μετ. Ε. Σταμπόγλη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998

- Brown P., *Η δημιουργία της Ύστερης Αρχαιότητας*, μετ. Θ. Νικολαΐδης, Εστία, Αθήνα 2001
- Cameron A., *Η Ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία*, μετ. Ι. Κράλλη, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000
- Γλύκατζη-Αρβελέρ Ε., *Η πολιτική ιδεολογία του Βυζαντινού κράτους*, μετ. Τ. Δρακοπούλου, Αθήνα 1977
- Γοδεφρείδου Βιλλαρδουίνου, *Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης*, μετ. Κ. Αντύπας, Χατζηνικολή, Αθήνα 1985
- Delvoye Ch., *Βυζαντινή τέχνη*, μετ. Μαντώ Παπαδάκη, τ.Α΄, Β΄, Παπαδήμας, Αθήνα 1975, 1976
- Dodds E., *Εθνικοί και Χριστιανοί σε μία εποχή αγωνίας*, μετ. Κ. Αντύπας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995
- Καραγιαννόπουλος Ι.Ε., *Το Βυζαντινό κράτος*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996
- Κρεμμυδάς Β., Πισπιρίγκου Φ., *Ο μεσαιωνικός Κόσμος*, Γνώση, Αθήνα 1985
- Obolensky D., *Η Βυζαντινή Κοινοπολιτεία. Η Ανατολική Ευρώπη, 500-1453*, μετ. Γ. Τσεβρεμές, τ. Α΄, Β΄, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991
- Ostrogorsky G., *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, μετ. Ι. Παναγόπουλος, τ. Α΄, Β΄, Βασιλόπουλος, Αθήνα 1978
- Rice D.T., *Βυζαντινή τέχνη*, μετ. Α. Παππάς, Υποδομή, Αθήνα 1994
- Runsiman S., *Βυζαντινός πολιτισμός*, μετ. Δ. Δετζώρτζη, Γαλαξίας-Ερμείας, Αθήνα 1978
- Σβορώνος Ν., *Το Ελληνικό Έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, Πόλις, Αθήνα 2004
- Τζεργιάς Π., *Το άλλο Βυζάντιο. Η προσφορά της Κωνσταντινούπολης στην Ευρώπη*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1995
- Χριστοφιλοπούλου Αικ, *Βυζαντινή Ιστορία*, τ. Α-Γ, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991-1997
- Ζακυθινός Δ., *Βυζαντινή Ιστορία 324-1071*, Μυρτίδη, Αθήνα 1972

Ο Ελληνισμός κάτω από ξένη κυριαρχία

- Alexiou M., Bakker W., Bancroft-Marcus R., Holton D. κ.ά. 1997: *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, μετ. Ν. Δεληγιαννάκη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1997
- Ασδραχάς Σ., *Κοινωνία και Οικονομία ιη΄ και ιθ΄ αι.*, Ερμής, Αθήνα 1982
- Εβλιά Τσελεμπί, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, απόδοση Ν. Χειλαδάκης, Εκάτη, Αθήνα
- Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000: *Η Οθωμανική κυριαρχία 1770-1821*, τ.1,2, Τα Νέα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003
- Κιτρομηλίδης Π.Μ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996
- Κορρέ-Ζωγράφου Κ., *Παραδοσιακή ζωή και τέχνη (στα κείμενα των περιηγητών) 15^{ος}-19^{ος} αι.*, Αθήνα 2003
- Κρεμμυδάς Β., *Νεότερη Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή*, Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2001
- Πάλλης Α. Α., *Σελίδες από τη ζωή της παλιάς γενιτσαρικής Τουρκίας. Κατά την περιγραφή του Τούρκου περιηγητή του 17αι. Εβλιά Τσελεμπί*, Εκάτη, Αθήνα 1990
- Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1976
- Σβορώνος Ν., *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1982
- Tazartes M., *Ελ Γκρέκο*, μετ. Σ. Γιαννέτσου, Η Καθημερινή, Αθήνα 2005
- Υπουργείο Πολιτισμού, *Εικόνες της Κρητικής τέχνης (Από τον Χάνδακα ως την Μόσχα και την Αγία Πετρούπολη)*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα 1993
- Φίνλεϋ Γ., *Ιστορία της τουρκοκρατίας και της ενετοκρατίας στην Ελλάδα*, μετ. Μ. Γαρίδης, Τολίδης, Αθήνα 1972

Wittek P., Η γένεση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, μετ. Ευ. Μπάλτα, Πορεία, Αθήνα 1988

Ζακυθινός Δ., *Μεταβυζαντινά και Νέα Ελληνικά*, Αθήνα 1978

Ο πολιτισμός του Νέου Ελληνισμού

Amandry A., *Η Ελληνική Επανάσταση σε γαλλικά κεραμικά του 19^{ου} αιώνα*, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Αθήνα 1982

Beaton R., *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Νεφέλη, Αθήνα 1986

Βερέμης Θ., Κρεμμυδάς Β., *Ο Σύγχρονος Κόσμος*, Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2001

Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας*, τ. Α-ΣΤ, Πατάκης, Αθήνα 1998

Γεωργιάδου Α., *Ιδανικές φωνές κι αγαπημένες*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006

Clogg R., *Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999

Dakin D., *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, μετ. Α. Ξανθόπουλος, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1984

Δερτιλής Γ., *Ιστορία του Ελληνικού κράτους 1830-1920*, τ. Α-Β, Εστία, Αθήνα 2005

Ιστορία του Νέου ελληνισμού 1770-2000: τ. 1-10, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003

Llewellyn Smith M., *Το όραμα της Ιωνίας. Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1922*, μετ. Λ. Κάσδαγλη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004

Μαρκεζίνης Σπ., *Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος 1920-1936*, τ. 1-4, Πάπυρος, Αθήνα 1973

Μαρκεζίνης Σπ., *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1975*, τ. Α-Γ, Πάπυρος, Αθήνα 1994

Meynaud J., Μερλόπουλος Π., Νοταράς Γ., *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, τ. Α, Β, μετ. Π. Μερλόπουλος, Σαββάλας, Αθήνα 2002

Μυλωνάς Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού*, τ. 1-3, Κέδρος, Αθήνα 1984-1992

Παπανικολάου Μιλτ., *Ιστορία της τέχνης στην Ελλάδα*, Αδάμ, Αθήνα 1999

Σβολόπουλος Κ., *Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999

Σβολόπουλος Κ., *Η ελληνική εξωτερική πολιτική*, Εστία, Αθήνα 1992

Σβορώνος Ν., *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1982

Σολδάτος Γ., *Η ιστορία του Ελληνικού Κινηματογράφου*, Αιγόκερως, Αθήνα 1999-2000

Σολομός Αλ., *Βίος και παίγνιον*, Δωδώνη, Ιωάννινα 1980

Σπιτέρης Τ., *Τρεις αιώνες Νεοελληνικής τέχνης*, τ. Α΄ - Γ΄, Πάπυρος, Αθήνα 1979

Woodhouse M., *Καραμανλής ο ανορθωτής της Ελληνικής Δημοκρατίας*, μετ. Μ. Δραγούμης, Μορφωτική Εστία Α.Ε., Αθήνα 1982

Ο συγγραφέας και επιμελητής έκδοσης του παρόντος εκπαιδευτικού υλικού ευχαριστεί τους εκδοτικούς οίκους από τα βιβλία των οποίων αντλήθηκαν οι εικόνες. Η πλειονότητα του εικονιστικού υλικού αποτελεί μέρος της εικονογράφησης των σχολικών εγχειριδίων του ΟΕΔΒ.